

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**TİRE YÖRESİ EFSANELERİNİ DERLEME VE İNCELEME
ÇALIŞMASI**

Kıymet KOÇYİĞİT TUNA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA

TEMMUZ - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TİRE YÖRESİ EFSANELERİNİ DERLEME VE İNCELEME
ÇALIŞMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kıymet KOÇYİĞİT TUNA

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

“Bu tez 01/07/2024 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Serdar UĞURLU	Başarılı
Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz KÖKTAN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Kıymet KOÇYİĞİT TUNA

01/07/2024

ÖN SÖZ

Toplumların sosyal hayatını ve kültürel özelliklerini en iyi yansıtan türlerin başında ise efsaneler gelmektedir. Efsaneler, geçmişle bugün arasında kültür aktarımını sağlayan, kuşaklar arası bağlantı kuran, kültürel yapının anlaşılmasına katkıda bulunan, toplumsal hafızaya sahip edebi ürünlerden biridir. Bu nedenle Tire Yöresi Efsaneleri Derleme ve İnceleme Çalışması adlı çalışmamızda, kültürümüzün zengin kaynaklarını içinde barındıran bir bölge olan Tire'nin sözlü ve yazılı edebiyatında önemli bir yer tutan efsaneler bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

İzmir'in Tire ilçesi bu çalışma için alan olarak seçilmiş, sözlü kaynaklardan mülakat yoluyla derlenen efsaneler çalışmada konu, yapı, motif ve işlev yönünden incelenerek Tire efsaneleri bağlamında efsane türünün önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamın hazırlanmasında desteğini ve ilgisini esirgemeyen, her soruma yeterli cevapları vererek ilerlememi sağlayan, her zaman anlayışlı, samimi ve hoşgörülü davranan, tecrübeleriyle bana yol gösteren sevgili danışman hocam Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA'ya çok teşekkür ediyorum.

Son olarak her zaman arkamda duran, beni maddi ve manevi destekleyen aileme, sevgili eşim Yiğit Tuna'ya teşekkürü borç bilirim.

Kıymet KOÇYİĞİT TUNA

01/07/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: TİRE VE EFSANE ÇALIŞMALARI HAKKINDA BİLGİLER.....	4
1.1. Tire Hakkında	4
1.1.1. Tire'nin Tarih.....	4
1.1.2. Tire'nin Coğrafi ve Ekonomik Özellikleri	5
1.1.3. Tire Folkloru Üzerine Yapılan Çalışmalar	6
1.2. Efsanelerle İlgili Çalışmalar	7
2. BÖLÜM: EFSANE HAKKINDA GENEL BİLGİLER	9
2.1. Efsanenin Tanımı	9
2.2. Efsanenin Özellikleri	11
2.3. Efsanenin Diğer Türlerle İlişkisi	11
2.3.1. Efsane-Mit İlişkisi	11
2.3.2. Efsane-Masal İlişkisi	12
2.3.3. Efsane-Destan İlişkisi.....	13
2.3.4. Efsane-Memorat İlişkisi	13
2.4. Efsanelerin Sınıflandırılması	13
2.5. Efsanelerin İşlevi	17
3. BÖLÜM: TİRE EFSANELERİNİN İNCELENMESİ.....	19
3.1. Tire Efsanelerinin Yapı Özellikleri	19
3.2. Tire Efsanelerinin Konularına Göre Sınıflandırılması	21
3.3. Tire Efsanelerinin Muhteva Özellikleri	24
3.3.1. Olağanüstü Varlıklar	24
3.3.1.1. Cin ve Periler:	25
3.1.1.2. Melek	25
3.3.2. Mitolojik Unsurlar.....	25

3.3.2.1. Kültler.....	25
3.3.2.1.1. Gök Tanrı Kültü.....	26
3.3.2.1.2. Atalar (Veli) Kültü	26
3.3.2.1.3. Dağ Kültü	26
3.3.2.1.4. Ağaç Kültü.....	27
3.3.2.1.5. Su Kültü.....	27
3.3.2.1.6. Kurt Kültü.....	27
3.3.3. Dinî Unsurlar.....	28
3.3.4. Tarihî Unsurlar	30
3.3.5. Sosyal Hayatla İlgili Unsurlar	32
3.4. Tire Efsanelerinin Motif Yapısının İncelenmesi	33
3.5. Tire Efsanelerinin İşlev Yönünden İncelenmesi.....	53
4. BÖLÜM: TİRE'DEN DERLENEN METİNLER	56
4.1. Dünyanın Sonuyla İlgili Efsaneler	56
4.2. Mekânlarla İlgili Efsaneler	56
4.2.1. Şehirler, Köyler, Kasabalar, İlçeler, Mahalleler ve Meydanlarla İlgili Efsaneler.....	56
4.2.2. Dağlar, Tepeler, Kayalar ve Taşlarla İlgili Efsaneler.....	57
4.2.3. Türbeler, Cami, Köprü, Kilise ve Diğer Yapılarla İlgili Efsaneler.....	58
4.3. Şahıslarla İlgili Efsaneler	61
4.3.1. Dinî ve Tarihî Kişileri Konu Alan Efsaneler	61
4.3.2. Diğer Şahıslar Üzerine Anlatılan Efsaneler	62
4.4. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler	81
4.5. Dönüşüm Efsaneleri	82
4.5.1. Taşa Dönüşme Efsaneleri	82
4.5.2. Hayvana Dönüşme Efsanesi.....	85
4.5.3. Ağaca Dönüşme Efsanesi	85
4.6. Gelenek ve İnançla İlgili Efsaneler	85
4.7. Bitki ve Ağaçlarla İlgili Efsaneler	87
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	96

EK	99
ÖZ GEÇMİŞ	108

KISALTMALAR

Haz.	: Hazırlayan
K.K.	: Kaynak Kişi
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vd.	: Ve dięerleri
yy.	: Yüzyıl
E.T.	: Eriřim Tarihi

ÖZET	
Başlık: Tire Yöresi Efsaneleri Derleme ve İnceleme Çalışması	
Yazar: Kıymet KOÇYİĞİT TUNA	
Danışman: Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA	
Kabul Tarihi: 01/07/2024	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 98 (ana kısım) + 9 (ek)
İzmir'in Tire ilçesi, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı gibi Türk-İslam kültürünün bulunduğu coğrafyada kalıcılığı olması konusunda etkin rol oynamıştır. Aydınoğulları'nın başkentliğinden Osmanlı Devleti'nin en gözde yeri olmasına uzanan tarihinde zengin bir kültürel birikime sahip olmuştur. Bunun sonucu olarak da sahip olduğu sözlü ve yazılı edebiyat geleneği, sözlü kültür ürünleri oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir. Bu kültürel birikimi yansıtan türlerin başında gelen efsaneler, İzmir'in Tire ilçesinin inanç ve düşünüş sistemini ve buna bağlı davranış kalıplarını ortaya koymaktadır. Çalışmamızın Giriş kısmında çalışmanın konusu, önemi, amacı ve yönteminden bahsedilmiş; ikinci bölümde efsanelerin teşekkül ettiği Tire ilçesinin coğrafi yapısı ve tarihi hakkında kısa bilgi verilmiş, efsane ve Tire folkloru üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. İkinci bölümde Batı'da ve Türkiye'de efsane türü hakkında ileri sürülen görüşler ele alınarak ilk olarak efsanenin tanımı, özellikleri, sınıflandırılması ve işlevi konusunun üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Tire'den mülakat tekniğiyle ve kitap, tez gibi yazılı kaynaklardan derlenen 70 efsanenin önce yapısı incelenmiş, Batı'da ve Türkiye'de yapılmış efsane tasnifleri incelenerek konu yönünden sınıflandırılmıştır. Stith Thompson'ın "Halk Anlatılarının Motif İndeksi" baz alınarak motif yapısı incelenmiştir. Ayrıca Tire efsanelerinin muhteva yönünden incelenmiş, ardından işlevi konusunda tespitlerde bulunulmuştur. Dördüncü bölümde ise çoğunluğu kaynak kişilerle görüşülerek derlenmiş olan, bir kısmı da çeşitli yazılı kaynaklardan tespit edilen 70 efsane metnine yer verilmiştir. Sonuç kısmında, çalışmanın diğer bölüm ve kısımlarında yapılan tespitler, elde edilen bulgular ve sonuçlar toplu olarak değerlendirilmiştir. Çalışma sözlü ve yazılı kaynaklarla tamamlanmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Efsane, Tire, Tire Efsaneleri	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Tire Region Legends Compilation and Analysis Study	
Author of Thesis: K1ymet KOÇYİĞİT TUNA	
Supervisor: Assoc. Prof. Selçuk Kürşad KOCA	
Accepted Date: 01/07/2024	Number of Pages: vi (pre text) + 98 (main body) + 9 (add)
Tire district of Izmir has played an active role in the permanence of Turkish-Islamic culture in its geography as it has hosted many civilisations throughout history. It has had a rich cultural accumulation in its history from being the capital of Aydınoğulları to being the most favourite place of the Ottoman Empire. As a result of this, its oral and written literature tradition and oral culture products have a very rich appearance. Legends, which are one of the genres reflecting this cultural accumulation, reveal the belief and thinking system of Tire district of İzmir and the behavioural patterns related to it. In the introduction part of our study, the subject, importance, purpose and method of the study are mentioned; in the first part, brief information about the geographical structure and history of Tire district where legends are formed is given, and the studies on legends and Tire folklore are mentioned. In the second chapter, the views put forward in the West and in Turkey about the type of legend are discussed and firstly the definition, characteristics, classification and function of the legend are emphasised. In the third part, the structure of 70 legends compiled from Tire through interview technique and written sources such as books and theses were first analysed, and the classification of legends made in the West and Turkey were examined and classified in terms of subject. The motif structure was analysed based on Stith Thompson's 'Motif Index of Folk Narratives'. In addition, Tire legends were examined in terms of content, and then determinations were made about their function. In the fourth part, 70 legend texts, most of which were compiled by interviewing the informants and some of which were identified from various written sources, are included. In the conclusion part, the determinations made in other sections and parts of the study, the findings and results obtained are evaluated collectively. The study is completed with oral and written sources.	
Keywords: Legend, Tire, Tire Legends	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Efsaneler ise sosyal hayatın her alanına temas eden türlerin başında gelir ve halkın çaresizliklerini, umutlarını, özlemlerini, dünya görüşlerini ortaya koymak için oldukça önemli bir araç haline gelir. Tüm bu nedenlerden dolayı çalışmamızın konusu; Tire’de yaratılan ve yaşatılan önemli bir halk edebiyatı türü olan efsanelerin derlenmesi, bu efsanelerin şekil, içerik, motif yapısı ve işlevsel açıdan incelenmesi ve efsanelerin tasnifi ile ilgilidir.

Çalışmanın Önemi

Efsaneler hakkında yapılan birçok çalışma bu türün Türk halk edebiyatı çalışmalarındaki önemini belirlemede katkı sağlamıştır. Ayrıca efsaneler aracılığıyla toplumun inançları, yaşayış biçimleri ve değerleri hakkında fikir sahibi olunmuştur. Tire Yöresi Efsanelerini Derleme ve İnceleme çalışmasında derlenen efsaneler daha sonra oluşturulabilecek efsane külliyyatına katkıda bulunurken efsane türünün içerik, yapı ve işlev yönünden diğer türler arasındaki değerini ortaya koyma açısından yapılan çalışmalara katkıda bulunacaktır. Ayrıca Tire’de derlenen efsaneler aracılığıyla yöre insanının yaşayış biçimi, inançları ve değerleri hakkında çıkarımda bulunmak konusunda işlevsel bir yeri vardır.

Çalışmanın Amacı

Tire, bugün İzmir’in bir ilçesi olmasına rağmen geçmişte birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, Türk tarihi açısından önemli roller üstlenmiştir. Aydınoğulları Beyliği’nin başkentliği ve Osmanlı Devleti’nin önemli ticaret merkezlerinde biri olarak tarihe geçmiş olan bu yerleşim, farklı kültürlerin maddi-manevi çeşitliliğine kucak açmış ve günümüze sözlü ve yazılı ürünler bırakmıştır. Sözlü ürünler de sosyal hayata temasıyla birlikte çeşitlenmiştir. Kültürel mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlayacak bu çalışma ile Tire sözlü ve yazılı edebiyatında önemli bir yer tutan efsanelerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Tire efsaneleri üzerine ayrıntılı bir inceleme yapılmamış olması, bu alanda çalışma yapılması motive edici husus içermiştir. Ayrıca yapılacak bu çalışmanın, ileride oluşturulabilecek olan efsane külliyyatına da bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda İzmir'in Tire ilçesinin merkezi ve köylerinden derlenecek efsaneler çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Tire efsanelerini derlemede mülakat yöntemi kullanılmış, önceden hazırlanan şu sorular doğrultusunda görüşme yönlendirilmiştir:

Efsaneyi kimden öğrendiniz?

Efsane kimlere anlatılır/anlatılırdı?

Efsane genellikle ne zaman anlatırdınız?

Efsane anlatırken kullandığınız herhangi bir eşya var mıydı? (Mendil, baston, şapka vb.)

Efsaneyi nasıl anlatırdınız? (Giyim kuşam, taklit vb.)

Bildiğiniz efsane anlatıcısı var mıdır? (Adı-Soyadı, adres, telefon)

Çalışma sırasında özellikle yaşça büyük kaynak kişilerin birçoğu ilk soru esnasında efsane bilmediklerini dile getirmişler, görüşme sırasında sohbet ilerledikçe efsaneleri hatırlamaları derleme süreci için zorlayıcı olmuştur. Bilimsel bir çalışmaya eşlik ettiklerini anladıklarında bildiklerini hurafe olduklarını söyleyerek anlatmak istememişlerdir. Sohbet esnasında kazanılan güvenin ardından rahatlamışlar, sonrasında anlatmaya ikna olmuşlardır. Bazı köylerin merkezden uzak oluşu, ulaşım konusunda kısıtlayıcı olmuş, ayrıca kimi köylerde yaşayanlarının dışarıdan göçle yerleşmeleri yaşanan bölgenin yerlisini bulma ve bölgenin efsanelerini derleme yönünden sıkıntı yaşanmasına neden olmuştur. Bahsedilen sorunlar dışında yöre halkı oldukça sıcak davranmış, başka kaynak kişiler bulma konusunda büyük bir istekle yardımcı olmuşlardır. Görüşmeler ve yazılı kaynak taramalarının ardından 70 Tire efsanesi derlenmiştir.

Sözlü gelenekten derlenip yazıya geçirilen Tire efsanelerinin incelenmesi bu çalışmanın konusunu, 58 tanesi kaynak kişilerle görüşülerek derlenmiş olan, 12 tanesi tez ve kitap yayımlanmış, 70 efsane metni ise çalışmamızın temel malzemesini oluşturmaktadır. Bir ilçe olmasına karşın barındırdığı efsanenin oranı oldukça hacimli ve verimlidir.

Çalışma yöntemi doğrultusunda Tire'nin neden çalışılmaya değer bir yer olduğunu göstermek adına tarihi ve coğrafi özellikleri hakkında bilgi verilerek başlandı. Birinci bölümde Tire ve efsane hakkında yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildi. İkinci bölümde efsanenin tanımı, özellikleri, sınıflandırılması ve işlevi üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda üçüncü bölümde Tire efsaneleri yapısı yönünden incelenmiş, konusuna

göre sınıflandırılmış, muhteva yönünden içeriği konusunda tespitlerde bulunulmuştur. Ayrıca zengin bir kültür ürünü olan Tire efsanelerinin motif yapısı da incelenmiş, Tire efsanelerinin işlevinin neler olduğu derlenen efsaneler doğrultusunda anlatılmıştır. Dördüncü bölümde sınıflamaya göre Tire’de derlenen efsane metinlerine yer verilmiştir. Motif incelemesi yapılırken Stith Thompson’un “Motif Index of Folk-Literature” adlı eseri esas alınmıştır. Katalogda yer almayan motifler mutlaka olduğundan ayrıca değerlendirilmiş, başına “T” harfi konularak belirtilmiştir.

1. BÖLÜM: TİRE VE EFSANE ÇALIŞMALARI HAKKINDA BİLGİLER

1.1. Tire Hakkında

1.1.1. Tire'nin Tarihi

Bugün İzmir'e bağlı bir ilçe olan Tire'nin köklü bir tarihi vardır. "Antik Çağ'a doğru uzanan bir geçmişe sahip olan Tire'nin adı Hatti-Luvi dillerinden kaynaklandığı belirtilerek, *kale* ya da *hisar* anlamı içerdiği söylenmektedir" (Başaran, 2015, s.28). "Tire, Arkadiopolis'in yerini almış daha sonra buraya şehir manasına gelen Teira denilmiştir. Antik dönemde Tyre, Thyra, Tyrha, Thira, Thyeira, Teira, Thyrea, Thyraia, Apeteria ve Arkadiapolis isimleriyle anılmaktaydı" (Keleş, Yazıcı, s.2018,373). Geçmişten bugüne kadar Hititler başta olmak üzere Frig, Lidya, Pers, Kana, Bizans gibi uygarlıklara ev sahipliği yaptığı bilinmektedir.

"Tire'nin bu süreçte, Roma Senatosunda; "Kaystros Senatörlüğü" yani, Küçük Menderes Senatörlüğü adıyla temsil edildiği görülür. Daha sonra başlayan Bizans Döneminde, özellikle Ortodoksluğun biçimlendirilmesinde, İstanbul'un Kadıköy'ü ki, o dönemin adıyla "Halkedon" ve de İznik, o dönemdeki adıyla "Nikea"daki Ayasofya, Kilise Meclislerinde Tire; etkin, karar sahibi, Hristiyan bir kent görünümünde olduğunu kanıtlamıştır. Bu Konsüllerde, oy kullanma hakkına da sahip olan Kent, Bizans tarihi boyunca, bu parlak dönemini sürdürmüştür (<http://www.tire.gov.tr/tire-gece-manzarasi>, E.T. 18/05/2024).

Tire'nin Bizans'tan alınışı 1300'lü yılların başında gerçekleşmiştir. Önce Menteşe Bey'in damadı Emir Sasa Bey tarafından zorlanan kent, 1304-1308 yılları arasında defalarca el değiştirdikten sonra nihayet 1308 Ekim'inde kesin olarak Türk egemenliğine geçmiştir. Daha sonra Aydınoğlu Mehmet Bey, Sasa Bey'in elinden bölgeyi alarak Aydınoğulları Beyliğini kurmuştur" (Armağan, 2003, s.29).

"Aydınoğulları yönetimine geçen Tire ve çevresinde büyük medreseler kuruluyor, camiler, çeşmeler ve yollar yapılıyordu. Aydınoğulları'nın Tire'de egemenliği sürdüğü dönem içerisinde burada "Birgi Sultanının Mülkü" ve kanallarla sulanan bahçeler arasında güzel bir belde olarak tanımlamaktadır" (Başaran, 2015, s.33).

"1390'da Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Timur istilâsının (1402) ardından Aydınoğulları şehri geri aldı. 1423'te II. Murad burada yeniden hâkimiyet kurdu ve kasaba Anadolu beylerbeyliğine bağlı Aydın sancağının merkezi

oldu” (Mete, 2012, s.195). “Osmanlı sürecinin 16. yy. sonlarına değin uzanan kısmı Tire’nin sosyal, ekonomik ve kültürel yönden doruğa ulaştığı dönemdir” (Armağan, 2003, s.32).

“Tire'nin uygun iklim ve coğrafyaya sahip olması nedeniyle, seferdeki orduların burada karargâh kurmalarında, önemli etkisi olmuştur. Timur' un Ankara Savaşı'ndan sonra, kışı Tire' de geçirmesinin yanı sıra, Çelebi Sultan Mehmet, Aydınoğlu Cüneyt Bey'in takibinde ve Kanuni Sultan Süleyman da Rodos Seferi sonrasında, iki aya varan dinlenme süresi için Tire'yi seçmişlerdir” <http://www.tire.gov.tr/tire-gece-manzarasi>, E.T. 18/05/2024).

“Tire'de 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar kullanılan bir darphane bulunmaktaydı. Burada mangır (bakir) ve akçe (gümüş) adı verilen paralar kesilmiştir. Özellikle, nakışlı, mangırları Osmanlı Dönemi bakır paraları içinde değerli kabul edilmektedir. Dünyanın saygın koleksiyonları içinde Tire'de kesilen Osmanlı Dönemi bakır paraları da yer almaktadır” (<http://www.tire.gov.tr/tire-gece-manzarasi>, E.T. 18/05/2024). Tire'de mimarlık tarihi açısından zengin örnekler vardır. Bu mimari eserlerin pek çoğu camidir. Camilerin dışında hanlar, medreseler, bedesten, çarsı ve hamamlar da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasının ardından 18 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasının 7. maddesine dayanılarak 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesinin ardından 28 Mayıs 1919'da da Tire işgal edilmiştir. Efe gruplarının ve halkın Tire işgaline tepki göstermesinin ardından direniş örgütleri kurulmuş, başta Gökçen Hüseyin Efe olmak üzere halk işgalcilere karşı kahramanca direnmiştir. Direniş sırasında şehit düşen Gökçen Efe'nin adı Fota adlı Rum köyüne verilerek bugün Gökçen köyünde yaşatılmaktadır. Efelerle birlikte savaşan halkın ve Türk ordusu mensuplarının mücadeleleri sonucunda, 4 Eylül 1922 günü Tire işgalden kurtulmuştur. Tire'nin her alanda gelişimi için çalışmalar devam etmektedir.

“Tire, tarihçi Pachmeres'in “Keşişler Yöresi”, Şerafeddin Zafernamesi'nde “Rum'un Meşhur Kenti”, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde ise “Şehr-i Muazzam Tire” Katip Çelebi'nin Eserinde “Eski Taht Şehri”, İbn-i Batuda Seyahatnamesi'nde “Ahiler Kenti” olarak adlandırılmıştır” (Armağan, 199 s.,66).

1.1.2. Tire'nin Coğrafi ve Ekonomik Özellikleri

Günümüzde İzmir'in bir ilçesi olan Tire; Küçük Menderes Nehri'nin 6 km kuzeyinde, verimli ovaların yakınında, Güme Dağı'nın eteklerinde kurulmuştur. Kuzeyinde Bayındır,

doğusunda Ödemiş, güneyinde Aydın, batıda Selçuk ve Torbalı ilçeleri vardır. Bugün nüfusu 87.935 ilçe “Yeşil Tire” olarak anılmaktadır. Güme Dağı’nın yeşil kıvrımlarına ve makilerine sırtını dayayan ilçe aynı zamanda verimli ovalara da yakındır.

Tire’nin arazisi kısmen dağlık ve verimli bir oavadan ibaret olup, başlıca yetiştirilen tarım ürünleri çeşitli hububatlar, üzüm, zeytin, pamuk, afyon ve meyveler gibi ekonomik getirisi olan ürünlerdir.

“Tire’de üretilen başlıca tarım ürünleri buğday, pamuk, silajlık mısır, tütün, susam, arpa ile şeftali, karpuz, kavun gibi yaş meyve ve domates, biber, enginar türü yaş sebzelerdir. Bazı tarım ürünlerindeki Tire kalitesi oldukça ön plana çıkmaktadır. Örneğin incir, zeytin, kestane, nar, ceviz, kiraz, karadut, gibi tarım ürünleri kalitesi ile Tire tarım ürünlerinin en tanınmışları arasında yer almaktadır” (<http://www.tire.gov.tr/tarimin-kenti-tire>, E.T. 18/05/2024)

“Besi ve süt inekçiliği gelişmiştir. Son yıllarda Tire’deki Süt Kooperatifçiliğinin buradaki payı büyüktür. Tire’de süt günlük ortalama 250 tonu bulmaktadır. Bu üretimin bir kısmı yerel mandıralar tarafından işlenerek peynir, tereyağı, yoğurt ve ayran olarak tüketime sunulmaktadır. Üretilen süt Türkiye’nin en büyük süt kooperatifi olan Tire Süt Kooperatifince toplanarak Türkiye’nin önde gelen süt ürünleri üreten firmalarına pazarlanıyor” (<http://www.tire.gov.tr/tarimin-kenti-tire>, E.T. 18/05/2024)

İlçede unutulmaya yüz tutmak üzere olana urgancılık, keçecilik, semercilik, hasırcılık, yorgancılık, kalaycılık, beledi dokumacılığı ve köroğlu çizme yapımıcılığı gibi önemli zanaat dalları da vardır.

1.1.3. Tire Folkloru Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tire’nin kültürel özelliklerinin çeşitliliği araştırmacıların dikkatini çekmiş ve Tire folkloru üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Necla Çakmaklı’nın (1976) “Tire’de Doğumdan Ölüme Kadar Yaşam ve İnanışlar” adlı basılmamış çalışması, Burcu Aydınoglu’nun(2005) “Tire Merkezinde Halk İnanışları” adlı yüksek lisans tezi, Hülya Özyer’in (2012) “İzmir ili Tire İlçesinde Keçe Sanatının İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezi, Büşra Uygunoğlu’nun (2018) “İzmir ilinin Tire İlçesi Ağzı (Dil özellikleri-metinler-sözlük)” adlı yüksek lisans tezi, Yasemin Ataker’in (2019) “Tire Necip Paşa Kütüphanesi’ndeki Mushaf Tezyinatı ile Bazı Edebi Yazma Tezyinatlarının Karşılaştırılması” adlı yüksek lisans tezi Tire folkloru üzerine yapılmış çalışmaları

oluşturmaktadır. Bunlar dışında Tire üzerine farklı alanlarda yapılmış yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları bulunmaktadır.

1.2. Efsanelerle İlgili Çalışmalar

Efsanelerin sözlü kültürdeki yerini belirlemede, diğer türlerle ilişkisini açıklamada ve kültüre olan etkisini ortaya koymada yapılan çalışmaların önemli yeri vardır. Bu çalışmalar efsane üzerine yapılacak çalışmalara önemli referanslar oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmacılara rehberlik etmesi açısından bazı değerli çalışmalar bu çalışmada anılmaktadır.

Hüseyin Namık Orkun'un 1943 yılında yaptığı çalışma olan "Türk Efsaneleri" adlı eseri efsane çalışmaları için öncü niteliğinde olan çalışmalardandır. Ali Rıza Önder'in "Yaşayan Anadolu Efsaneleri" adlı 1955 yılı çalışması Anadolu efsaneleri için önemli referans kaynaklarından. Cevat Şakir Kabaağaçlı, 1957 yılındaki "Anadolu Efsaneleri" adlı eserinde Anadolu coğrafyasında anlatılan efsaneleri kültür farkına bakılmaksızın anlatmıştır. Mehmet Önder, 1966 yılı "Anadolu Efsaneleri" eseri önemli kaynaklardandır. Pertev Naili Boratav'ın 1969 yılı "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı" adlı eserinde efsane ve özellikleri hakkında özetleyici bilgileri sorular eşliğinde anlatmıştır. Bahaeddin Ögel, 1971 "Türk Mitolojisi I-II" adlı hacimli eserinde destanların içinde yer alan en eski efsaneler hakkında araştırmacılara eşsiz bilgiler sunar. Sedat Veyis Örnek 1971 yılı "100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane" adlı çalışmasında efsane hakkında değerli bilgiler içermektedir. Saim Sakaoglu'nun 1992 "Efsane Araştırmaları" adlı eseri geniş hacimli bir efsane çalışması olup 2003 yılı "101 Türk Efsanesi" adlı çalışmasında farklı coğrafyalarda geçen Türk efsanelerini okurla buluşturur. Ali Berat Alptekin, 1993 yılı "Fırat Havzası Efsaneleri" çalışmasında belli bir bölgedeki efsanelerin özellikleri hakkında bilgi verir. Yine Ali Berat Alptekin, 2002 yılı "Efsane ve Motifleri Üzerine" adlı çalışmasında efsanelerin motif yapısı hakkında geniş bilgi vermektedir. Bu çalışmalar gibi efsane üzerine pek çok değerli kitap çalışması yapılmıştır.

Bu çalışmalarla birlikte Saim Sakaoglu'nun Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu (Ankara 1980), Bilge Seyidoğlu'nun Erzurum Efsaneleri (Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme) (Ankara 1985), Özkul Çobanoğlu'nun Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları (Ankara 1998), Hayrettin Rayman, Bayburt Efsaneleri (Bayburt 2001);

Mehmet Naci Önal'ın Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme) (Muğla 2003) adlı efsane üzerine doçentlik taktim tezleriyle önde gelen isimlerdendir.

Yusuf Olgun'un Tarihî Bursa Efsaneleri/Derleme-İnceleme (Bursa 1980), Ali Duymaz'ın Bingöl Efsaneleri (İnceleme- Metinler) (Elazığ 1988), Metin Ergun'un Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi (Ankara 1997), Aziz Ayva'nın Anadolu Göl Efsaneleri (İnceleme- Metinler) (Konya 2001), Gülhan Atnur'un Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması (Erzurum 2002), Halil Altay Göde'nin Isparta Efsaneleri (Isparta 2010), Şerife Seher Erol Türkmen Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme- Metinler) (İzmir 2012), Tuğra Balaban Amasya Efsane-Menkabe ve Memoratları (Derleme-İnceleme-Metin) (Erzurum 2013), Türkan Çelik Uşak'ta Derlenen Efsaneler Üzerine Bir İnceleme (Uşak 2020) adlı çalışmalar doktora tezleri konusunda ismi anılmayan değerli çalışmalardan bazılarıdır.

İsmail Görkem'in Elazığ Efsaneleri (İnceleme- Metinler) (Elazığ 2006), İmran Gündüz Alptürker'in Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme- Metinler) (Nevşehir 2013) ve adını sayamadığımız birçok yüksek lisans tezi bu konu üzerine özveriyle çalışılmış araştırmalardır.

2. BÖLÜM: EFSANE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Efsanenin Tanımı

Efsane; mit, destan, masal gibi sözlü kültürün en eski ürünlerinden biridir. Başka halk bilim çalışmaları olmak üzere birçok disiplinin dikkatini çekmiş; araştırmacılar tarafından tarihi, sosyal ve inanç alanında üzerinde durulmuştur. Dünya üzerinde başlayan folklor çalışmalarıyla birlikte efsane üzerine çalışmalar 19. yüzyıl itibariyle başlanmış, 20. yüzyılda hem dünyada hem de Türk halk biliminde hız kazanmıştır. Bu çalışmalar bağlamında efsanenin ne olduğu, konusu, özellikleri, işlevi konusunda görüşler ortaya konulmuştur.

“Batı dillerine aynı Latince kökten (legendus) gelen efsane kelimesi (İngilizcede ‘legend’, Fransızcada ‘légende’, Almanca ‘legende’ (ayrıca sage), İtalyancada ‘laggenda’, İspanyolcada ‘leyenda’) uzun yıllardan beri bu kadar çeşitli terim olarak kullanılmıştır” (Sakaoğlu, 1980, s.4).

“Türkiye Türkleri arasında "efsane", "menkabe", "esatir", "mitoloji" ve "söylence" terimleriyle adlandırılan anlatı metinleri, diğer Türk bölgelerinde "epsane", "rivayet" "mit", "legenda", "seyyahların eserlerinde de mitolojik verilere rastlamak mümkündür (kuuğun "kip- -çoo" "çoo- çaah", "toolçurgu çugaa" "töögü çugaa" "tolçurgu bolgas töögü çugaalar", "erbek", "kepseen"."sehen", "kepsel", "bılırgı sehen" gibi terimlerle isimlendirilmektedir” (Ergun 1997, 1-2) (Aça, 2007, s.131).

Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat’inde efsaneyi “Dillere düşmüş, meşhur olmuş hâdiseler” (Develioğlu, 1997, s.245) olarak tanımlarken TDK Büyük Türkçe Sözlük’te “*isim, edebiyat* Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye; söylence” (1988, s.674) olarak geçer.

Halk bilim çalışmalarını başlatan isimlerden Alman Grimm kardeşler efsaneyi şu şekilde tanımlar: “Efsane, gerçek veya hali, muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir”(Sakaoğlu, 1980, s.4).

Max Lüthi, efsane hakkında şunları söyler: “Efsane kavramı, duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve bu gerçekten haberdar olmayı isteten, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adıdır” (2003, s.66).

Efsane için Kenneth W.-Mary W. Clarke “Gerçek veya olması muhtemel inançlarla sarılmış şahısla, yerler ve hadiseler hakkındaki hikâyelerdir” derken “Genel olarak inanılan muhtevayı veren, halka has bir hikâyedir” diyen Carl-Herman Tillhagen aslında farklı şeyler söylememiştir (Sakaoğlu, 1980, s.5).

Bahaeddin Ögel “Türk Mitolojisi” adlı eserinin ön sözünde efsaneyi şöyle tarif etmektedir: "Tarihte adı geçmeyen, artık unutulmuş büyük kahramanlara ait efsaneler, mitolojinin kadrosuna girer. Tarihte yaşadıklarını bildiğimiz kişilere ait efsaneler ise destan, yani “legende”dir” (2020, s.XVII). Bu görüşle efsanenin oluşum tarihi eskiye gittikçe destanla bütünleşen bir yapıya sahip olduğu, yakın tarihte müstakil bir tür olarak daha rahat ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Şükrü Elçin, efsaneyi farklı bir açıdan tanımlamıştır:

“İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, âdet, anane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masallar vardır. Sözlü gelenekte yaşayan bu anonim masallara dilimizde Arapça: ‘Ustûre’; Farsça ‘Fesâne, efsane’; Yunanca: ‘Mitos, mit’ kelimeleri ad olarak verilmiştir” (1986, s. 314).

Özellikle günümüz inanç yapılarının şekillenmesinde rol oynaması gibi bir işleve sahip olan efsanenin halk inanç sisteminden ayrı olarak düşünülmeden araştırılması ve tanımlanması gerektiği boyutu vurgulanmıştır.

Saim Sakaoğlu efsaneler üzerine bir konuşmasında efsanenin tanımının yapılmasının şu şekilde açıklar:

“Efsaneyi açıklamak hem kolay hem zordur. Sınırları oldukça geniş olan bu kavramı kelimelerle anlatmak zordur; ancak bir sözlük maddesi gibi açıklamak kolaydır. Efsane bir hikâyedir, küçük bir hikâyedir. Ancak özelliği, inanılan bir hikâye olmasıdır. Şahıslar, olaylar veya yerlerle ilgili olabilir. Bunların gerçek olması da gerekmez, hayalî bile olabilir. Efsanenin en önde gelen özelliği ona inanılmasıdır; Onu masaldan ayıran en önemli özelliği budur. Olayı dinledikten/okuduktan sonra, inanmak zorundasınız. Çünkü efsane mantığı bunu gerekli kılmaktadır” (Alpaslan,1992 s. 32-25.).

Bu açıklamada inandırıcılık özelliği efsanesinin tanımlanmasında merkez nokta olması bakımından önemlidir. Bu özellik efsanenin tanımlamasında kolaylayıcı unsur olmaktadır.

2.2. Efsanenin Özellikleri

Efsaneyle ilgili her çalışma kendi tanımını yaratmıştır. Hem Batı’da hem de Türk hak edebiyatı çalışmalarında yapılan tanımlar bir bakıma efsanenin özelliklerini de ortaya koymaktadır.

Ali Berat Alptekin “Efsane ve Motifleri Üzerine” adlı çalışmasında hem bu konuyla ilgili kaynaklardan hem de bilgi birikiminden yola çıkarak efsanenin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- “1.Efsane şahıs yer ve olaylar hakkında bilgi anlatır.
- 2.Anlatılanların inandırıcılık özelliği vardır.
- 3.Genellikle şahıs ve olaylarda olağanüstü olma özelliği vardır.
- 4.Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren anlatmalardır.
- 5.Efsaneler gerçek olmamasına karşılık gerçek kabul edilirler.
- 6.Efsanelerde zaman, geçmiş zamanla şimdiki zaman arasında değişir.
- 7.Efsanelerin mekânı yaşadığımız dünyadır.
- 9.Efsanelerin tarihle çok yakın bir ilişkisi vardır.
- 10.Efsaneler büyük ölçüde millidirler, ancak milletlerarası özelliği olan gezgin efsaneler de vardır.
- 11.Efsaneler genellikle tek motif üzerine kurulur” (2014, s.16-17).

2.3. Efsanenin Diğer Türlerle İlişkisi

Efsanenin ne olduğunu iyi kavramak için diğer türlerden farklarını bilmek de önemlidir. Efsane adının mit, destan ve özellikle masal türüyle yan yana geçtiği görülse de bambaşka türler olduğu hakkında çalışmalar da net çizgiler çizmiştir. Özellikle mit, destan ve masalla ismi çokça anılan efsane kendine has özelliklerle ayrı bir tür olduğu tespit edilmiştir.

2.3.1. Efsane-Mit İlişkisi

Kuşaktan kuşağa yayılan, farklı dünyalarda yaşayan tanrılar, tanrıçalar, evrenin doğuşu vb.yle ilgili, alegorik bir anlatımı olan mitle efsanenin münasebetini anlatırken Sakaoğlu “Efsane zamanı, mitteki hadiselerin cereyan ettiği zamana göre daha yakın bir geçmiştedir” (1980, s.21) diyerek ilk farkını ortaya koymuş ve mitlerin geçtiği dünyanın başka bir dünya, efsanelerin geçtiği dünyanın günümüz dünyası olduğunu devamında

vurgulamıştır. Mitin tanımına bakıldığında içinde bahsedilen tanrı, tanrıçalar ve kozmogonik olaylarken efsaneler konularını tarihten veya tarihi kişilerden almaktadır. Metin Ergun “Efsaneler, mitolojiden farklı olarak da gerçekçidir.” (1997, s.46) diyerek mitolojinin çok tanrılı dönemden kalan bilinmeyi açıklama çabasını günümüze göre daha gerçekten kopuk bulurken efsanenin gerçekle olan bağının kuvvetine değinir. Çok tanrılı dinlerden semavi dinlere geçiş mitin bilinmeyi açıklama çabasına dayanan işlevini yitirmesine neden olmuş, bu durum miti artık gerçeklikten uzak bir anlatı türü sınıfına sokmuştur. Buna karşın efsane günümüzde hala anlatıcılar ve dinleyiciler arasında gerçeklik bağıyla aktarılan bir tür olmaya devam etmiştir.

2.3.2. Efsane-Masal İlişkisi

Halk bilim çalışmalarının başlangıç türlerinden biri olan masal; olağanüstü özellikler içermesi, kısa anlatıma sahip olması, belirli motiflere ve formal denilen kendine has kalıpları olması nedeniyle efsanenin kendisinin bir alt grubu olarak düşünülmesine neden olmuştur. Daha sonra yapılan çalışmalarda efsanenin müstakil bir tür olduğu ortaya konarken farkına dair özellikler de netleşmiştir. İki türün farkını ortaya koyan özelliklerin temelinde inandırıcılık unsuru vardır.

Bilge Seyidoğlu “Erzurum Efsaneleri” adlı çalışmasında efsaneden bahsederken “Temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatanlar ve onu dinleyenler efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna inanırlar. Bu gerçek objektif bir gerçek değildir. Efsaneyi nakledenler ve dinleyenler efsanedeki olayların gerçekten olmuş olduğuna inanırlar” (2016, s.13) diyerek efsanenin başat özelliğine vurgu yapmaktadır. Devamında da değindiği gibi masal türünden ayıran en önemli özelliktir. “Efsaneler kısa anlatı türleridir. Bir veya birkaç motif ihtiva ederler. Bu özellikleri ile diğer anlatım türlerinden ve masallardan ayrılırlar.” (2016, s.13) tespitiyle sözüne devam eden Seyidoğlu, efsanenin anlatıcının maharetine göre şekillenen kısa anlatılar olduğunu vurgularken yine bu özelliği bakımından motif özellikleri bakımından da kısıtlı olduğu konusunu destekler. Görüldüğü üzere efsane belli bir anlatı şekli ve kuralı olmayan anlatılardır. Masallardan farkı inandırıcılığının olmasıdır. Olağanüstülükler taşıması ise yapılan “Tire Efsaneleri Derleme Çalışmasında” zorunlu bir unsur değildir. Boratav bu konuda “Masal ve destanla efsanenin ortak nitelikleri, olağanüstü olaylara ya da insanüstü güçleri elinde tutan kişilere anlatısı içinde yer verme olağanıdır. Ama destanda ve masalda olduğu gibi efsane

için de zorunlu bir nitelik değildir bu; hiçbir olağanüstü yanı bulunmayan efsanelere de rastlarız.” (Boratav,2019, s.112) diyerek özellikle son zamanlara efsanelerin inandırıcılık özelliğini kaybetmesi konusundaki düşünceleri desteklemektedir.

2.3.3. Efsane-Destan İlişkisi

Destanlar da efsaneler gibi günümüz dünyasında geçip anlatan ve onu dinleyenler için gerçek kabul edilmektedir. Metin Ergun destan ve efsanenin ilişkisini anlatırken “Bazı destanlar, zaman içerisinde uzun soluklu anlatma olma özelliğini kaybederek küçülür ve efsaneye dönüşür” (1997, s.48) diyerek birbirinden pek de farklı türler olmadığını ortaya koyar. Ancak destanların milli konu içermesi, kahramanların genellikle alp tipi olmasına karşılık efsaneler daha çok kutsallık temelli her konuyu içermesi, kahramanların bu bakımdan veli tipine yakın olması bakımından birbirlerinde farklı özellikler içermektedirler. Efsanenin farklı milletlerde benzerleri görülebilen gezici efsane özelliğine karşılık destanlar daha milli özellik taşımaktadır.

2.3.4. Efsane-Memorat İlişkisi

“Memorat, bilindiği üzere hala yaşamakta olan bireylerin başından geçen ya da şahit oldukları olağanüstü olayların anlatıldığı anlatmalara verilen bir isimlendirmedir” (Uğurlu, 2022, s.35) Özkul Çobanoğlu memoratları “Tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye.” (2003, s. 22) olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda memoratlar ve efsaneleri ayıran en temel özellik onları aktaran kişilerdir. Memoratlarda kişisel tecrübeleri ilk ağızdan aktarma söz konusudur. Çobanoğlu’nun “Efsane ve memorat arasındaki temel farkı oluşturan bu özelliğin yanı sıra sözlü kültür nesir türleri içinde motif ve kahraman özelliklerinin ötesinde yapı ve işlev olarak benzeşen hatta pek çok bakımdan örtüştüğü tek türün efsanelerdir.” (2003, s. 25) ifadesinde yola çıkarak derlediğimiz metinler arasında yer alan memoralara da özellikle burada yer verilmiştir.

2.4. Efsanelerin Sınıflandırılması

Efsane üzerine 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan çalışmalardan 20. yüzyıla kadar geçen süreç içindeki çalışmalarda efsanenin ne olduğu üzerinde çokça tartışılmış, efsanenin tanımı yapılarak onu diğer türlerden ayıran özellikleri de belirlenmişti. Bu

sürecin ardından efsane üzerine yapılan çalışmalardan yola çıkılarak efsanenin tasnifi konusuna yoğunlaşmıştır.

Efsanenin sınıflandırılması International Society for Folk Narrative Research (Uluslararası Halk Anlatmalarını Araştırma Enstitüsü)” tarafından, 14–16 Ekim 1963 yılında Budapeşte’de düzenlenen kongrede yapılmıştır. Buna göre efsaneler konuları bakımından şöyle sınıflandırılmıştır:

1. Dünyanın yaratılışı ve sonu (kıyamet) hakkındaki efsaneler.

2. Tarihî efsaneler ve medeniyet tarihiyle ilgili efsaneler

2.1. Medeniyetle ilgili yer ve eşyanın menşei

2.2. Bazı yerlerle ilgili efsaneler

2.3. Dip tarihî (Prehistorya) ve ilk zamanlarla ilgili efsaneler

2.4. Savaşlar ve felaketler

2.5. Temâyüz etmiş kişiler

2.6. Bir düzenin bozuluşu

3. Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler / mitik efsaneler

3.1. Kader

3.2. Ölüm ve ölümler

3.3. Tekin olmayan yerler ve hayaletler

3.4. Hayaletlerin resmigeçidi ve savaşları

3.5. Öbür dünyada ikamet

3.6. Cinler, periler, ruhlar

3.7. Medeniyetle ilgili yerlerdeki hayaletler

3.8. Değişmiş varlıklar

3.9. Şeytan

3.10. Hastalık, kötü ruhlar ve hastalıkları

3.11. Tabiatüstü kuvvetlere sahip kimseler

3.12. Efsanevi (mitik) hayvanlar ve bitkiler

3.13. Hazineleler.

4. Dinî efsaneler / Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler (Sakaoğlu, 1980, s.

15-16).

“Pertev Naili Boratav, “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı” adlı eserinde Uluslararası Halk Anlatmaları Topluluğunun sınıflamasını verirken bu sınıflandırmanın Türk efsanelerine

uymadığını görerek Anadolu efsanelerini göz önünde bulundurup tasnifte küçük değişiklikler yapmıştır.

Boratav'ın bahsettiğimiz efsane tasnifi şöyledir:

1. Yaradılış Efsaneleri (Oluşum ve Dönüşüm Efsaneleri) - Evrenin Sonunu (Mahşer ve Kıyamet Günlerini) Anlatan Efsaneler

2. Tarihlik Efsaneler

a. Adları belli yerler (dağ, göl vb.)

b. İnsan topluluklarının oturdukları yerler (şehir, köy vb.)

c. Ünlü büyük yapılar (kilise, cami, köprü vb.)

d. Tarihlik sayılan kişilerden ya da uluslardan kaldığına inanılan defineler

e. Milletler, hükümdar soyları

f. Büyük afetler

g. Tarihlik niteliği olduğuna inanılan ünlü kişilerin savaştıkları olağanüstü güçlü yaratıklar

h. Savaşlar, fetihler, yayılışlar

i. Yerleşmiş bir düzene baş kaldırmalar

j. Başkaca tarihlik önemli olaylar ya da sivrilmiş kişiler (uygarlıkta kılavuz olmuş kişiler, bilginler, şairler, şeyhler, mürşitler vb.)

k. Sevda maceraları ile ün almış âşıklar, kişilerin aile içi çeşitli ilişkileri

l. Çeşitli başka olaylar içindeki yerleri ile bir toplumun tarihinde iz bırakmış “önemsiz” kişiler (Örneğin; çoban, hizmetçi vb.) üzerine anlatılar.

3. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler

a. Alın yazısı

b. Ölüm ve ötesi

c. Tekin olmayan yerler

d. Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl, vb.) ile hayvanların sahipleri

e. Cinler, periler, ejderhalar vb. olağanüstü güçte yaratıklar

f. Şeytan

g. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı gibi)

h. Olağanüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, afsuncu gibi)

i. "Mythique" nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) üzerine anlatılar.

4. Dinlik Efsaneler (Boratav, 1969, s.108-113)

Boratav'ın tasnifine bakıldığında, Uluslararası Halk Anlatmaları Topluluğu tarafından Budapeşte'de kabul edilen tasnifin ana başlıklarını aynen kullanmış, kültürel özellikler gözetilerek 2. ve 3. maddenin alt başlıklarında bazı değişiklikler yapmıştır.

Sakaoğlu, Türk efsanelerini “taş kesilme motifi” üzerinden incelemiş ve bu konu doğrultusunda efsaneleri şöyle sınıflandırmıştır:

- A. Aşk
- B. Zor durumdan kurtulma
- C. Saygısızlıklar
- D. Kötü huylar
- E. Hızır ve insanlar
- F. Değişik taş kesilmeler
- G. Eksik anlatılanlar (Sakaoğlu, 1980, s. 65).

Alptekin, Malatya ve çevresindeki efsaneleri konularına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Dini efsaneler
2. Olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler
3. Hayvanlarla ilgili efsaneler
4. Taş kesilme konusundaki efsaneler
5. Adlarla ilgili efsaneler (Alptekin, 1988, s. 34–39). Bu tasnif tek bir motif altında toplanan efsanelerin konu bakımından ne kadar zenginleşebileceğini aktarma konusunda önemli bir çalışmadır.

Seyidoğlu, çalışmasını belli bir bölgede sınırlı tutmuş, üzerinde ayrıntılı çalıştığı Erzurum efsanelerini konularına göre şu şekilde sınıflandırmıştır:

- I. Dinî Binalarla İlgili Efsaneler
 - A. Camiler ve mescitler üzerine söylenen efsaneler
 - B. Kutsal kabirlerle ilgili efsaneler
 - C. Tekkeler, ocaklar ve müritlerle ilgili efsaneler
 - D. Türbeler üzerine söylenen efsaneler
 - E. Kaleler üzerine anlatılan efsaneler
- II. Evler ve İnsanların Yaşadığı Yerlerle İlgili Efsaneler
 - A. Al Karısı ve Peri Kızı ile ilgili efsaneler
 - B. Çobanların ve köprülerin efsaneleri
 - C. Değirmen ile ilgili efsane

- D. Evler hakkında anlatılan efsaneler
- E. Hamamlar üzerine söylenen efsaneler
- F. Kahve ve lokanta ile ilgili efsaneler
- G. Keramet sahiplerinin efsaneleri
- H. Köylerle ilgili efsaneler
- I. Kuyu ile ilgili efsane
- İ. Tekin olmayan yerlerde yaşayan tekin olmayan yaratıklar

III. Tabiat ve Kırılarla İlgili Efsaneler

- A. Çeşme ile ilgili efsane
- B. Düzlüklerle ilgili efsaneler
- C. Göller ve şelalelerle ilgili efsaneler
- D. Kaplıcalarla ilgili efsaneler
- E. Mağaralarla ilgili efsaneler
- F. Nehirle ilgili efsane
- G. Pınarla ilgili efsane
- H. Taşlar ve kayalarla ilgili efsaneler (Seyidoğlu, 1998, s. 7-8).

Çalışmada adı geçmeyen pek çok çalışmaya ait sınıflandırma mevcuttur. Genel olarak bakıldığında her sınıflandırma kendinden öncekini referans almakla birlikte çalışmanın içeriği, çalışılan bölgenin özelliği gözetilerek sınıflandırılmaya gidilmiştir.

2.5. Efsanelerin İşlevi

İşlev (fonksiyon) “belirli bir sistemin uyum ve ayarlamaları için meydana getirilmiş gözlenebilen sonuçlar” olarak tanımlanır.

“Bu tür belli bir sistemin uyum ve ayarlamalarını azaltan gözlenebilen sonuçlar “karşı işlev” olarak adlandırılır. Sosyal yapı içindeki bu işlevler yapıları itibarıyla “gizli işlevler”, “açık işlevler” ve “karşı işlevler” olarak üçe ayrılırlar” (Çobanoğlu, 2003, s. 63).

Efsane toplumun bir ürünüdür ve bu ürün kaçınılmaz olarak geldiği toplumun ihtiyaçlarına hizmet etmektedir. Bugüne kadar yapılan efsane derleme ve inceleme çalışmalarının bir sonucu olarak efsane toplumsal yapıyı şekillendiren işlevlere sahip olduğu görülmüştür.

Efsanenin toplumsal işlevi konusunda inanç temelli bir anlatı olduğundan diğer anlatı türlerinden farklılık gösterir. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı'nda efsanelerin toplumsal işlevi kısaca şu şekilde özetlenir:

- “1.Efsaneler gelenek ve görenekleri korur.
- 2.Efsaneler topluma yön verir.
- 3.Efsaneler, teşekkül ettikleri yerlere anlam kazandırır.
- 4.Mekanla ilgili efsanelerini hem etrafında teşekkül etmiş oldukları yerleri hem de onlara inanları koruyucu işleve sahiptir” (Aça,2007, s.136).

Bu işlevler efsanenin diğer anlatı türlerinden farkını da ortaya koyan özelliklerden birini oluşturmakta, efsanenin ne olup ne olmadığı konusunda fikir vermektedir.

Folklorun çok çeşitli işlevlerinin olduğunu belirten William R. Bascom, en önemli gördüğü dört temel işlevi açıklar. Folklorun bu dört işlevini Özkul Çobanoğlu şöyle özetlemektedir:

- “1) Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi,
- 2) Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme,
- 3) Eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılacak olarak eğitilmesi işlevi,
- 4) Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması” (Çobanoğlu, 2021, s.263).

Efsane özelinde bakıldığında toplumun içinde canlı olarak varlığını ve gelişimini devam ettiren bu türün yine toplumun kimi ihtiyaçlarına cevap vermesi kaçınılmazdır. Çünkü toplum maddi manevi her ürünü bir ihtiyacına hizmet etmesi için yaratma eğilimindedir. Bu bakımından efsaneleri incelerken ne amaçla bu söylencelerin ortaya çıktığı konusu irdelenmelidir. Bascom'un folklorun dört temel işlevinden yola çıkarak bakıldığında bu işlevlerin efsanelerin ortaya çıkma amaçlarıyla örtüştüğü görülmektedir.

3. BÖLÜM: TİRE EFSANELERİNİN İNCELENMESİ

3.1. Tire Efsanelerinin Yapı Özellikleri

Efsanenin ne olduğu ve yapı özellikleri ilk dönem halkbilim çalışmaları için merak konusu olmuştur. Yapılan çalışmalarla efsanenin özellikle masal ve mit türleriyle birlikte çokça adı geçmesi neticesinde bu türlerden farkını ortaya koymak ve müstakil bir tür olduğunu kanıtlamak adına muhteva, işlev ve yapı özellikleri ortaya konulmuştur.

“Grimm Kardeşler efsaneyi tanımlamak için onu masalla (folktale) muhteva özelliklerini göz önünde bulunduran "masal daha şiirseldir fakat efsaneyse daha tarihi" şeklindeki bir ifade ile kıyaslayıp efsaneye de masal gibi sabit şekil (fixed form) tasarlarlar” (Çobanoğlu,2003, s.41).

“Schmidt'e göre efsane şekle sahip değildir. Efsane her çeşit konuşmanın arasına girebilir. Bu durumda hangi çeşit konuşmanın içine giriyorsa veya malzeme olarak kullanıldığı konuşmanın özelliklerine dayalı bir şekil alıyor demektir. Efsanenin şekil (form) sınırlarını belirlemeye çalışanları geliştirdikleri metotların veya koyageldikleri ölçütlerin dışına taşmasını nedeni de budur. Bu durumun aynı efsanenin varyantlarında görülen ve tamamen aynı olan muhtevanın, sıradan günlük konuşmalardan, yapısal bakımdan "masal"a benzer sabit veya iyi organize edilmiş kompozisyona kadar çeşitliliğe sahip oluşun, çoğu zaman anlatıcının hünerine ve dinleyicisinin tavrına bağlı oluşundan kaynaklandığı tespit edilmiştir” (Çobanoğlu, 2003, s.42).

Pertev Naili Boratav efsaneyi diğer türlerden ayıran özelliklerini belirtirken yapı konusunu özellikle vurgulamış ve şu şekilde özetlemiştir: “Kısacası efsane kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış, kuralı biçimleri olmayan, düz konuşma dili bildirilen bir anlatı türüdür” (2019, s.112).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Tire efsanelerini yapı yapımından incelediğimizde hepsinin tek ortak özelliği nesir olmasıyla birlikte, belirli bir yapı özelliğinin bulunmadığı, anlatıcıya bağlı olarak dil özelliklerinin, formellerin değiştiği görülmektedir. Anlatıcının yöresel ağız özelliklerinin yer yer görüldüğü anlatım sırasında efsanede olay akışı anlatıcının aklına geldiği gibi belli bir sıra izlenmeksizin gerçekleşmiştir. Genellikle kısa anlatıma sahiptirler ve bazıları birkaç cümleyi geçmemektedir. Bundan kaynaklı efsanelerde bir veya iki epizot görülmekteyken daha uzun olanlarda ikiden fazla epizot görülmektedir. Bu özelliğin ana olayı bozmamakla

birlikte anlatıcının hüneri ve istekli olmasıyla ilgili bir durumdan kaynaklandığı gözlemlenmiştir. İki den fazla epizot görülen efsanelerin bir kısmı yazıya geçirilen efsanelerdir. Bundan kaynaklı üzerine düşünülmüş ve ayrıntılanmıştır.

“Formel” teriminin yanında araştırmacılar “kalıp sözler”, “kalıp ifadeler”, “masal tekerlemeleri” gibi adlandırmaları bu terimi karşılamak için kullanmaktadırlar. Genellikle masallar için kullanılan başlangıç ve bitiş formelleri Tire efsanelerinde de görülmektedir. Bu formeller sabit olmamakla birlikte efsanenin gerçek olduğuna inanırılığı desteklemek için kullanılmaktadır. Efsanelerde “Vaktiyle...”, “Zamanın birinde...”, “...ilgili anlatılan rivayet şöyledir...”, “Birgün...”, “Zamanında...”, “Eskiden...”, “Söylenenlere göre...”, “Anlatılanlara göre...”, “...ile ilgili bir hikâyedir...”, “Efsaneye göre...”, “...şöyle derdi...” gibi başlangıç formelleri göze çarpmaktadır.

Ayrıca “...söyleniyor.” “...biliyoruz.” “...olarak bilir/biliriz.” “...halk böyle inanıyor”, “...dan dolayı...oluyor.” “...bu gerçek bir hikâye.” “...bence doğru...” “...söylenir.” “...dan sonra...yapmışlar.” “...adına...denmiş/diyorlar”, “...ile ilgili bir efsanedir.” gibi bitiş formelleri ile efsane anlatımının bittiği görülmektedir.

Efsane, geçmiş zamanda yaşanıldığı düşünülen olayın dilden dile aktarılmasıyla bugüne ulaşması üzerine kurgulanan bir anlatı türüdür. Bahsedilen bu özellik “Vaktiyle...”, “Zamanında...”, “Eskiden...” gibi formeller aracılığıyla anlatının üzerinden zaman geçtiğini belirtirken “Söylenenlere göre...”, “Anlatılanlara göre...”, “...ile ilgili bir hikâyedir...”, “Efsaneye göre...” gibi formeller başkasından duyması üzerine aktarıldığını bildirmektedir.

Efsaneyi olağanüstü özellikler barındırmasıyla beraber özellikle masaldan ayıran en önemli özelliği inandırıcı olmasıdır. Efsane anlatıcıları özellikle ünlü yapılar, şahsiyetlerle ilgili anlatıların gerçek olduğuna inanmaktadırlar. “...bu gerçek bir hikâye.” “...bence doğru...” “...biliyoruz.” “...olarak bilir/biliriz.” “...halk böyle inanıyor” gibi bitiş formelleri anlatıya ne kadar inandıklarını vurgulamak için özellikle kullanılan bitiş sözleridir.

Kısacası Tire efsanelerini yapı yönünden incelediğimizde anlatıcıyla birlikte şekillenen nesirler olduğunu görmekteyiz. Tire efsanelerinde; anlatıcının eğitim durumuna, anlatım becerisine ve üslubuna göre yer yer edebî sanatlarla da başvurulabilmektedir. Süslü, sanatlı ve ağır bir dilin tercih edildiği az sayıdaki efsane, daha çok en az lise düzeyinde eğitim almış kaynak kişiler tarafından anlatılmıştır. Kaynak kişiler, kendi yörelerinin ağız

özellikleriyle efsaneleri anlatmışlardır. Bu da efsaneyi diğer türlerin aksine sosyal çevreye ve koşullara göre değişebilen, belirli bir yapı özelliği göstermeyen, sade bir dil kullanılarak aktarılan bir tür yapmaktadır. Araştırma sırasında nazım şeklinde anlatılan efsanelere rastlanmamıştır.

3.2. Tire Efsanelerinin Konularına Göre Sınıflandırılması

Efsaneler sırtını geçmişe yaslamakla birlikte bugün yaşadığı çevrede içeriğini çeşitlendirme fırsatı bulmuştur. Efsanelerin içerik yönünden çok geniş bir konu çeşitliliğine sahip olması, efsane türüne ait metinlerin pek çok farklı açıdan incelenmesine imkân vermektedir. Tire efsaneleri konu bakımından incelenmiş ve konu çeşitliliği bakımından yedi genel başlık altında toplanmıştır:

1.Yaradılış ve dünyanın sonu ile ilgili efsaneler

Ahir Zaman Geldiğinde (1)

2.Mekanlarla ilgili efsaneler

2.1. Şehirler, köyler, kasabalar, ilçeler, mahalleler ve meydanlarla ilgili

Tire'nin Eski Yerleşim Yeri (2)

Yerlisi Umsun Yabancı Bulsun (3)

Kesikbaş (4)

Karakilise-Akmescit (5)

2.2. Dağlar, tepeler, kayalar ve taşlarla ilgili efsaneler

Güme Dağı (6)

Maltepe Mağarası (7)

Güme Dağı'ndaki Keçiler (8)

Kazantepe (9)

Boynuyoğun Köyü (10)

2.3. Türbeler, cami, kilise ve diğer yapılarla ilgili efsaneler

Paşa Cami (11)

Necip Paşa Kütüphanesi'nin Yapılışı (12)

Karahasan Cami Minaresi (13)

Temelsiz Minare (14)

Yahşi Bey Cami Minaresinin İnşası (15)

Yalınayak Cami (16)

Yalınayak Cami ve Mimar Sinan (17)

Büyükkale (18)

Meryem Ana Ayazması (19)

Dualı Köprüler (20)

Keçi Kalesi (21)

Tire'nin Hastanesi (22)

3. Şahıslarla ilgili efsaneler

3.1.Dinî ve tarihî kişileri konu alan efsaneler

Timur ve Asmalar (23)

Gökçen Efe (24)

Timur ve Nevruz Bayramı (25)

3.2. Diğer şahıslar üzerine anlatılan efsaneler

Buğday Dede (26)

Hacı Kalfa (27)

Çal Dede (28)

Çal Dede ve Eskici Dede (29)

Buğday Dede ve Yunan Bayrağı (30)

Buğday Dede'ye Ne Dilersen Olur (31)

Çal Dede ve Top Sesleri (31)

Ali Baba (33)

Kazım Balım Baba (34)

Zincirli Dede (35)

Zincirli Dede (2) (36)

Zincirli Dede (3) (37)

Çıtlık Dede (38)

İbn-i Melek (39)

İbn-i Melek (2) (40)

Sır Hatunlar (Yedi Uyurlar) (41)

Soğan Dede (42)

Soğan Dede (2) (43)

Alamadan Dede (44)

Tire Saruhanlı Köyünde Denктаş (45)

Aktaş- Karataş (46)
Tire’de Doyuran Dede (47)
Eskici Dede Türbesi (48)
Tire’de Eskici Baba (49)
Ali Yüz (Yoz) Kavağı (50)
Seyyid Dede (51)
Ödemişli Davut Dede (52)
4. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler
Lanetli Kitap (53)
Mezarlıktaki Sürü (54)
Mezarlıktaki Gelin (55)
Melek Kanatlı Çocuk (56)
5. Dönüşüm efsaneleri
5.1.Taşa dönüşme efsaneleri
Taştepe Efsanesi (57)
Alaylı Köyündeki Ayı Taşı (58)
Kara Kız (59)
Ayı Taşı (60)
5.2.Hayvana dönüşme efsaneleri
Puhu Kuşu (61)
5.3.Ağaca dönüşme efsaneleri
Derekahve’deki Çınar (62)
6.Gelenek ve inançla ilgili efsaneler
Kolları Bacakları Olmayan Çocuk (63)
Hızırellez (64)
Yağmur Duası (65)
Salı Pazarına Neden Yağmur Yağar? (66)
7.Bitkiler ve ağaçlarla ilgili efsaneler
Kanlı Pelit (67)
Pyramos ile Thisbe Efsanesi / Tire (68)
Mübarek Serviler (69)
Tire’nin Laleleri (70)

3.3. Tire Efsanelerinin Muhteva Özellikleri

Efsanelere bakıldığında belli olaylar etrafında oluşması onun muhteva özelliklerini belirlemektedir. Bilge Seyidoğlu “Modern toplumlar için mitik devir kapandığı halde efsane dönemi kapanmamıştır. Belli yerler etrafında teşekkül etmiş olan efsaneler; meşhur insanlar, tarihî olaylar ve mahallî değerler etrafında meydana gelebileceği gibi olağanüstü inanışlar ve olaylar etrafında da oluşur” (2016, s.17) ifadesinde efsanelerin günümüzde devam etmesinin nedeninin toplumla iç içe olması ve toplumun ürünleri ile efsanelerin birbirleriyle bulunduğu alışverişidir.

Tire efsaneleri içerik yönünden incelendiğinde birçok muhteva özelliği görülmektedir. Özellikle “Ulemalar Şehri” ve “Tarih-i Kadim Tire” olarak anılan Tire’de evliyaların ana tema olduğu dini konuların çoğunluğu gözden kaçmamaktadır. Bu konu dışında köylerin, dağların, camilerin, mevkilerin yani kısacası yerleşim yerlerinin ve mekânların adlandırılmasından, tarihî ve dinî şahısların hayatına; bazı geleneklerin ortaya çıkışına kadar Tire’nin sosyo-kültürel hayatında yeri olan her konuyu efsanelerin içine aldığı görülmektedir. Efsanelerin geçmişle ilgili öğretileri sosyal hayatla çeşitlendirerek konu çeşitliliği arttırdığı bilinmektedir. Tire efsaneleri de çok çeşitli konuları içermektedir ve içerik bakımından kahramanları, motifleri, taşıdığı diğer unsurlar dikkate alınarak çeşitli yönlerden üzerinde durulmayı hak etmektedir. Bu bölümde Tire efsanelerinin muhteva özellikleri incelenerek tespit edilen unsurlar, “Mitolojik Unsurlar”, “Dinî Unsurlar”, “Tarihî Unsurlar” ve “Sosyal Hayat ve Geleneklerle İlgili Unsurlar” başlıkları altında tahlil edilecektir.

3.3.1. Olağanüstü Varlıklar

Tanrılar, yarı tanrılar ve yardımcıları, onların savaştığı olağanüstü varlıklar mitolojinin temel konularındandır. Efsanelerin konu alanına giren öge de daha çok olağanüstü varlıklar olmuştur. Tire efsaneleri incelendiğinde “Mezardaki Sürü”, “Mezardaki Gelin”, “Melek Kanatlı Çocuk” adlı üç efsanede olağanüstü varlıklar tespit edilmiştir. Bu olağanüstü varlıklar cinler, dişi cin olarak da bilinen periler ve melekler üzerine anlatırlardır.

3.3.1.1. Cin ve Periler:

Tire efsanelerinde 54. efsane “Mezardaki Sürü” ve 55. Efsane “Mezardaki Gelin”de olağanüstü varlık olan cinlerden bahsedilmektedir. “Melek Kanatlı Çocuk” adlı 54. efsanede mezarlıkta kişileri kuş sürüsü kılığına girip göle sürüklemesinde olduğu gibi cinler, insanları kandırıp aldatan ve nihayetinde ölüme sürükleyen olağanüstü varlıklar olarak bilinmektedir. 55. efsanede olduğu gibi gelin kılığına giren bir cinin adamları mezarlıkta düğün yapmasını konu alan efsanelerde erkekleri kandıran dişi cinler halk arasında peri olarak da anılır. İki efsanede de bu özellikler mevcut olup Tire efsanelerinin konu alanına girmiştir.

3.1.1.2. Melek

Halk edebiyatında pek çok türün konu alanına giren melekler, Tire efsanelerinde de görülmektedir. 56. efsanede melek kanatlarıyla doğan çocuk annesi tarafından hem babasından hem de toplumdaki gizlenmiştir. Tire efsanelerinde meleğin özellikleri insana atfedilmiştir.

3.3.2. Mitolojik Unsurlar

Mit, tabiat veya kozmik cisimleri ve hadiseleri hayali bir şekilde nakleden anlatımlardır. Gök cisimlerine ve olaylarına karşı insanlığın düşünce ve tasavvurudurlar. Mitler, inanç sisteminin içindedir, yani inançtır. (Ergun,1997, s.46)

Mitler, bir toplumun inanç sisteminin en eski dayanağıdır ve sosyal davranışların temelindeki yapıları oluştururlar. Bu doğrultuda baktığımızda efsanelerde mitolojik öğelerin bulunması kaçınılmazdır. Tire efsanelerini incelediğimizde mitolojik unsurların varlığı göze çarpmaktadır.

3.3.2.1. Kültler

Tire efsanelerinde tespit edilen mitolojik konularından biri de kültlerdir. “Kült, yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapma anlamına gelmektedir. Bu saygı ve tapınış, duayı, kurbanı, dinsel tören olan belli ritleri gerektirmektedir (Tezcan, 1996: 61)” (Artun, 2021, s.117). Orta Asya kültürünün inanç sisteminin bir parçası olan kültler Tire efsanelerinde de konu bağlamında yerini bulmuş, yapılan incelemede on dört efsanenin bahsi geçen konuları içerdiği tespit edilmiştir.

3.3.2.1.1. Gök Tanrı Kültü

Gök Tanrı kültü aslında Orta Asya topluluklarında görülse de İslamiyet'ten sonra ve farklı coğrafyalarda da etkisini sürdürmüştür. 9. efsane “Kazantepe”de, tümülüs olduğu düşünülen tepede Lidya kralının hazinesi, atı ve eşiyile gömülü olduğuna inanılması ve zamanı gelince uyanan kralın hazinesi, atı ve eşiyile birlikte Gök Tanrı'nın yanına uçacağı söylencesi toplumun Orta Asya'dan getirdiği inanç sistemini başka medeniyetlere mal ederek sürdürdüğünü göstermektedir.

3.3.2.1.2. Atalar (Veli) Kültü

“Atalar kültü, ölmüş ataları tazim ve onlar için kurbanlar sunma inanç ve adettir” (Artun, 133, s.2021). “Seyyid Dede” adlı 51.efsanede Tire’de, Şeyh Bedrettin’in babasının kurduğu Eğridere köyünde yine Şeyh Bedrettin’in oğlu olduğu düşünülen Seyyid Dede’nin mezarı vardır. Efsanesinde görüldüğü üzere kendi köylerinin kurucusunun soyundan geldiğine inandıkları bu zatı kutsal kabul etmiştir ve köy halkı bu mezara sahip çıkmış, her yıl mezarının başında yemekler yenmiş ve yağmur yağması için dualar etmişti. Çevre köylerden ona yakın olmak için ölümler bu köye defnedilir.

28. efsane “Çal Dede”de ise Çal Dede dağın tepesinde yalnız yaşayan bir çobandır ve ermiş bir zattır. Toplumun gömmek istemediği kötü kişiyi kendince dualar edip gömmüş, cennete gitmesini sağlamıştır. Kendisi de ölünce tepede mezarı yapılmış, halk her yıl bu mezarın başında Çal Dede Mahyası’nı düzenleyip mezara dualar etmiş ve başında yemekler verilmiştir. Ayrıca Buğday Dede efsanesinde ise mezar başında ritüeller gerçekleştirme ve dilek dileme gelenekleri mevcuttur.

Bu üç efsanede birebir akraba olmasa da kendinden büyük ve ermiş bu kişiler ataları gibi kabul edilip ziyaret edilmiş, yanı başında dualar okunup dilekler dilenmiş, mezarları başında yemekler yenilmiştir.

3.3.2.1.3. Dağ Kültü

“Dağ ve tepeler, tarihin bilinen en eski devirlerinden beri, yükseklikleri, gökyüzüne yakınlıkları dolayısıyla insanların gözünde ululuk, yücelik ve ilahilik sembolü kabul edilmiştir” (Artun, 2021, s.120). Tire efsanelerinde de bu dağ kültü konu olarak işlenmiştir. Tire efsanelerinde 6. efsane “Güme Dağı”nda dağın koruyan kollayan özelliğinden dolayı adını aldığı anlatılmıştır. 47. efsane “Tire’de Doyuran Dede”de

Doyuran Dede’ye yardımcı olan tepedir ve anlaşılan o ki kötü kişiye tepki gösterecek bir ruha sahiptir.

3.3.2.1.4. Ağaç Kültü

“Ağaç kültü hemen hemen her toplumda kendini göstermiştir. Tarih boyunca “ağaç” ve “evliya” arasında kurulan ilişki de dikkat çekicidir” (Artun, 2021, 124). Bu doğrultuda bakıldığında Tire efsanelerinde bir evliya ile özdeşleşen ağaçlar dikkat çeker. 69. efsane “Mübarek Serviler”de Buğday Dede’nin türbesinin yakınındaki serviler dallarına Yunan bayrağı asılmasına izin vermemiştir. 50. efsanede günahlardan arındıkça büyüyen bir kavak ağacı (Tire’de çınar ağacına kavak denmektedir) görülür. Ayrıca 67. efsane “Kanlı Pelit”te aşıkların kavuşamaması üzerine her perşembe kan ağlayan pelit ağacına rastlamaktayız. Kimi efsanelerde ağaç, insanın bir parçası kabul edilmektedir. 62. efsanede Derekahve’de dereye düşen kadın bir çınar ağacına dönüşürken 68. efsanede ise ölürken kanları dut ağacına sıçrayan aşıkların kanı, dutun bugün kırmızı rengi almasına neden olmuştur.

3.3.2.1.5. Su Kültü

“Eski Türk İnançlarında, yer gibi su da ıdı, yani kutsaldır. Bu kavram içine bütün ırmaklar, göller, coşkun akan bütün sular ve pınarlar da dahil edilmelidir. (Kalafat, 1995:5)” (Artun, 2021, s.131). Tire efsanelerinden “Ali Baba” adlı 33. efsaneye bakıldığında bir evliya olan Ali Baba çorak yerden su çıkarır ve su şifalıdır. Bugün hala iyileşmek için bu sudan götürüldüğü gözlemlenmiştir. 19. efsanede Meryem Ana Bülbül Dağı’na gitmeden önce Derekahve’de kalır ve orada akan dereye yıkanır. Dereyi kutsal kabul eden Hristiyanlar hemen yanına ayazma yapar. Görüldüğü üzere suyun kutsallığı farklı kültürlerde de görülmektedir.

3.3.2.1.6. Kurt Kültü

“Türk Mitolojisinin en önemli sembollerinden birisi olan kurt Asena, Kök Börü, Gök Kurt, Bozkurt gibi isimlerle anılır. Kurt Türk anlatmalarında ata/ana, rehber ve kurtarıcı yönüyle ön plana çıkmıştır” (Koca, 2012, s. 65). Ergenekon destanına bakıldığında kurt rehber niteliğindedir ve bu rehberlik günümüzdeki efsanelerde de yerini bulmuştur. “Ödemişli Davut Dede” adlı 52. efsanede yaralı kurt çamurun içine yatarak yaralarını

tedavi eder. Bunu gören Davut Dede yaralı kadını kurttan öğrendiği gibi iyileştirir. Eski destanlarda kurt alp tipinin rehberiyken günümüzde veli tipine rehberlik etmektedir.

3.3.3. Dinî Unsurlar

Tire’de efsaneler muhteva yönünden incelendiğinde tespit edebildiğimiz ikinci yaygın konu, kutsal mekânlar ve kutsallık atfedilen kişilerle birlikte yeni oluşan inanç sistemleriyle ilgili olanlardır. Yapılan incelemelerde dinî konulu on altı efsane şu tespit edilmiştir: Buğday Dede, Hacı Kalfa, Çal Dede, Tire Saruhanlı Köyünde Denктаş, Eskici Dede Türbesi, İbn-i Melek, Ödemişli Davut Dede, Ali Baba, Soğan Dede, Zincirli Dede, Eskici Baba ve Çal Dede, Çıtlık Dede, Alaman Dede, Doyuran Dede, Seyyid Baba, Aktaş-Karataş, Mübarek Serviler, Tire’de Eskici Dede.

İnançlar doğrultusunda dinî öğretiler de baz alınarak yeni dinî inanışlar ve ahlâk kuralları oluşmuştur. Efsanelerin inanç unsuru taşıması, tarihî olay, kişi veya mekânlara bağlı olması, gerçek kabul edilmesi hususuyla ilgili olarak Bilge Seyidoğlu “Efsaneler sözlü geleneğin ürünü olan bir anlatım türüdür. Temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatanlar ve onu dinleyenler efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna inanırlar. Bu gerçek objektif bir gerçek değildir. Efsaneyi nakledenler ve dinleyenler efsanedeki olayların gerçekten olmuş olduğuna inanırlar.” (1997, s.13) diyerek oluşan bu inanç unsurlarının efsaneyi nasıl oluşturduğu ve yine efsane yoluyla nasıl aktarıldığı konusunda karşılıklı ilişkisini de desteklemektedir.

Tire efsanelerinin çoğu dinî şahıslar, dinî olaylar ve bunlara bağlı mekânlar üzerine anlatılmaktadır ve efsanelerde yer alan dinî şahıslar ve dinî olayların kahramanları “baba”, “dede”, “evliya”, “derviş”, “ermiş” olarak nitelendirilmektedir. Bu kişilerin kerametleri mezar ve türbelerle de devam etmekte ve buna bağlı olarak da gelişen “evliya” efsanelerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Tire’de çokça anlatılan 26. efsane “Buğday Dede”nin kıtlık zamanında ambarındaki asla tükenmeyen buğdayını halka dağıttığı görülür. Buğday dağıtması için şartı kadınların buğday almaya gelmemesi ve buğdayı alan kişinin dönüp yolunda arkasını dönüp bakmamasıdır. Bir kadının erkek kılığına girip gidiş yolunda dönüp bakması ölümüne neden olur. Aynı şekilde 27. efsanede “Hacı Kalfa” da hacdaki ustasına sıcak sarma götürür ve kerameti ortaya çıkınca ölür. “Tire Saruhanlı Köyünde Denктаş” adlı 45. efsanede Allah’la baş başa geçirdiği yalnız gecelerde onun sırrına erip ermiş kişi olan

çoban da Allah'ın yardımıyla koca taşları yontup denk hale geçirir, sırrı ortaya çıkınca ölür. Bu da evliyaların kerametlerinin ortaya çıkmaması gereken sırlar olması inancının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. “Eskici Dede Türbesi” adlı 48.efsanede Eskici Dede komutanın yaveriyle bir anda Kabe'ye ulaşip namazlarını kılarlar. Yaver kanıt için hurma dalı koparır. Bu durum sır olarak saklanacakken yaver hurma dalını komutana gösterince Eskici Dede ve yaver ölür.

39. efsane “İbn-i Melek” efsanesinde annesi, ona hamile olduğu sırada kocası hacdayken vefat eder. Kocası eve döndüğünde eşinin vefatını öğrenince onları Allah'a emanet ettiğini söyleyip mezarı açtığında çocuğunun annesinin ayakları dibinde baş parmağını emdiğini görür. Bu yüzden adı “meleğin oğlu” anlamında “İbn-i Melek”tir. 52.efsanede tedaviyi yaralı bir kurdu izleyerek öğrenen Davut Dede yaralı bir kadını çamura yatırarak iyileştirir.

“Ali Baba” efsanesinde ise çorak bir yerden su çıkararak orayı cennete çeviren evliyadan bahsedilir. “Soğan Dede” adlı 42. efsanede ise keramet sahibi evliya türbesinin hemen üstündeki odada kalanları eski zamana götürür. Yine Soğan Dede bir gece karısına kötülük yapan bekçiye uyarmak için gelir. 35.efsane olan “Zincirli Dede”de evliya ise sabah namazı vakti mezarının bulunduğu evin avlusuna gelip namazını kılar ve ona havlu ile su bırakan aileyi bollukla ödüllendirir. 28.efsanedeki “Çal Dede” ise dağ başında yaşayan bir çobandır. Kötü huylu ve içkici bir adam ölür ve yaşadığı yerdeki imam ve muhtarın gömmek istememesi üzerine karda kışta eşi Çal Dede'ye götürür. Çal Dede adamı kendi bildiğince gömer ve kendi bildiğince ardından dua eder. Kendinden Allah'a misafir gönderdiği ve hakkınca ağırlamasını söylediği duası üzerine adam cennete gider ve bu durum adamı gömmek istemeyenlerin rüyasına girer. “Eskici Baba ve Çal Dede” adlı 29. efsanede, Çal Dede'nin Eskici Dede'ye sepetinde hediye olarak getirdiği kar, Çal Dede'nin müşteri bir kadının ayak bileğini görmesi üzerine erir. Eskici Baba pamuk içinde bir ateş vererek şehirde evliya olmanın asıl zor olduğunu söyler. 38.efsanede “Çıtlık Dede”nin mezarına her cuma nur iner. “Alaman Dede” adlı 44. efsanede ise yaşadığı süre boyunca herkesin yardımına koşar, yaşlıları yıkar. Kendi öldüğünde ise kirli bedenini gören imam içinden onu yadırgar. Alaman Dede bir an yattığı yerden kalkıp cevabını verir. Muhtaç olanların yardımına koşan “Doyuran Dede” efsanesinde Dede'yi Rum tüccar ayağına çağırır. Gitmemesi üzerine Rum tehditler ederek bulunduğu tepenin altına gelir. Tepe Rum'un üzerine inince yaptığından pişman olur.

Tüm bu efsanelere bakıldığında bugün “veli” tipi diye adlandırılan ve Tire efsanelerinde “baba” ve “dede” adıyla anılan evliyalar İslamiyet öncesi ve sonrası özelliklerin aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Adı geçen tüm evliyalar “Allah dostu”dur ve cömertlik, merhamet, iyilik gibi belirgin özelliklere sahiptir. Bugün Buğday Dede, Çal Dede, Ali Baba, İbn-i Melek, Alaman Dede, Doyuran Dede, Seyyid Baba gibi türbesi bulunan evliyalar, Tire halkının inanç ritüelleri oluşturmada merkez haline gelmiş yerlerdir.

Çal Dede’de olduğu gibi “Aktaş-Karataş” adlı 46. efsanede de Kambur Çoban, İslami öğretilerden ziyade annesinin ona öğrettiği gibi ibadetini yapar ve temiz kalbi ve gönül gözünün açıklığı sebebiyle ermişliğe ulaşır. Tire efsaneleri ahlaki güzelliğin değerini de konu edinmiştir.

Buğday Dede’nin yakınında bulunan ve “Mübarek Serviler” olarak anılan serviler, düşman bayrağını astırmamıştır. “Tire’de Eskici Dede” adlı 49. efsanede ise Eskici Baba Tire’yi işgale hazırlanan Timur’a bir tasın içinden onu yenecek sarıklı dervişleri göstermiştir.

Efsane türünü, diğer anlattı türlerinden ayırmayı sağlayan özelliklerden biri anlatılanların gerçek olduğu düşüncesidir. Efsaneler içinde yer alan tarihî şahıs, olay veya mekânlar bu anlatmaların gerçek olması olağanüstü motiflerin olmasına rağmen nasıl ki gerçeklik etkisini artırıyorsa aynı şekilde dinî motifler de bu anlatmaların gerçek ve kutsal kabul edilmelerine neden olur. Tire halkı İslami inançları uygulamakla birlikte, İslamiyet’ten önceki inançlarını da korumuş ve bu doğrultuda ortaya çıkan efsaneler ikisini kaynaştırarak yaşatılmasında önemli rol oynamıştır.

3.3.4. Tarihî Unsurlar

Efsaneler tarihi ve mitoloji gibi konuları içerdiği gibi muhtevasında tarihi kişiler ve olayları da barındırır. Toplumun bir ürünü olma özelliğinden dolayı efsaneler tarihi kişi ve olayları toplum zihninde nasıl yansıdığını, onları nasıl yorumladığını da görmek için araçlardır. Tire efsanelerinde tarihi olay ve kişiler fazlasıyla yer almaktadır. Özellikle tarihi kişiler olumlu özellikleriyle ön plana çıkarken, savaş gibi toplumda iz bırakan olaylar ise mücadele yönünü vurgulayacak şekilde anlatılmaktadır. Bu konu bağlamında bakıldığında on bir Tire efsanesi tarihî unsur taşımaktadır.

“Tire merkezinde Necip Paşa tarafından H.1243/M. 1827-1828 tarihinde oluşturulan ve kendi adı ile anılan Necip Paşa Kütüphanesi bulunmaktadır. Necip Paşa Bağdat valiliğinde bulunmuş ve Baruthaneler Nazırlığı sırasında Tire’de bu kütüphanenin yaşaması için vakfiye düzenlemiştir” (Başaran, 2015, s.133). “Necip Paşa Kütüphanesi’nin Yapılışı” adlı 12.efsane tarihinde yaşamış Necip Paşa medrese öğrencilerini ay ışığının altında ders çalışırken görmesi üzerine bu kütüphaneyi yaptırır. “Paşa Cami” adlı 11.efsane de ise Lütfü Paşa yaptırdığı caminin açılışına gelirken kendi yaptırdığı caminin açılışına gelmenin büyüklenmek, kibirlenmek olduğunu düşünür ve Torbalı ilçesi civarına geldiğinde Mısır’a geri dönme kararı alır.

49. efsane olan “Tire’de Eskici Baba”da Timur Ankara Savaşı’ndan sonra Tire’de konaklar. Tire’yi işgal etmeden önce halka zaman verir. O zaman zarfında erdemiyle ün salmış Eskici Baba’yı ziyaret eder. Kendisini dostça karşılayan Eskici Baba’yı yanında götürmek istese de reddedilir. O sırada Molla Fenari ile yaşadığı olay da hatırlatılır. Timur çok sinirlenir ve işgalle tehdit eder. Eskici Baba Timur’a ortaya koyduğu su dağarına bakmasını ister. Timur dağara bakınca yüzü düşer. Dağarda Tire’nin işgaline engel olacak sarıklı ve cübbeli dervişleri görmüştür. Bunun üzerine Tire’ye bir şey yapmadan oradan ayrılır.

Yine “Timur ve Asmalar” adlı 23. efsanede Tire’ye gelen Timur’un filleri asmaları yiyip bitirmektedir. Bunun üzerine halk toplanıp Timur’a şikâyetle bulunmak isterler. Timur’un yanına vardıklarında tek bir adam kalmıştır. Bu duruma kızan adam Timur’a daha çok fil getirmesini söyler.

17. efsane “Yalınayak Cami”de caminin yapımında planını Mimar Sinan’ın çizdiğine inanılır. Kesikbaş mevkisine adını veren “Kesikbaş” adlı 4. efsanede ise orada bulunan mezarın Aydınoğulları Beyi Sasa Bey’e ait olduğuna inanılır.

Eğridere köyünde geçen “Seyyid Baba” efsanesinde ise Seyyid Baba’nın Şeyh Bedrettin’in oğlu olduğu düşünülen keramet sahibi bir insan olarak halk tarafından sahiplenilir. 34. efsane “Kazım Balım Baba”da Ali Baba türbesinin bulunduğu Bektaşî dergahının Atatürk’ün talimatıyla kapatılmadığı ve tapusunu Kazım Balım Baba aldığı anlatılır.

“Mübarek Serviler” ve “Buğday Dede ve Yunan Bayrağı” adlı 69 ve 30.efsanelerde işgale gelen Yunan ordusuyla mücadele ve işgal sembolleri olan bayraklarını astırmama konusu

anlatılır. “Gökçen Efe” adlı 24.efsanede kendisini tutuklamaya gelen Yunan subayı, Gökçen Efe’yi karşısında görmesi üzerine korkup kaçar.

Tire efsanelerde karşımıza çıkan karakterlerin bazıları Tire’ye hizmette bulunan kişilerdir. Bu kişilerin Tire için yaptıkları cömertlik efsanelere konu olunacak şekilde halkın hafızasına yer etmişti. Türk tarihini derinden etkileyen ve zamanında Tire’de konakladığı bilinen Timur, Tire efsanelerinde yerini almıştır. Tire halkını derinden yaralayan Yunan işgali ve onun karşısında verilen mücadele ve tarihi kişiler de Tire efsanelerinin muhteva özellikleri içinde yerini almıştır.

3.3.5. Sosyal Hayatla İlgili Unsurlar

Efsaneler bir toplumun geçmişten getirdiği inançları, tarihi hafızalarını konu ettiği gibi efsanelere bakarak toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerini görmek de mümkündür. Pertev Naili Boratav “Efsaneler halkın çaresizliklerini, umutlarını, özlemlerini, dünya görüşlerini bütün öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin belirtirler; çünkü inanış konusudurlar büyük bir bölüğüyle.” sözü halkın gündelik hayatının efsanelere yansıdığını, efsanelere bakarak bir toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısıyla ilgili fikir sahibi olunabileceğini düşüncesini pekiştirmektedir.

Bu bağlamda on iki Tire efsanesi ele alındığında toplumsal yapı hakkında fikir sahibi olunabilecek özellikler tespit edilebilir.

“Salı Pazarına Neden Yağmur Yağar?” adlı 66. efsanede ünlü Tire pazarına tezgah açmak isteyen birini Tire halkının dışlaması üzerine her salı yağmurun yağması anlatılmaktadır. 57.efsane “Taştepe”de bir kadının çocuğunu ekmekle temizlemesi üzerine tüm kervanın taşa dönüşmesi anlatılır. Bu efsanelerde ticaretin eskiden beri Tire halkının ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

“Çal Dede” efsanesinde kötü bir adam vefat eder ve halk gömmek istemez. Adamın karısı kış kıyamette bir tepede çobanlık yapan ve iyi yürekliliğiyle bilinen Çal Dede’ye götürür. Çal Dede adamı kendi bildiğince gömer ve kendi bildiğince ardından dua eder. Kendinden Allah’a misafir gönderdiği ve hakkınca ağırlamasını söylediği duası üzerine adam cennete gider ve bu durum adamı gömmek istemeyenlerin rüyasına girer. Efsaneye bakıldığında toplumsal hayatta kabul görmeyen tiplerin kimler olduğu karşımıza çıkar. İçki içen, zulmeden kişilerin toplumsal hayatta kabulünün zor olduğu efsanede işlenmiştir. “Alaman Dede” efsanesinde Alaman Dede yaşlılara ve yoksullara yardım

eden iyi yürekli bir adamdır. Bu yüzden kendini bile ihmal eder. Doyuran Dede efsanesinde ise yörüklerin lideri “Doyuran Dede” açları doyuran ve ihtiyaç sahiplerine yardımcı olan bir zattır. Bu iki efsanede toplumsal dayanışmanın temeli olan muhtaçlara el uzatma temel konu olarak işlenmiştir. “Tire’nin Hastanesi” adlı 22.efsanede Zeynep Hanım adlı zengin bir kadın, konağı hastane yapımı için bağışlamasının üzerine kısa bir süre sonra yangında ölür. Bu efsanelere bakıldığında sosyal yardımlaşmanın çok önemli olduğu, ihtiyaç sahiplerine el uzatmanın önemli olduğu efsaneler aracılığıyla halkın anlayışına yerleşmiştir.

“Timur ve Nevruz Bayramı” adlı 25. efsanesinde nevrüz kutlamalarını Tire’ye Timur tarafından getirildiği ve her sene kutlandığı görülmektedir. Yine 64. efsane “Hıdırellez”de Hıdırellez zamanı evlenecek kızlar bir küpün içine yüzüklerini koyarlar ve gül ağacının altına gömerler. Ertesi gün küp çıkarılır ve içinden bir yüzük seçilir. Seçilen yüzük sahibi o yıl evlenir. Tire’nin kültürel yapısından biri olan bayram ve kutlamaların kökeni yine efsanelerin muhteva yapısını oluşturmaktadır. “Tire’nin Laleleri” adlı 70.efsanede Tire laleleri Osmanlı döneminde İstanbul’a oradan da Avrupa’ya yayıldığı rivayet edilir.

63. ve 31. efsanelerde Buğday Dede’ye çocukları olması için dua edilmesi ve bu sırada yapılan yanlış ritüeller anlatılırken 59. Efsanede Kara Kız, çocuk sahibi olmak için taşa dönüşmeyi göze alır. Toplumun çocuksuzluk konusundaki hassasiyeti ve bu uğurda her şeyin göze alınabileceği efsaneler aracılığıyla aktarılmıştır.

Kısacası Tire’nin geçmişten bugüne devam eden ekonomik yapısı, toplumu bir arada tutan davranış kalıpları ve değerler, bayramlar, kutlamalar efsanelerde yerini bulmuştur. Ayrıca ideal insanın nasıl olması gerektiğine dair özellikler efsanelerde anlatılırken toplumda asla kabul görmeyecek davranışlar efsanelerin konu kapsamına girmiştir.

3.4. Tire Efsanelerinin Motif Yapısının İncelenmesi

Tarihi-Coğrafi Fin Yöntemi’nin ağırlıklı olarak çalıştığı masal çalışmalarında, temel araştırma birimi olan motifi, bu yöntemin en büyük temsilcilerinden birisi olan Stith Thompson (1885-1976), şöyle tanımlamaktadır: “Gelenekte yaşama gücüne sahip olan masalın en küçük unsurudur.” (1946:415) Bu en küçük unsurdan hareketle halk anlatılarının tasnifine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır.” (Çobanoğlu, 2021, s.135).

S. Thompson halk anlatılarının en küçük unsuru üzerine çalışmaları sonucu motifleri sınıflandırmış ve altı ciltlik **Motif İndeks of Fok Literatüre** (Halk Anlatılarının Motif İndeksi) adlı çalışmasını hazırlamıştır.

S. Thompson, 23 ana başlık altına topladığı motifleri kendi aralarında alt başlıklar halinde tasnif etmiştir. “Bu motif kataloğunun ikinci baskısı 1955-58 yıllarında yapılır; bu arada hazırlanan yeni kataloglar -ki W. Eberhard ve P.N. Borata’nın (1953) “Typen Türkischer Volksmarchen” adıyla hazırladıkları katalogun içerdiği Türk masal tipleri bunlar arasındadır ve işlenen diğer yeni malzeme de ilave edilerek daha da zenginleştirilir.” (Çobanoğlu, 2021, s.135)

“Stith Thompson: “Anlatmaya ait motifler bazen çok basit kavramlardan oluşup, geleneksel anlatmalarda devamlı şekilde yer alırlar. Bunlar periler, cadılar, devler, ejderhalar, hain üvey anneler, konuşan hayvanlar vb. gibi görülmemiş yaratıklar olabilir. Motifler şahane dünyalar içine alırlar ki orada büyü her zaman güçlüdür.

Büyü ise görülmemiş fiziki meydana gelişler ve oluşlardır.” (Artun, 2013, s.81).

“Bir motif özü itibariyle kısa ve basit bir anlatma da olabilir. Motif, seyirci halindeki dinleyiciye yeteri kadar çarpıcı gelen veya onları cezbedecek kadar şaşırtıcı olan bir oluşumdur” (Artun, 2013, s.81).

Stith Thompson tarafından belirlenen motiflerin ana başlıkları:

A. Mitolojik Motifler: A0-A2899

B. Hayvanlar: B0-B899

C. Yasak: C0-C999

D. Sihir (Büyü): D0-D2199

E. Ölüm: E0-E799

F. Olağanüstülükler: F0-F1099

G. Devler: G0-G699

H. İmtihanlar: H0-H1599

J. Akıllılar ve Aptallar: J0-2799

K. Aldatmalar: K0-K2399

L. Kaderin Ters Dönmesi: L0-L499

M. Geleceğin Tayini: M0-M499

N. Şans ve Kader: N0-N899

P. Cemiyet: P0-P799

Q. Mükâfatlar ve Cezalar: Q0-Q599

R. Esirler ve Kaçaklar: R0-R399

S. Anormal Zulümler: S0-S499

T. Cinsiyet: T0-T699

U. Hayatın Tabiatı: U0-U299

V. Din: V0-V599

W. Karakter Özellikleri: W0-W299

X. Mizah: X0-X1899

Z. Çeşitli Motif Grupları: Z0-Z599 (Çobanoğlu, 2021, s.135-136)

Tire efsanelerinin halk bilim açısından değerini belirlemek için motif yapısına da bakılması gerekmektedir. Tire bir ilçe olmasına karşın zengin bir efsane varlığına, bu efsaneler de zengin motif yapısına sahiptir.

İncelememiz sonucunda derlediğimiz efsanelerde “Motif Index of Folk-Literature” de yer alan bütün ana başlıklara göre motif örneği bulunduğu tespit edilmiştir. Tire efsanelerinde görülen başlıca motifler şunlardır:

A. Mitolojik Motifler

A974. İnsanın Taşa Dönüşmesinden Oluşan Kayalar

Çocuğunu ekmekle temizleyen kadının ve tüm kervan kayalara dönüşür. (57)

Çocuğu olduktan sonra taşa dönüşmeyi dileyen kadın, çocuğunun doğumu ardından taşa dönüşür. (59)

Genç kız çalı toplamak için gittiği ormanda ayıyla karşılaşır. Kurtulamayacağını anlayınca taş olması için Allah’a yalvarır ve ayıyla birlikte taş olur. (60)

A1060. Dünyanın Sonunda Yeryüzü Bozulmaları

Güneş batıdan doğduğunda, yeryüzünde yozlaşma olduğunda kıyamet kopacak. (1)

A1617. Yer Adının Kökeni

Bir er savaş sırasında başı kesik bir şekilde savaşmaya devam ettiği için bu bölgeye “Kesikbaş” denir. (4)

Güme Dağı’nın adının eşkıyalardan korunmak niçin değerli eşyalarını gömdüklerinden dolayı Gömü Dağı denilmesinden geliyor. (6)

Eskiden köyde kara bir kilise olduğu için eski adının “Karakilise” olmasından dolayı, tam tersini ifade etmek için köye “Akmescit” adını veriyorlar. (5)

Belevi kralı kızını dağın tepesinde bir kaleye hapseder. Bir çoban güzelliğini duyup kıza aşık olur ve bir güvercinin yardımıyla kızla haberleşmeye başlarlar. Çoban kızı göremediği için üzgün olduğu sırada bir dede gelip ona öğüt verir. Çoban akşam olunca keçilere fenerleri bağlayıp aşağı salar. Kaleyi koruyan askerler düşman geliyor sanıp kaçarlar ve çobanla kız kavuşur. Kalenin adı “Keçi Kalesi” olur. (21)

B. Hayvanlar

B210. Konuşan Hayvanlar

Kralın kaleye hapsedilen kıza âşık olan çobanın derdini bir güvercin sorar ve sevdiğine kavuşması konusunda çabana yardımcı olacağını söyler. (21)

B291.1. Haber Taşıyan Kuşlar

Kralın kaleye hapsedilen kıza âşık olan çobanın derdini bir güvercin diler, mektuplaşmalarına yardımcı olur. (21)

B435. Yardımcı Vahşi Hayvanlar

Yaralı Kurt çamurun içine yatarak yaralarını tedavi eder. Bunu gören Davut Dede yaralı kadını kurttan öğrendiği gibi iyileştirir. (52)

Yunan bayrağı direğe her asıldığında kargalar tarafından parçalanır. (30)

C. Yasak

C420. Sırları Açıklama Yasağı

Buğday Dede ve karısının kıtlıkta fakirlere bir küpten kerametle buğday dağıtırlar ve sırları açığa çıkınca ölürler. (26)

Sır Hatunlar Buğday Dede’nin kızları olup onun gibi sırları açığa çıkınca ölürler. (41)

Saruhanlı köyündeki çobanın Rabbi’ne yalvarmasıyla büyük bir güç kazanır ve büyük kayaları elleriyle yontar. Ermiş bir kişi olmasını köylü öğrenince çoban ölür. (45)

Umredeki ustasına yemek götüren Hacı Kalfa, sırrı açığa çıkınca ölür. (27)

Eskici Dede yaverle birlikte göz açıp kapanıncaya kadar Kabe'ye gidip namazlarını orada kılarlar. Bunu kimseye söylememişini tembihlese de yaver komutanına anlatır. Bunun üzerine yaver ve Eskici Dede ölürler. (48)

C560. Tabu: Belirli Bir Sınıf Tarafından Yapılmaması Gereken Şeyler.

Eskici Baba'yı ziyarete gelen Çal Dede'nin iradesine yenilip kadının bacağına bakması sonucu sepetinde getirdiği kar erir. (29)

C650. Zorunlu Olan Tek Şey

Eşkıya Ali, günahlarını affettirmek için aşevi yaptırıp gelen geçen herkesin karnını doyurmalıdır. (50)

C740. Tabu: Merhamet veya Nezaket Gereği Yapılan İş

Alaman Dede yoksul ve yaşlıları hamama götürüp yıkar. (44)

C980. Tabu İhlali İçin Çeşitli Cezalar

Kadın çocuğunu tuvalet yaptıktan sonra ekmekle temizler ve tüm kervan taş olur. (57)

Kadın çocuğu olsun diye yutmak zorunda kaldığı böceğin bacaklarını kopardığı için doğan çocuğunun da kolları ve bacakları yoktur. (63)

D. Sihir (Büyü)

D150. Kişinin Kuşa Dönüşmesi

Üvey anneleri tarafından kuzu gütmeye gönderilen iki kardeş, kuzuları kaybedince annelerinin yapacaklarından korktukları için keşke kuş olup uçsak, diye dua ederler. Duaları kabul olunca puhu kuşa dönüşürler. (61)

D231. Kişinin Taşa Dönüşmesi

Çocuğunu ekmekle temizleyen kadının ve tüm kervanın kayalara dönüşür. (57)

Çocuğu olduktan sonra taşa dönüşmeyi dileyen kadın, çocuğunun doğumu ardından taşa dönüşür. (59)

Kız ayıyla karşılaşınca elinden kurtulmak için taş olmayı diler ve ikisi birden taş olurlar. (60)

D661. Dönüşümle Cezalandırma

Bir gelinin sevdiği kocası bal almak için bir uçuruma tırmanır. Ayıyla karşılaşır ve ayı onu uçurumdan atar. Gelin beddua eder ve ayı taşa dönüşür. (58)

D800. Sihirli Nesne

Necip Paşa Kütüphanesi'nde gizli bir bölümde bulunan kitap açıldığı veya okunduğu takdirde insanı öldürür. (53)

Derekahve'de yapılan köprüler dualıdır ve üzerinde düşen kimse ölmez. (20)

D950. Sihirli Ağaç

Yunan bayrak asmak için servi ağacına tırmanır. Der defasında ağaçtan düşüp ölür. (69)

D1560. Büyülü Nesne Sahibinin Diğer Hizmetleri Gerçekleştirmesi

Ali Baba çorak ve suyu olmayan yerden su çıkarır. (33)

D1652.1. Tükenmeyen Yiyecek

Buğday Dede'nin ambarındaki buğday hiç tükenmez. (26)

Sır Hatunların buğdayı tükenmez. (41)

D1720. Sihirli Güçlerin Kazanılması

Kambur Çoban temiz kalbiyle çocukluğundan beri Allah'a ibadet eder ve suyun üstünde yürümeyi sağlayacak ermişliği kazanır. (46)

D1792. Bedduanın Sihirli Sonuçları

Bir gelinin sevdiği kocası bal almak için bir uçuruma tırmanır. Ayıyla karşılaşır ve ayı onu uçurumdan atar. Gelin beddua eder ve ayı taşa dönüşür. (58)

D2122.5. Erenin Sihirli Hızda Yolculuğu

Ustası hacdayken ermiş bir kişi olan kalfası ustasına sarma götürür. (27)

Eskici Dede yaveri yanına alıp göz açıp kapanıncaya kadar Kabe'ye gider ve orada namazlarını kılarlar. (48)

E. Ölüm

E281. Hayaletin Eve Uğraması

Evin avlusunda mezarı bulunan Zincirli Dede her sabah ezanında avluda namaz kılar. Evin hanımı da onun için havlu bırakır. Zor durumda olan bu aile bu iyi yürekliliğinden dolayı zengin olurlar. (35)

Bir gün sabaha karşı ev halkından biri ve karşı komşusu Zincirli Dede'nin hayaletinin kapıdan çıkıp gidişini görür. (37)

E235.1. Hayaletin Kendisiyle Alay Eden Kişiyi Cezalandırması

Alaman Dede kendisini yıkamak için orada bulunan imamın içinden onu küçümsemesi üzerine dirilip cevap verir. (44)

E293. Hayaletlerin İnsanları Korkutması

Soğan Dede'nin mezarının yakınında bekçilik yapan adam, Soğan Dede tarafından karısına zulmetmemesi konusunda uyarılır. (43)

E714.1. Kanda Ruh

Birbirine aşık iki genç dut ağacının altında buluşmak için sözleşirler. Kız erken gider ve bir aslana rastlar ve korkar. Örtüsünü düşürür. Oğlan aslanın yanında kanlı örtüyü görünce kızı koruyamadım diye kendini kılıcıyla öldürür. Kanı dutlara sıçrar. Kız da bu durumu görünce o da kendini öldürür. Onun da kanı dutları boyar. O günden sonra dutların rengi kırmızı olur. (68)

F. Olağanüstülükler

F0. Öteki Dünyaya Yolculuk

Kötü adam Çal Dede'nin duasıyla cennete gider. (28)

F401.6. İnsan Şeklinde Görünen Cin

Karısını boşayıp tekrar evlenmek istediğini sürekli dile getiren adam bir gün mezarlıkta bir kadın görür. Kadın gelinlik giyinmiştir ve onun için geldiğini söyler. Onu alıp mezarlığa götürür ve orada ikisine düğün yaparlar. Adam durumu anlayınca korkudan dili tutulur. (55)

F402. Cin

Tarlaya gitmek için saati şaşırıp erkenden yola çıkan kişiler mezarlıktan geçerler. Önlerine bir ördek sürüsü çıkar. Sürü sürekli şekil değiştirip kaz, tavuk gibi hayvanlara dönüşür. Aslında bunlar cinlerdir. Peşinden ayrılmayan kişileri gölün içine çekerler. Aralarından biri durumu anlayıp dua okur. Kendilerine gelirler ve boğulmaktan kurtulurlar. (54)

F480. Ev Ruhları

Evin avlusunda mezarı bulunan Zincirli Dede her sabah ezanında avluda namaz kılar. Evin hanımı da onun için havlu bırakır. (35)

F511.0.4. Koltuğunun Altında Başını Taşıyan Adam

Bir er savaş sırasında başı kesik bir şekilde koltuğuna alıp savaşımaya devam ettiği için bu bölgeye “Kesikbaş” denir. (4)

F610. Olağanüstü Güçlü İnsan

Saruhanlı köyündeki çobanın Rabb’ine yalvarmasıyla büyük bir güç kazanır ve büyük kayaları elleriyle yontar. Ermiş bir kişi olmasını köylü öğrenince çoban ölür. (45)

F680. Diğer Muhteşem Güçler

Doyuran Dede’ye saygısızlık eden Rum tüccarın üzerine altında durduğu tepe iner. (47)

Hacı kalfa ustasına yemek götürmek için Tire’den hacca tayyi zamanla gidip gelir. (27)

Kambur Çoban suyun üzerinden yürür. (46)

F700. Olağanüstü Yerler

Tahtakale Camii’ndeki temelsiz minare dualarla ayakta kalır. (14)

Dualı Köprülerden düşen kişiler asla ölmez. (20)

F811.Olağanüstü Ağaç

Yunan bayrak asmak için servi ağacına tırmanır. Der defasında ağaçtan düşüp ölür. (69)

Bir beyin kızı ve bir işçi birbirine aşık olur. Babası vermek istemez. Kız hastalanır ve çaresini delikanlı bulur. Bey evlenmelerine razı olur. Düğünden bir gün önce kızı isteyen

diğer kişiler genci yakalayıp pelit ağacına asarlar. Kız ertesi gün sevdiğinin cesedini görünce feryatla ağlar. Ağladıkça kanlı yaşlar akıtır. Pelit ağacı da onunla birlikte kan ağlar. Her cuma pelit ağacından kanlı yaşlar süzülür. Onun için “kanlı pelit” denir. (67)

Derehahçe’de bir kadın dereye düşüp ölür. Kadının öldüğü yerde bir çınar ağacı büyür. Gövdesinde kadın sülieti vardır. (62)

F931.9. Denizden Zarar Görmeden Geçmek

Ermiş olan Kambur Çoban dervişlere yetişmek için suyun üzerinden yürür. (46)

F933.1. Kutsal Kişi İçin Fıskıran Mucizevi Pınar

Ali Baba çorak yerden su çıkarır ve su şifa için kullanılır. (33)

F950. Muhteşem Tedaviler

Buğday Dede’ye dua eden kişilerin çocuğu olur. (31)

Davut Dede bir kurdun rehberliğinde yaralı bir kadını çamura yatırıp Allah’a dua ederek iyileştirir. (52)

F1010. Diğer Olağanüstü Olaylar

Buğday Dede türbesinin yanındaki direğe Yunan bayrağını çeker. Ama her çektiklerinde kargalar bayrağı parçalar ve indirmek zorunda kalırlar. (30)

İşkici ve kötü bir adam ölünce kimse gömmek istemez. Karısı karda kıyamette, iyi yürekliliğiyle anılan bir çoban olan Çal Dede’ye götürür. Çal Dede bildiği gibi ölüsünü defneder ve dua bilmeyen Çal Dede kendince dua eder. Bir zaman sonra muhtar ve imam rüyasında bu adamın cennete gittiğini görürler. Karısına koşup ne yaptığını sorarlar. Karısı olanları anlatınca Çal Dede’ye gidip bu kez ona sorarlar. Çal Dede “Senden bana gelen misafirleri ben elimden geldiğince ağırladım, bu kişi de benden sana misafirdir. Sen de onu gönlünce ağırla.” diye dua ettiğini söyler. (28)

Buğday Dede’ye çocuğu olmayanlar gidip dua eder ve orada bulduğu böceği yutarsa çocukları olur. Bir kadın duasını eder. Böceği öyle yutamayacağını anlayıp böceğin kollarını bacaklarını koparıp yutar. Doğan çocuğun da kolları ve bacakları yoktur. (63)

Tire’yi işgal etmeye gelen Timur, bir derviş olan Eskici Dede’nin suda Timur’a Tire’yi koruyan dervişleri gösterince işgalden vazgeçer ve geri döner. (49)

G. Devler

G302. Şeytanlar, Kötü Niyetli Yaratıklar

Karısını boşayıp tekrar evlenmek istediğini sürekli dile getiren adam bir gün mezarlıkta bir kadın görür. Kadın gelinlik giyinmiştir ve onun için geldiğini söyler. Onu alıp mezarlığa götürür ve orada ikisine düğün yaparlar. Adam durumu anlayınca korkudan dili tutulur. (55)

Tarlaya gitmek için saati şaşırp erkenden yola çıkan kişiler mezarlıktan geçerler. Önerine bir ördek sürüsü çıkar. Sürü sürekli şekil değiştirip kaz, tavuk gibi hayvanlara dönüşür. Aslında bunlar cinlerdir. Peşinden ayrılmayan kişileri gölün içine çekerler. Aralarından biri durumu anlayıp dua okur. Kendilerine gelirler ve boğulmaktan kurtulurlar. (54)

H. İmtihanlar

H30. Kişisel Özellikleri Sayesinde Tanıma

Timur, Eskici Baba'nın bilge kişiliğini bilir ve onu da yanında götürmek ister. (49)

H460. Evlilik Testi

Beyin kızı hasta olunca onun için uzak diyarlardaki çiçekleri getirerek evlenmek için babasının rızasını alır. (67)

Çoban kalede hapsedilen kralın kızını bir akşam keçilere fener bağlayıp askerlerin üzerine salarak kurtarır. (21)

H910. Öneriye Yanıt Olarak Görev Ataması

Eşkîya Ali'nin günahlarının affedilmesi için ermiş kişi ne yapması gerektiğini söyler. (50)

Küçük Hacı Hafız Efendi yağmur duası için ikindi namazını hiç kaçırmayan kişinin kıldırmasını önerir. (65)

H1220. Gönüllü Olarak Üstlenilen Görev

Çoban köylülere verdiği sözden dolayı elleriyle kocaman taşları yontup denk yapar. (45)

H1544.Susuzlukla Mücadele İmtihanı

Tire'nin susuz kaldığı bir dönemde hiç namaz kaçırmayan bir yüzbaşının dua ettirip namaz kıldırmasıyla yağmurum yağar. (65)

H1552. Cömertlik İmtihanı

Evin avlusunda mezarı bulunan Zincirli Dede her sabah ezanında avluda namaz kılar. Evin hanımı da onun için havlu bırakır. Zor durumda olan bu aile bu iyi yürekliliğinden dolayı zengin olurlar. (35)

H1557. İtaat Testleri

Ustası hacca giderken eşini Hacı Kalfa'ya emanet eder. Yengesinin bir dileği üzerine, ustası emanet ettiği için, sarmayı hacca ustasına götürür. (27)

H1561. Yiğitlik Sınavları

Asker başı kopmasına karşın savaşmaya devam eder. (4)

J. Akıllılar ve Aptallar

J10. Deneyimden Edinilen Bilgelik (bilgi)

Eskici Baba yıllarca şehirde kalmış ve şehrin onu bozmasına izin vermemiştir, iyi bir evliya olmuştur. (29)

J120. Çocuklardan Öğrenilen Bilgelik

Kambur Çoban'a annesi Allah'a "aktaş-karataş" diye gönlünden geldiği gibi ibadet etmesini öğretir. (46)

J151. Yaşlı İnsandan Öğrenilen Bilgi

Çal Dede kaldığı Eskici Dede'ye sepetinde kar hediye getirir. Bir derviş hikmetine sahip olduğu için kar erimez. Bir kadın ayakkabısını yaptırmaya gelir. Bileği açılınca Çal Dede göz ucuyla bakar. Kar erimeye başlar. Eskici Dede bir pamuk içinde ateş verir ve Çal Dede'ye der ki "Bak çobanın alimliği bu kadar olur. Sen orada kimseyle muhatap olmuyorsun, ben burada bu kadar kişiyle muhatap oluyorum. Zor olan burada alim olmak. Al bu ateşi evine götür." (29)

Eşkıya olan Ali yaşlı bir dervişten aldığı nasihatle günahlarından kurtulur. (50)

Tire'yi işgal etmeye gelen Timur, bir derviş olan Eskici Dede'nin suda Timur'a Tire'yi koruyan dervişleri gösterince işgalden vazgeçer ve geri döner. (49)

J340. Seçenekler: Küçük Kazanç, Büyük Kayıp

Tire esnafı dışarıdan gelen satıcıyı kovunca her salı pazarına yağmur yağmasına neden olur. (66)

J450. İyi ve Kötünün Birlikteliği

Tire'yi işgal eden Timur Eskici Dede'nin ününü merak edip yanına gelir. (49)

J2070. Saçma Dilekler

Çocuğu olmayan kadınlardan biri çocuğu olsun da zengin olmayım diye, diğeri çocuğum olsun da doğsun isterse sonra ölsün, yeter ki doğduğunu göreyim diye Buğday Dede'ye dilek diler ve diledikleri olur. (31)

J2160. Diğer Dar Görüşlü Davranışlar

Tüccar Rum, büyüklendiği için Doyuran Dede'yi ayağına çağırır. (47)

Yunan komutan hakimiyetini ispatlamak için Buğday Dede'nin türbesinde bulunan serviye Yunan bayrağı dikmek ister. (69)

L. Kaderin Tersine Dönmesi

L111.4. Öksüz Kahraman

İbn-i Melek'in babası annesi ona hamileyken onları Allah'a emanet edip hacca gider. Hacdən geldiğinde karısının karnında bebeğiyle öldüğünü söylerler. O da onları Allah'a emanet ettiğini söyleyip mezarı açar. Açtığına mezarda bebeğin annesinin ayakları dibinde yattığını ve parmağını emdiğini görür. (39)

L111.4.3. Öksüz Kahramanlar (Kardeş)

Üvey anneleri tarafından kuzu gütmeye gönderilen iki kardeş, kuzuları kaybedince annelerinin yapacaklarından korktukları için keşke kuş olup uçsak, diye dua ederler. Duaları kabul olunca puhu kuşa dönüşürler. (61)

M. Geleceğin Tayini

M400. Beddua

Bir gelinin sevdiği kocası bal almak için bir uçuruma tırmanır. Ayıyla karşılaşır ve ayı onu uçurumdan atar. Gelin beddua eder ve ayı taşa dönüşür. (58)

Salı pazarına sergi açmak isteyen kişiye Tire esnafı izin vermez. Bu kişi de beddua eder. Bu yüzden her Salı Pazar olduğunda Tire’ye yağmur yağar. (66)

Buğday Dede Tire halkının vergisini her sene öder. Bir sene çok sıkıştığı için ödeyemez. Halk buğday Dede’ye zulmeder. Buğday Dede de “yerlisi umsun, yabancıyı bulsun” diye beddua eder. O günden sonra Tire halkı hep fakır, dışarıdan Tire’ye gelenler hep zengin olur. (3)

N. Şans ve Talih

N122.1. Şanssız Yerler

Büyükkale köyüne adını veren Büyükkale’ye her giren başı kesik olarak bulur. (18)

(T)N135.2.2. Şansın Verilmesi ile Zengin Olma

Evin avlusunda mezarı bulunan Zincirli Dede her sabah ezanında avluda namaz kılar. Evin hanımı da onun için havlu bırakır. Zor durumda olan bu aile bu iyi yürekliliğinden dolayı zengin olurlar. (35)

N817. Yardımcı Olarak Allah

Köylülere köprü için denk iki taş getireceğinin sözünü veren çoban Allah’a yardımcı için yalvarır. Allah ona taşları eliyle yontacak güç verir. (45)

N330. Kazara Öldürme veya Ölüm

Eşkiya Ali günahlarından kurtulmak için kurduğu aşevinde herkesin karnını doyurur. Atıyla geçen bir yolcu yemek yemek istemeyince atını vurmak için ateş açar ancak yanlışlıkla adamı vurur. (50)

N360. Farkında Olmadan Suç İşleyen Adam

Yahşi Bey Camii'nin minaresini yapan mimar bu güzellik karşısında Allah'a karşı günah işlediğini düşünür. "İnsanlar bu minareyi çok beğendi. Sana şirk koştum diye düşünme Yarabbim, ben seni düşünerek yaptım bu minareyi." diye ağlayarak yalvarıyor. (15)

N510. Hazinesinin Bulunduğu Yer

Kazantepe halk arasında tümülüs (mezar) olarak bilinir. Orada Lidya kralının, eşinin, atının ve hazinesinin gömülü olduğu söylenir. (9)

N848.0.1. Yardımcı Olan Kutsal Kişi

Kıbrıs Savaşı sırasında Çal Dede'nin mezarının olduğu tepeden sürekli top sesi gelir. Savaş Türk halkının zaferiyle bittiğinde top sesleri de susar. (32)

Bugday Dede'de Yunan bayrağı asmak istekleri servi ağaçlarına çıkan askerler, bir yeniçeriyle karşılaşır kafalarına vurmasıyla düşüp ölürler. (69)

P. Cemiyet

P10. Kral

Belevi kralı eşi ölünce çok sevdiği kızı için bir kale yaptırıp kızını oraya kapatır. (21)

Tire'ye gelen Emir Timur, Eskici Baba gibi alim bir kişiyi yanında götürmek ister. Molla Fenari'nin Timur'a kendisi gibi bir Türk devletine savaş açacak kadar insan olmadığını söylemesini hatırlatması ve gelmeyi reddetmesi üzerine sinirlenir. (49)

P50. Bey

Beyin bir kızı vardır ve bir işçiye aşık olur. Başta evlenmelerine izin vermez ama hasta kızını iyileştirdiğinde razı olur. (67)

T.P50.1. Paşa

Necip Paşa ay ışığının altında ders çalışan medrese öğrencilerini görünce Necip Paşa Kütüphanesi'ni yapar. (12)

Paşa Cami'yi yaptıran Lütfü Paşa, cami açılışına Mısır'dan gelir. Gelmesine az kala kendi yaptırdığı caminin açılışını yapmak büyüklenme olduğunu düşünüp geri döner. (11)

P282.Üvey Anne

Üvey annelerinden korkan kardeşler puhu kuşa dönüşür. (50)

P320. Misafirperverlik

Çal Dede kendisine gelen Tanrı misafirlerini elinden geldiğince güzel ağırlar ve o da kendinden Allah'a misafir gönderir ve ağırlamasını ister. (28)

P400. Zanaat ve Meslekler

Hacı Kalfa ve Eskici Baba ayakkabı tamircisidir. (27/49)

P410. İşçiler

Beyin kız pazarda gördüğü fakir bir işçiye âşık olur ancak babası karşı çıkar. (67)

P412. Çoban

İçkici ve kötü bir adam ölünce kimse gömmek istemez. Karısı karda kıyamette, iyi yürekliliğiyle anılan bir çoban olan Çal Dede'ye götürür. Çal Dede bildiği gibi ölüsünü defneder ve dua bilmeyen Çal Dede kendince dua eder. Bir zaman sonra muhtar ve imam rüyasında bu adamın cennete gittiğini görürler. Karısına koşup ne yaptığını sorarlar. Karısı olanları anlatınca Çal Dede'ye gidip bu kez ona sorarlar. Çal Dede "Senden bana gelen misafirleri ben elimden geldiğince ağırladım, bu kişi de benden sana misafirdir. Sen de onu gönlünce ağırla." Diye dua ettiğini söyler. (28)

Kambur Çoban annesinin öğrettiği gibi aktaştaş karataş diye Allah'a ibaret eder. İki derviş doğrusunu öğretse de unuttur. Kayıkla suda ilerleyen dervişlerin arkasından suyun yüzünde yürüyerek koşturur. (46)

Köylülere köprü için denk iki taş getireceğinin sözünü veren çoban Allah'a yardımcı için yalvarır. Allah ona taşları eliyle yontacak güç verir. Sırrı açığa çıkınca ölür. (45)

Belevi kralının kaleye hapsettiği kızına bir çoban âşık olur ve bir güvercinle haberleşirler. (21)

P426. Din Adamı

İçkici kötü adamı imam gömmek istemez. Onun yerine Çal Dede yapar. (28)

Müftü yağmur duası için Küçük Hacı Hazıf Efendi'yi çağırır. Hazıf Efendi namazı içlerinde ikindi namazının sünnetini mükellef olduğu günden beri kaçırmayanın kıldırmasını söyler. (65)

P461. Asker

Yağmur duası için ikindi namazının sünnetini hiç kaçırmayan yüzbaşı cemaate namaz kıldırır. Yağmur yağar. (65)

Asker savaş sırasında kopan kafasını koltuğunun altına alıp savaşımaya devam eder. (4)
Askerler Güme Dağı'ndan keçileri meşale bağlayıp aşağı salarlar. Düşman ordunun geldiğini düşünüp geri çekilir. (8)

R. Esirler ve Kaçaklar

R0. Esaret

Belevi kralı karısı ölünce çok sevdiği kızını dağın zirvesinde bir kale yaptırıp oraya kapatır ve başına askerlerini diker. (21)

R110. Tutsakların kurtarılması

Belevi kralı tarafından kaleye hapsedilen kız, ona âşık olan çoban tarafından kurtarılır. (21)

Q. Mükâfat ve Cezalar

Q40. İyiliğin Ödüllendirilmesi

Her gün sabah ezanında abdest alması için havlu ve su bırakan kadının ailesini, aile zor durumdayken Zincirli Dede “Artık darlık görmeyeceksin.” ödüllendirir. (35)

Q210. Suçun Cezalandırılması

Çocuğunu ekmekle temizleyen kadın taş olur. (57)

Bir kadına iftira için kadının kocasına mektup götüren adam Ali tarafından yanlışlıkla vurulur. (50)

Kendi bayraklarını asmak isteyen işgalci Yunan askerler ağaçtan düşüp ölür. (569)

Tire esnafı dışarıdan gelen satıcıya kötü davrandıkları için Tire pazarına her Salı yağmur yağar. (66)

Q227. Kutsal Kişiyi Karşı Gelmenin Cezalandırılması

Bir evliya olan Doyuran Dede'yi ayağına çağıran zengin Rum'un ayağının altındaki yer sallanır, altında bulunduğu tepe üzerine yıkılmaya başlar. (47)

T. Cinsiyet

T81. Aşktan ölüm

Aslan tarafından öldürüldüğünü düşünen erkek kendini öldürür, bu gören kızın da kendini öldürür. (68)

T110. Olağanüstü Evlilik

Adam gelin kılığına girmiş cinle mezarlıkta evlenir. (55)

T500. Hamile Kalma ve Doğum

Hamile kalmak isteyen kadınların Buğday Dede'ye dua edip orada bulduğu böceği canlı yutmalarıyla bebek sahibi olurlar. (63)

Kara Kız'a dua edenlerin çocukları olur. Kara Kız duası üzerine hamile kalır ve ardından taş kesilir. (59)

T540. Mucizevî Doğum

Kocası hacca giden hamile kadın ölür ve mezarın içinde doğum yapar. Çocuk canlıdır. (39)

U. Hayatın Tabiatı

U60. Zenginlik ve Yoksulluk

Tire'de zengin bir bey vardır. Kızı fakir bir işçiye gönlünü kaptırır. Bey önce izin vermez ama hasta kızını iyileştirdiği için daha sonra izin verir. (67)

V. Din

T.V36. Namaz

İkinci namazının sünnetini hiç kaçırmayan yüzbaşı, yağmur duası için cemaate namaz kıldırır. (65)

Eskici Dede yaverle birlikte Kabe’de namazlarını kılarlar. (48)

V50. Dua

Kara Kız “Çocuğum olsun, doğurayım sonra taş olayım.” diye Allah’a dua eder. Çocuğu olduktan sonra taş olur. (59)

Yahşi Bey Cami’nin mimarı minareyi öyle güzel yapar ki “Allah’ım ben bu mimariyi yaparken bir eksik, bir kusur işlediysem beni affet. İnsanlar bu minareyi çok beğendi. Sana şirk koştum diye düşünme Yarabbim, ben seni düşünerek yaptım bu minareyi.” diye ağlayarak yalvarıp dua eder. (15)

V52. Duanın Esrarengiz Gücü

Tahtakale Cami minaresi temelsizdir ve dualarla yapıldığı için dualarla ayakta kalır. (14)
Çoban köylüye sözünü tutması için Allah’a dua eder ve iki büyük taşı elleriyle yontacak gücü kazanır. (45)

Ormanda ayıyla karşılaşan kız kurtulmak için Allah’a dua eder ve taş olur. (60)

V60. Cenaze Usulü, Töreni, Ayini

Alaman Dede ölünce onu yıkamak için yatırırılar. İmam gelip yıkamaya başlamadan içinden başkasına yardıma koşan bu kişinin kendisini temizlemediğini söyler. (44)

V112.2. Camiler

Paşa Cami’yi yaptıran Lütfü Paşa açılış için Mısır’dan gelirken kendi yaptığı caminin açılışını yapmak büyüklenmektir diye düşünüp yarı yoldan geri döner. (11)

Karahasan Cami minaresi mısır koçanına benzer. Mimarı nasıl farklı bir minare yapayım diye düşünürken cami bahçesini elinde mısıryla bir çocuk girer. Mimar mısırı görünce minareyi öyle yapmaya karar verir. (13)

Yahşi Bey Cami’nin mimarı minareyi öyle güzel yapar ki “Allah’ım ben bu mimariyi yaparken bir eksik, bir kusur işlediysem beni affet. İnsanlar bu minareyi çok beğendi. Sana şirk koştum diye düşünme Yarabbim, ben seni düşünerek yaptım bu minareyi.” diye ağlayarak yalvarıp dua eder. (15)

Tahtakale Cami minaresi temelsizdir ve dualarla yapıldığı için dualarla ayakta kalır. (14)
Cami yapılırken çalışanların ayakları çıplak olduğu için camiye Yalınayak Cami adı verilir. (16)

Yalınayak Cami'nin planının Mimar Sinan tarafından çizildiği söylenir. (17)

V113.0.1. Türbede Kerametler

Çıtlık Dede türbesine her cuma gecesi ışık vurduğu söylenir. (38)

Soğan Dede'nin türbesinin üstündeki odada kalınmaması gerektiği söylenir. Bir genç meraktan kalır ve gece yarısı seslere uyanır. Camdan bir bakar ki eski dönemdedir ve önünden askerler, kağnılarla silahlar geçmektedir. (42)

Eşine çok eziyet eden adam Soğan Dede Türbesi'nin yakınlarında bir dükkânda bekçilik yapar. Bir gece dükkânın demir kapıları birden açılmış, içeri eli fenerli yaşlı bir adam girip “Sen karın Ayşe'ye çok eziyet ediyorsun, bundan sonra iyi ol” der. Adam o yaşlının Soğan Dede olduğunu anlar ve eşine kötü davranmaktan vazgeçer. (43)

V200. Kutsal Kişiler

Zincirli Dede'nin yardımı sayesinde bir aile zengin olur. (35)

Buğday Dede'ye dua edenlerin çocuğu olur. (31)

Buğday Dede kıtlık zamanı fakirlere buğday dağıtır. (26)

Ali Baba eliyle kurak yerden su çıkarır. (33)

V220. Erenler

Boynuyoğun köyüne Horasan erenleri gelip bataklık olan yeri ıslah eder ve köy kurarlar. (10)

Kambur Çoban'ın temiz yürekliliği sayesinde erenlere karışır. (46)

V532. Mekke'ye Giderek Hacı Olma

Hacı Kalfa'nın ustası Mekke'ye gidip hacı olur. (27)

İbn-i Melek'in babası Mekke'ye gidip hacı olur. (39)

W. Karakter Özellikleri

W11. Cömertlik

Doyuran Dede tüm açları doyurur. (47)

Sır Hatunlar kıtlık zamanı halka buğday dağıtır. (41)

Alaman Dede özellikle yaşlıların yardımına koşar ve onları yıkayıp temizler. (44)

W32.Cesaret

Gökçen Efe kendisini yakalamaya gelen Yunan subayının yanına korkmadan gelir. (24)

W121.Korkaklık

Cin gelinle evlenen adamın korkudan dili tutulur. (55)

X. Mizah

X700. İlişki ile İlgili Komiklikler

Timur Tire'ye gelip yerleşir. Geldiğinde fillerini de yanında getirir. Filler Tire'deki bütün asma yapraklarını yiyip bitirir. Bu durumdan rahatsız olan halk kendi arasında konuşur. Bir heyet oluşturup Timur'un karşısına çıkmaya karar verirler. Çıkıp giderlar. Timur'un yanına vardığında adamın biri tek başına Timur'un karşısında kaldığını anlar ve bu duruma kızar. Timur "Hayrola, niye geldin?" diye sorduğunda adam "Timur Efendi, biz bu fillerin daha da çoğalmasını istiyoruz, bir tane de erkek fil getirin buraya." der. (23)

Z. Çeşitli Motif Grupları

Z71.5. Formülistik Sayı: Yedi

Buğday Dede'nin yedi kızı vardır. (41)

Z141. Sembolik Renk: Kırmızı

Dutların kendi canına kıyan gençlerin kanlarıyla bulanması üzerine dutlar kırmızı olmuştur. (68)

Sevdiğini pelit ağacında asılı gören kız kan ağlar ve bunun üzerine pelit ağacından kırmızı bir sıvı akar. (67)

Eskici Baba'nın bahçesinde kırmızı karanfiller vardır. (49)

Z142. Sembolik Renk: Beyaz

Kambur Çoban aktaş karataş diye ibadet eder. (46)

Z143. Sembolik Renk: Siyah

Taşa dönüşen kadının Kara Kız'dır. (59)

Z200. Kahramanlar

Gökçen Efe Kurtuluş Savaşı sırasında mücadele etmiştir. (24)

Z252. Adsız Kahraman

Başının kesilmesine rağmen asker savaşmaya devam etmiştir. (4)

3.5. Tire Efsanelerinin İşlev Yönünden İncelenmesi

Tire tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı gibi Türk-İslam kültürünün bulunduğu coğrafyada kalıcılığı olması konusunda etkin rol oynamıştır. Aydınoğulları'nın başkentliğinden Osmanlı Devleti'nin en gözde yeri olmasına uzan tarihinde birçok alime ev sahipliği yapmış; içinde birçok medrese, cami, han gibi yapılar barındırmıştır. Bu alimlerin bazılarının isimleri günümüze halk ağzında değişerek gelmiş ve efsaneleşmiştir. “İbn-i Melek”, “Buğday Dede” “Hacı Kalfa” “Ali Baba” efsaneleri bunlara örnek gösterilebilir. Bu kişilerin günümüzde sadece türbeleri vardır ve halk tarafından kimlikleri değiştirilip efsaneleştirilen kişilerdir. İslam'a bağlı, iyiliksever, insanüstü özelliklere sahip bu zamanın evliyalrı, Türk İslam kültürünün ve ahlakının birer sembolü işlevi görmüşlerdir. Ayrıca “Eskici Baba” ve “Hacı Kalfa” efsanelerinde, bir zamanların ticaret merkezi olan Tire'de aktif rol oynayan Ahilik öğretilerinin bugün efsanelerle günümüz insana hatırlatılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Tire efsanelerinin en büyük işlevi gelenek ve göreneği korumak ve halkın zihninde canlı tutmaktır.

Topluma yön vermek gibi bir işleve sahip olan Tire efsaneleri; “Çal Dede” ve “Aktaş-Karataş” efsanelerinde olduğu gibi inancın temiz bir kalpte mümkün olacağını; “Meryem Ana Ayazması” efsanesinde olduğu gibi kültürlerin bir aradaki güzelliklerini; “Sır Hatunlar”, “Buğday Dede”, “Alaman Dede”, “Zincirli Dede” efsanelerinde olduğu gibi iyiliğin ve cömertliğin değerini; “Taştepe”, “Kolları ve Bacakları Olmayan Çocuk”, “Ali Yoz Kavağı”, “Salı Pazarına Neden Yağmur Yağar?” efsanelerinde olduğunu gibi bilerek

veya bilmeyerek yapılan yanlışların bir cezasının olduğunu vurgulayan ve bu doğrultuda toplumu yönlendiren işlevlere sahiptir. Bu noktada efsaneler toplumun kabul ettiği insan tipinin nasıl olması gerektiği konusunda da kılavuz niteliğindedir.

Tire’de “Kara Kız”, “Kolları ve Bacakları Olmayan Çocuk” “Buğday Dede” gibi efsaneler kutsal mekânlar olarak kabul edilen mezarların etrafında meydana gelen çeşitli inanç ve ritüellerin oluşumunda büyük bir etkiye sahiptir.

Efsanelerin belli şahsiyetler ve olaylar etrafında teşekkül etmesi, halkın gözünde de bu yerlerin ve bu şahsiyetlerin kutsiyet kazanması, değerlerinin fark edilmesini de sağlar. “Paşa Cami” efsanesinde Lütfü Paşa, “Necip Paşa Kütüphanesi” efsanesinde Mehmet Necip Paşa, “Gökçen Efe” efsanesindeki tarihi şahsiyet gibi kendisine hizmet edenleri halk efsanelerde yüceltir, onları unutulmazlar arasına katar. “Buğday Dede ve Yunan Bayrağı”, “Mübarek Serviler” “Tire’de Eskici Baba” efsanelerinde olduğu gibi vatan topraklarının kutsallığını ve korunması gerektiğini, değerinin bilinmesi gerektiğini nesillere aktarır.

Tire efsanelerinin işlevlerinden biri de anlatılanların bir topluluk veya birebir, bir sohbet esnasında bazen nasihat etmek için bazen sözün oraya gelmesiyle genellikle, yaşça büyük olanların küçüklere aktarımı sonucunda hoşça vakit geçirmelerini sağlaması olarak gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak dilden dile aktarılan ve temelinde inanç olan bu sözlü anlatı, toplumsal hayatta bazı işlevlere sahiptir: İnanç ve gelenekleri kuşaklara aktarmanın bir yöntemi olarak kullanılmıştır. Efsaneler aracılığıyla iyiliğin ve cömertliğin övüldüğü, kötü davranışların mutlaka bir sonucunun olacağı gibi değerler dikte edilmeden anlatılmıştır. Ayrıca tarihi kişilerin unutulmaması, vatan gibi önemli bir değerın korunması gerektiği konusunda hassasiyet yaratması konusunda önemli bir işlevi olduğu görülmektedir.

“Bascom folklorun işlevini hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi; değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme; eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktararak eğitilmesi işlevi; toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması olarak açıklamaktadır” (Çobanoğlu, 2021, s.263). Tire efsaneleri özelinde bakıldığında toplumun içinde canlı olarak varlığını ve gelişimini devam ettiren bu türün yine toplumun kimi ihtiyaçlarına cevap vermesi kaçınılmazdır. Yapılan çalışmada ve mülakatlar sırasındaki gözlemlerden yola çıkılarak Tire efsaneleri özellikle akşamları, bir topluluk içinde hoşça vakit geçirmek için sıklıkla anlatıldığı tespit

edilmiştir. Tire Türk-İslam kültürünü eskiden beri çok canlı yaşamış bir yerdir ve bu bağlamda oluşan değerler ve gelenekler efsane aracılığıyla korunmakta ve aktarılmaktadır. Bununla birlikte gelişen kültürün ve toplumsal ahlak kurallarının öğretilmesi açısından bir araç niteliği taşımakta, bu öğretilerle toplumun tasvip etmediği davranış kalıplarından kaçınılıp toplum tarafından kabul görülene uyum sağlama konusunda da öğretici yönü Tire efsanelerinin işlevi konusunda yapılan tespitlerdendir.

4. BÖLÜM: TİRE’DEN DERLENEN METİNLER

4.1. Dünyanın Sonuyla İlgili Efsaneler

Ahir Zaman Geldiğinde (1)

Benim büyük ninem dinle ilgili bizlere öğretilerde bulunurdu. Şöyle derdi: Ahir zaman geldiğinde (kıyamette) yıllar ay gibi, aylar hafta gibi, haftalar gün gibi, günler saat gibi geçecek. Güneş batıdan doğup doğudan batacak. Paralar binaya, zinaya gidecek. Ev ev üzerine olacak, çok katlı evler olacak. Sokaklarda deccallar şarkı söyleyecek. Aynada çok uzaktaki yakınına görecek. Kıyamet o zaman kopacak (KK4).

4.2. Mekânlarla İlgili Efsaneler

4.2.1. Şehirler, Köyler, Kasabalar, İlçeler, Mahalleler ve Meydanlarla İlgili Efsaneler

Tire’nin Eski Yerleşim Yeri (2)

Eskiden Tire’nin yerleşme yeri Buğday Dede’nin olduğu yerlermiş. Tire o zamanlar denizmiş. Gemiler buralarda yüzerlermiş. Kaplan köyünün üstündeki sadece ayakları duran yıkılmış köprünün başında gemi bağlama halkaları olduğunu biliyoruz (KK3).

Yerlisi Umsun Yabancı Bulsun (3)

Buğday Dede eskiden tüm Tire halkının vergisini öder, evine geleni boş göndermezmiş. Bir sene durumu iyi olmadığından vergiyi ödeyememiş. Bunun üzerine halk Buğday Dede’yi taşlamış. Buğday Dede de bunun üzerine “Yerlisi umsun, yabancı bulsun.” demiş. O günden sonra Tire’nin yerlisi maddi anlamda sıkıntı çekerken, dışarıya gelen kişiler zengin olmuş (KK4).

Kesikbaş (4)

Tire’deki Kesikbaş mevkisinin adı buradan geliyor. Anlatılan şu ki savaş zamanında bir erin başı kopuyor. Asker başının koptuğunu anlamıyor. Yanındaki arkadaşı “Başın koptu.” diyor. Er başını alıp koltuğunun altına koyar ve savaşıma devam ediyor. Tire – Selçuk yolu üzerinde mezarda bu askerin yattığı söyleniyor. Bu kişinin Aydınoğulları beyi Sasa Bey olduğu da söylenenler arasında (KK5).

Karakilise-Akmescit (5)

Söylenene göre bizim köyde eski zamanlarda kara bir kilise varmış. Bundan dolayı bizim köye Garagilse (Karakilise) köyü deniyor. Daha sonra köydeki gavurlar gidince bizim köyün adını tam tersi olsun diye Akmescit koyuyorlar. Herkes köyün adını Garagilse (Karakilise) olarak bilir hala (KK24).

4.2.2. Dağlar, Tepeler, Kayalar ve Taşlarla İlgili Efsaneler

Güme Dağı (6)

Eskiden Güme Dağı'nda eşkıyalar varmış. İnsanların önünü kesip altınlarını, paralarını alırlarmış. Eşkıyaların bulunduğu yere gelmeden önce insanlar bu dağa altınlarını, değerli eşyalarını gömerlermiş. Bu yüzden bu dağa eskiden Gömü Dağı derlermiş. Daha sonradan değışe değışe Güme Dağı olmuş (KK3).

Maltepe Mağarası (7)

Maltepe'nin arka tarafındaki mağara varmış. Bu mağaradan girip hiç kimseye görünmeden Toptepe'nin üstünden çıkılıyormuş. Kurtuluş Savaşı zamanında Tire halkı ve askerler düşmana görünmeden buradan geçmişler (KK3).

Güme Dağı'ndaki Keçiler (8)

Savaşta (Kurtuluş Savaşı), savaşacak az insan olduğu için Güme Dağı'ndan keçilerin boynuzlarına mum bağlayarak aşağı salıyorlarmış. Düşman çok kalabalık Türk ordusu geliyor diye kaçmış. Savaşı Tireliler kazanmış (KK3).

Kazantepe (9)

Kazantepe halk arasında tümölüs (mezar) olarak biliniyor. Orada Lidya kralının, eşinin, atının ve hazinesinin gömölü olduğu söyleniyor. Gök Tanrı çağırdığı zaman uyanacak, eşiyile birlikte altınlarını alarak atına atlayacak ve Gök Tanrı'nın yanına gidecek. Yani halk arasında normal bir tepe değıl de bir kral mezarı olarak biliniyor. Halk öyle inanıyor (KK19).

Boynuyoğun Köyü (10)

Boynuyoğun Tire'nin köylerinden biridir. Ama kuruluşu farklıdır. Anlatılana göre vaktiyle bu bölge bataklıkmiş ve kimsenin yerleşmeyi bırak yüzüne bakmadığı bir yermiş. Sonra Horasaniler adında bir grup eren göçmüş buraya. Nasıl yaptıysa kimsenin yüzüne bakmadığı bu yeri ıslah etmişler, köy kurmuşlar. Buraya da bir tekke yapmışlar. Derler ki bugünkü köy camisinin olduğu yerde tekke varmış önceden (KK25).

4.2.3. Türbeler, Cami, Köprü, Kilise ve Diğer Yapılarla İlgili Efsaneler

Paşa Cami (11)

Zamanında Sadrazam Lütfü Paşa hayır amaçlı bir cami yaptırmak istiyor. Tüm masrafları karşılıyor. O sırada Mısır'da olan Lütfü Paşa'ya "Cami bitti, gelip açılışını yap." diyorlar. Torbalı'ya kadar geliyor. Geldikten sonra kendi kendine diyor ki: "Ben gideceğim oraya, kendi yaptırdığı caminin açılışına geldim diye gururlanacağım. Nefsime yenik düşerim. Bu bana yakışmaz." Bunun üzerine Torbalı'dan geri dönüyor (KK5).

Necip Paşa Kütüphanesi'nin Yapılışı (12)

Tire Osmanlı döneminde sadrazamların, kadıların, diğer memurların sürgün yeri idi. O yüzden o dönemden kalma eski yapı Tire'de çoktur. Mehmet Necip Paşa'da Tire'ye sürgün ediliyor. Sürgün olarak burada yaşarken bir akşam gezmeye çıkıyor. Bugün kütüphane yaptırdığı binanın yanında medrese öğrencileri ay ışığında, soğukta oturmuş kitap okuyorlar. Onları görünce Necip Paşa oraya kütüphane yapmaya karar veriyor. Kitaplarını bağışlıyor. Böylece bugünkü Necip Paşa Kütüphanesi yapılmış oluyor (KK5).

Karahasan Cami Minaresi (13)

Karahasan Cami Minaresi mısır koçanını andırır. Rivayete göre Cami yapılırken caminin mimarı minarenin farklı olmasını istemiş. O sırada caminin bahçesine elinde bir kocan mısır olan bir çocuk girmiş. Mısırı gören mimar minareyi ona benzer yapmaya karar vermiş (KK7).

Temelsiz Minare (14)

Tahtakale Cami vakıf dükkânlarının üzerine yapılmıştır. Minaresi diğer cami minaresi gibi temellere dayanmaz. Minare kaidesi duvara gizlidir. Bu caminin dualarla ayakta kaldığı söylenir. Ayrıca bu camiye yapan usta ve işçilerin hepsi abdestsiz ve namazsız bu

camide çalışmadığı için de ayakta kaldığı rivayet edilir. Temelsiz olmasına rağmen depremde bile yıkılmamıştır. Bundan dolayı bu camiye “Temelsiz Cami” de denir. Bence doğruluk payı var. Dua bir yapıyı, bir toplumu ve hatta bir milleti de ayakta tutar (KK9).

Yahşi Bey Cami Minaresinin İnşası (15)

Yahşi Bey Cami’nin yapımı on dördüncü yüzyıla denk geliyor. Bu dönemde birçok cami de yapılıyor. Bu camilerin inşasında mimari güzellikleri bir yarış gibi halk tarafından izlenmiş. Birbirine yakın olan Yahşi Bey Cami ve Karahasan Cami de bunlardan biri. Yahşi Bey Cami’nin minaresinde yer alan renkli çiniler o kadar beğenilmiş ki minareyi yapan usta minarenin tepesine çıkıp secdeye yatmış. “Allah’ım ben bu mimareyi yaparken bir eksik, bir kusur işlediysem beni affet. İnsanlar bu minareyi çok beğendi. Güzellik yaratma konusunda sana şirk koştum diye düşünme Yarabbim, ben seni düşünerek yaptım bu minareyi.” diye ağlayarak yalvarıyor. Ağlayıp yalvarmaları aşağıda insanlar tarafından duyuluyormuş (KK11).

Yalınayak Cami (16)

Yalınayak Cami en az beş yüz senelik camidir. Bu camiye yapanlar fukaralıktan, garibanlıktan olsa gerek ayakları çıplak çalışmışlar. Bu yüzden bu caminin adına Yalınayak Cami denmiş. Hatta karşısına da hamam yapılmış ki abdest alıp hemen camiye koşsunlar diye (KK22).

Yalınayak Cami ve Mimar Sinan (17)

Söylediğim gibi bu cami beş yüz senelik cami nerden baksan. Halk arasında bu caminin planının Mimar Sinan tarafından çizildiği söylenir. Yani biz öyle inanırız (KK22).

Büyükkale (18)

Benim baba tarafım Büyükkale köyündendir. Köyün tepesinde eski zamanlardan kalma bir kale vardır. Anlatılanlara göre bu kaleye girilmezmiş. Çünkü bu kale efsunluymuş. Vaktiyle bu kaleye girmek isteyenler olmuş ama sabah olduğunda girenleri kafası kesilmiş şekilde bulmuşlar (KK21).

Meryem Ana Ayazması (19)

Derekahve’de küçük bir ayazma var. Anlatılanlara göre bu Derekahve’deki Ayazma yapılmadan önce Hz. Meryem Bülbul Dağı’na gelmeden buraya gelmiş, burada akan dereye yıkanmıştır. Bu yüzden bu su kutsal kabul edilir. Burada yaşayan Hristiyanlar da bu yüzden buraya gördüğünüz Ayazma’yı yapmışlar. Ayazma yapıldıktan sonra Meryem Ana’nın tekrar geldiği söylenir.

Ayazma’nın üstüne de daha sonradan mescit yapılıyor. İki dinin kardeşçe yaşadığını göstermek istemişler (KK8).

Dualı Köprüler (20)

Derekahve denilen yerden aşağıya kadar dere akarmış. Bugün aşağıda kalan çoğu yerin üzerini kapattılar, sadece Derekahve kısmı kaldı. Bu derenin üzerinden birçok köprü var. Rivayete göre bu köprülerden şimdiye kadar düşünce hiç kimse ölmemiş. Çünkü bu köprüler dualıymış. Ondan dolayı bugün o köprülere “Dualı Köprüler” denir (KK11).

Keçi Kalesi (21)

Selçuk yolu üzerinde, Belevi mevkiinde, Alaman Dağı’nın tepesinde bir kale vardır. Tire’ye çok yakın. “Keçi Kalesi” derler bu kaleye. Vaktiyle ok eski zamanlarda Belevi yöresinde bir kral yaşarmış. Kral karısı ve kızı ile çok mutlu bir hayat sürerken bir gün karısı ölmüş. Karısı ölünce sevdiği kızını herkesten korumak için o yörenin en yüksek yerine bir kale yaptırmış. Kızını da o kaleye yerleştirmiş. Kapısına da askerlerini dikmiş. Kızın güzelliği dillere destanmış. O yörede yaşayan bir çoban, kızı görmediği halde kıza âşık olmuş. Her gün saatlerce prensesi düşünerek ona kavuşamadığı için üzülür dertli dertli kaval çalarmış. Bir gün yine kaval çalarken ağacın dalına bir güvercin konmuş. Çoban güvercinle dost olmuş, tüm dertlerini anlatmış. Güvercin prensese yazdığı mektubu ona ulaştırabileceğini söylemiş. Güvercin mektubu alıp uçmuş, prensesin penceresine konmuş. Pencerede kuşu gören prenses çok sevinmiş. Güvercini eline alınca ayağındaki mektubu görüp okumuş. Prensese de görmediği halde mektubu gönderen çobana âşık olmuş. Hemen cevap yazıp güvercinle göndermiş. Böyle bir süre mektuplaşmışlar. Ama bu çobana yetmemiş. Dertli dertli kavalını çalarken bir derviş gelip derdini sormuş. O da derdini anlatmış. Derviş bir tavsiye verip kaybolmuş. Çoban bunun üzerine bir gece keçilerin boynuzuna meşale bağlayıp tepeden aşağı salmış. Kalede bekçilik yapan askerler gelenleri düşmen sanınca bu kadar kalabalıkla baş

edemeyeceklerini düşünüp korkmuşlar ve kaçmışlar. Çoban kralın kızını kaleden kurtarmış. Tüm olanları öğrenen kral ise ikisini affedip evlendirmiş (KK26).

Tire'nin Hastanesi (22)

Vaktiyle Tire'de hastane binası Yeni Cami'nin avlusunda küçük bir evmiş. Yoksulların tedavi gördüğü bu hastane harap durumdaymış. Tire'nin zenginlerinden Halil Ağa'nın bir Zeynep Hanım diye bir kızı varmış. Bu kadın evliymiş ve çocukları yokmuş. Bir gün kocası hastalanmış ve vefat etmiş. Bunun üzerinde kadın çok üzülmüş ve kendi kendine “Düzgün bir hastaneleri olsaydı böyle olmazdı.” demiş. Sonra aklına bir şey gelmiş. O dönemin belediye başkanını davet etmiş. Ona öldükten sonra oturduğu köşkü hastane yapmalarını söylemiş. Bunun karşılığında her sene ölüm yıl dönümünde Mevlüt okunmasını istemiş. Allah'ın işi bu ya bir gün köşkte bir yangın çıkmış ve Zeynep Hanım bu yangında ölmüş. Ölümü üzerine yanmış konağı elden geçirip hastane yapmışlar. Tirenin hastanesi böyle yapılmış. Her sene ölüm yıl dönümünde Mevlüt okutup Tire'nin önde gelenleri hastane masrafları için bağış toplarmış (KK27).

4.3. Şahıslarla İlgili Efsaneler

4.3.1. Dinî ve Tarihî Kişileri Konu Alan Efsaneler

Timur ve Asmalar (23)

Timur Tire'ye gelip yerleşir. Geldiğinde fillerini de yanında getiriyor. Filler Tire'deki bütün asma yapraklarını yiyip bitiriyor. Üzüm yetişmez oluyor. Bu durumdan rahatsız olan halk kendi arasında konuşuyor. Diyorlar ki bir heyet oluşturalım, Timur'un karşına çıkalım, bu durumu dile getirelim. Çıkıp gidiyorlar. Belli bir yol gidiyorlar, bakıyorlar ki birkaç kişi gitmiş. Biraz daha gidiyorlar, bakıyorlar ki yine birkaç kişi yok. Timur'un yanına vardığında adamın biri tek başına Timur'un karşısında kaldığını anlıyor ve bu duruma kızıyor. Timur “Hayrola, niye geldin?” diye sorduğunda adam “Timur Efendi, biz bu fillerin daha da çoğalmasını istiyoruz, bir tane de erkek fil getirin buraya.” diyor (KK5).

Gökçen Efe (24)

Gökçen Efe ve Hacı Ali savaş zamanı yaylada yörük çadırda kalıyorlar. Olayın olduğu gün çadırda değilmiş. Bir Yunan subayı ile bir Yunan eri çadıra geliyorlar. Biri aşağıdan anlatmış. Çadırda yazın, sitil deriz biz, bir yanı kaldırılır, hava girmesi sağlanır. Çadırda açık yerde oturuyorlar. O sırada evin kızı “Karşıda kaynak havuzun oradan bizim ala dana çıktı.” demiş. Adam da “Gelsin kızım, o buraya suya gelir.” demiş. Biraz daha geçmiş, kız “Ala dana bilmem ne boğazından bu tarafa geçti.” demiş. Adam da aynı cevabı vermiş. Sonra “Kartal Kayası’na geldi, mezara geldi” diye bölge isimlerini bunlar, adlarını söyleyerek ala dananın yaklaştığını söylüyor. Sonunda çadırın yanına geliyor. Oraya gelesiye kadar Yunan subayı diyor ki: “Bu Gökçen’ni görürsen böyle keseceğim, şöyle biçeceğim, öldüreceğim onu.” diye durmadan anlatıyor, verip veritiriyormuş. O sırada Gökçen Efe çadırdan içeri girmiş, ala dana dediği aslında Gökçen Efe’ymiş. Kız geldiğini bildiriyormuş. Çadırın sahibi Gökçen Efe’yi gösterip “Al işte Gökçen Efe karşıda, ne yapacaksan yap.” demiş. Subay ve eri Gökçen Efe’yle yüz yüze gelesiye çadırın öbür tarafından yuvarlanasıya kaçıyorlar. O bölgeden korkularından kaçıyorlar. Gökçen Efe ve yanındakiler takip ediyorlar. Bugün “Gökçen Efe’nin kurşun attığı yer” diye bilinen yer var, orada onları görünce kurşun sıkıyor. Oradan da Eğidere köyüne gidiyorlar. Bu da Gökçen Efe ile ilgili gerçek bir hikâye (KK5).

Timur ve Nevruz Bayramı (25)

Timur ve Yıldırım Beyazıt’ın Ankara Savaşı vardır bilirsiniz. Timur o savaş sonrasında dinlenmek Tire’ye geliyor ve bir süre burada dinleniyor. Tire’yi de çok seviyor. Nevruz bayramını Tire haklına o vakitte öğretiyor. O günden beri her yıl Nevruz Balım Sultan’da kutlanır. Nevruzun Tire’ye gelişini böyle biliyoruz biz (KK20).

4.3.2. Diğer Şahıslar Üzerine Anlatılan Efsaneler

Buğday Dede (26)

Anlatılanlara göre çok eskiden savaş zamanında kıtlık olmuş. Buğday Dede denilen biri ve karısı var. Bu kişiler Allah tarafından lütfedilen, halk tarafından ermiş denilen, bazı şeylere daha vakıf olma özellikleri varmış. Allah tarafından verilen bu lütfu güzel şekilde değerlendirmişler. Kıtlıkta kimse yiyecek içecek bulamazken onlar tarlalarında buğday ekmiş, hasat etmişler, getirip ambarlarına koymuşlar. Buradan ihtiyacı olan insanlara buğday veriyorlarmış. Bu halk arasında yayılmış. O kadar buğday vermelerine rağmen

Buğday Dede'nin ambarındaki buğday hiç eksilmiyormuş, onun da Allah'tan gelen hikmeti buymuş. Ama buğday verirken şartları buğday almaya erkeklerin gelmesi ve buğdayı alıp giderken arkalarına bakmamalarıymış. Gelenlerde arkalarına bakmadan yükünü yüklenip gidiyorlarmış. Bu durum bir kadının kafasında soru işareti olarak kalmış. Meraktan erkek kılığına girip buğday almaya gitmiş. Buğdayını aldıktan sonra dayanamayıp arkasına baktığında buğday yok olmuş, Buğday Dede ve karısı da ölmüş. Buradaki türbe de onun türbesi (KK1).

Hacı Kalfa (27)

Zamanın birinde ayakkabı tamircisi varmış. Yanına bir çırak almış. Çırak zamanla kalfa olmuş. Dükkân sahibi hacca gitmek istemiş. Demiş kalfasına: “Bu dükkân sana emanet, yengen de sana emanet.” Adam hacca gitmiş. Kalfa yengesinden her akşam yemek almaya gidiyormuş. Bir gün yengesi sarma yapmış. Kalfa “Ustam olsaydı bayılırdı bu sarmaya.” demiş. Kadın da sarma az geldi ona diye anlamış. Kalkmış bir tabak da katıvermiş. Ertesi gün boş tabağı getirmiş kalfa ama kadının sonradan kattığı tabak gelmemiş. Kadın “Daha yemedi, sonra getirecek.” diye düşünmüş, seslenmemiş. Aradan zaman geçmiş, kocası hacdan gelmiş. Çantasından boş yemek tabakları çıkmış. Karısı bunların çantasında ne yaptığını sorunca hacdayken kalfanın ona sıcak sıcak bu sarmaları getirdiğini söylemiş. Kalfanın ermiş bir kişi olduğunu anlamışlar. Yanına gittiklerinde ise Hacı Kalfa çoktan ölmüş (KK2).

Çal Dede (28)

Anlatılanlara göre Tire’de sürekli içki içip insanlarda kavga eden uğursuz bir adam varmış. Bu adamdan herkes illallah etmiş. Sadece karısına dokunmazmış. Bir kış günü bu adam ölmüş. Karısını kocasını defnetmek için imama gitmiş ancak hem kar tipi olduğundan hem de adamın ayyaş olmasından cenazesini kaldırmayı istememiş. Ardından muhtara gitmiş, muhtar da gönüllü olmamış. Kocasının cenazesi ortada kalan kardın ne yapacağını düşünmüş. Aklına dağın tepesinde herkese iyilik eden Çal Dede adında bir çoban varmış. Çaresiz kadın kocasının cenazesi ortada kalmasın diye koymuş çuvala, karda kıyamette Çal Dede’nin olduğu tepeye gitmiş. Çal Dede onu karşılamış. Ateşin başına almış, önüne sıcak aş koymuş. Dinlenen kadın derdini anlatmış. Çal Dede “Yalnız ben öyle dua falan bilmem, gönlümden ne geçerse öyle Allah’a yakarırım.”

demiş. Kadın “Olsun, sen nasıl biliyorsan öyle yap.” demiş. İkisi cenazeyi gömmüşler, Çal Dede bildiğince duasını etmiş. Aradan zaman geçmiş. Bir gün muhtar rüyasında bu ayyaş adamın cennette nur içinde olduğunu görmüş. Koşup imama rüyasını anlatacakken imamında aynı rüyayı gördüğünü öğrenmiş. Bunun üzerine karısına gitmişler. Adamın cenazesini ne yaptığını sormuşlar. Kadın da olanları anlatınca bu defa da Çal Dede’nin yanına gitmişler. “Biz bu adamı rüyamızda gördük. Bu ayyaş adam cennetteydi, nasıl oluyor bu? Ne yaptın da cennete gitti?” diye sormuşlar. Çal Dede de “Ben sizin gibi Kur’an’daki duaları bilmem. Mezarını açtım, gömdüm. Ardından ellerimi açıp ‘Allah’ım senden bana gelen misafirleri ben elimden geldiğince ağırladım, benden de sana gelen bu misafirini sen de gönlünce ağırla.’ dedim.” demiş. Çal Dede’nin ermiş kişiliğini anlamışlar. Bugün hala o tepenin üstünde ot bitmez ama bir mezar vardır. Bir de kaynak su vardır ve her sene Çal Dede Mahyası’nda insanlar oraya gidip dua ederler. Herkes imkanları dahilince bir şeyler ortaya koyup yemek döker, herkese yedirirler (KK4).

Çal Dede ve Eskici Dede (29)

Bir gün Çal Dede dediğimiz alim kişi Bahçekahve’deki ayakkabı tamircisine olan Eskici Dede’ye gelirken sepetin içinde kar getirmiş. Karın oradan buraya sepetin içinde erimeden gelmesi onun alim, ermiş bir kişi olduğunu gösteriyormuş. Eskici Dede de onun gibi alim kişiymiş. Çal Dede geldiğinde ayakkabı tamircisi bir bayan ayakkabısı tamir ediyormuş. Bayanın bacağı birazcık açılmış. Çal dede bayanın bacağına görünce sepetteki karlar erimeye başlamış. Eskici Dede bunun ardından Çal Dede’ye pamuğun içinde ateş vermiş ve demiş ki “Bak çobanın alimliği bu kadar olur. Sen orada kimseyle muhatap olmuyorsun, ben burada bu kadar kişiyle muhatap oluyorum. Zor olan burada alim olmak. Al bu ateşi evine götür (KK4).

Buğday Dede ve Yunan Bayrağı (30)

Buğday Dede ile ilgili Yunan işgalinde anlatılan bir hikâyedir. Yunanlılar Tire’yi işgal ettiği zaman Buğday Dede’nin türbesinin olduğu yeri karargâh olarak kullanmaya başlıyorlar. Oraya Yunan bayrağı asıyorlar. Gece Yunan bayrağının paramparça olduğunu görüyorlar. Öbür gün yine asıyorlar, bayrak yine paramparça. Üçüncü gün takip ediyor. Bakıyorlar ki kargalar bayrağı paramparça ediyor. Bugün o yere Türk bayrağı asıldı. Böyle bir menkıbe (KK5).

Buğday Dede'ye Ne Dilersen Olur (31)

“Vakti geldiği halde doğum yapmayan bir kadın, bebeği doğmadan karnında ölen görümcesi ve doğduktan sonra evladı ölen bir komşuları Buğday Dede'ye gitmişler. Çocuğu henüz doğmayan kadın “Çok çocuğum olsun, el ele tutuşup yürüsünler.” diye dua etmiş. Komşusu ona “Zengin olsunlar.” diye dua etmedin mi, demiş. Görümce “Çocuğum doğsun isterse sonra ölsün, yeter ki doğduğunu göreyim.” demiş. Görümcenin çocukları doğmuş; ama kimi beş kimi on yaşında ölmüş. Komşunun çocukları doğduktan sonra yaşamış ama hiçbir zaman çok paraları olmamış. Çocuğu doğmayan kadının üç tane evladı olmuş bu çocuklar hiç birbirlerinden ayrılmadan yaşamışlar. Onun için Buğday Dede'de ne dilersen o olur, denilir. (KK39)” (Aydınöglü, 2005, s.114)

Çal Dede ve Top Sesleri (31)

Dibekçiler köyünün yukarısında bir dağda bağbozumu şenliği yapılır. Aydın, Tire, Ödemiş tarafındaki yörükler ürettiklerini oraya getirir, alışveriş yapılır. Orada Çal Dede'nin mezarı denilen yerde mezar olması mümkün değil. Oradaki taşlığa anıt mezar gibi bir mezar yapılmış. Alt tarafında su çıkan yer var, oraya çeşme yapılmış. Kavak ağaçları var. Biz burada çınar ağacına kavak ağacı deriz. İşte o kavak ağaçlarının dibinde yemek verirler, güreş yaparlar. O şekilde bağbozumu eğlencesi gibi bir eğlence yaparlar. Eskileri hatırlamak amacıyla yapılan bir eğlencedir. Orada halkın birinin anlattığı bir şey var: Kıbrıs Savaşı'nda Çal Dede'nin üstündeki tepede her gece top sesleri geliyormuş. Kıbrıs Savaşı bittiğinde top sesleri de kesilmiş. Çal Dede'nin de savaşa katıldığı söylenir. Bu da Çal Dede'yle ilgili anlatılan bir efsanedir (KK5).

Ali Baba (33)

Ali Baba Horasan pirlerindenidir. Anadolu'ya geldiği zamanda Hacı Bektaş Veli'ye bağlı. Balkanlara gidiyor. Balkanlardan dönüp buraya bulunduğumuz yere geliyor. O zaman burası bir Rum aileye ait. Diyor ki “Burayı bana verir misin? Hem bakımını yapayım hem de burada kalayım.” Adam da “Vereyim vermesine de burada su yok, kalamazsın.” Ali baba da diyor ki “Ben su çıkarırsam verir misin?” Adam da olur diyor. Ali Baba hikmetiyle buradan şu çıkarıyor. Aslanlı çeşmeden çıkan suyu Ali Baba çıkarıyor. Bu su hem kaynak suyu olarak değerli. Ayrıca evliya erkanı dediğimiz veliler inancına sahip

kişiler tarafından da kutsal su olduğu söyleniyor. Ali Baba'nın temiz yürekliliğinin yansımaları olarak cennetten bir köşe oluyor.

Ali Baba buraya yerleştğinde Ahilerin pirlüğünü de yaptığı bilinmektedir (KK10).

Kazım Balım Baba (34)

Cumhuriyet'in kuruluşunda burada hala Bektaşî dervişleri var. Atatürk kendi subayı olan Kazım Balım Baba'ya, türbenin solunda mezarını göreceksiniz, "Seni emekli ediyorum, git emekli paranla İzmir'de Ali Baba Türbesi var. Oranın toprağını satın al. Çünkü ben tekke, zaviyeleri kapatma kanunu çıkaracağım. Oranın kapanmasını istemiyorum. Orası faaliyette kalmalı." diyor. Kazım Balım Baba gelip burayı satın alıyor. Kanun çıkınca özel mülk olduğu için buradaki dedeleri, dervişleri, babaları çıkarmıyorlar. Hizmetlerine devam ediyor. Cumhuriyet döneminde kapatılmayan iki yer var. Biri Hacı Bektaşî Veli Tekkesi, kapatılmıyor ama faaliyetleri durduruluyor. Diğeri de burası, Ali Baba kapatılmayan ve faaliyetleri devam eden tek dergahtır. Kazım Balım Baba'nın torunlarından sonra şimdi tapu Vedat diye bir kardeşimizde (KK10).

Zincirli Dede (35)

Bugün Bahçekahve semti Zincirli Caddesi mevkinde yer alan Büyük Zencir Medresesi'nde hocalık yapan Zincirli Dede diye bir zat varmış. Şu an medrese yıkılmış, yerinde evlerin olduğu yerde sadece birkaç mezar var. Zincirli Dede dönem dönem burada yaşayan insanlar tarafından görüldüğü söylenmektedir. Özellikle iyi ancak yardıma muhtaç insanların yardımına koşarmış. İzmir'in tanınan firmalarından Barçın markasının kurucusu bir zamanlar bu yerde yaşamış. Ailenin hanımı her sabah abdest alması için havlu ve su bırakmış. İyi bir aile olmalarına karşın maddi sıkıntılar yaşıyorlarmış. Bir gün sabah ezanında Zincirli Dede evin hanımına görünmüş ve "Artık dara düşmeyeceksin." diyerek her şeyin iyi olacağını müjdelemiş. O günden sonra ailenin işleri açılmış ve bugünkü tanınan markayı kurmuşlar (KK11).

Zincirli Dede (2) (36)

Ben küçükken, beş yaşındaydım, Makedonya'dan göçüp Tire'ye geldik. Babama ev yapması için eski medresenin yıkıntıların bulunduğu yerden bir bölümü verdiler. Babam buraya ev yaptı. Bu medresede de Zincirli Dede diye bir hoca varmış. Sabah ezanında

görünürmüş, üzerinden zincirler sarkarmış. Annem o zamanlar en küçük kardeşime hamile. Bir gün sabaha karşı beni uyandırdı. “Kalk, ben doğum yapacaktım. Zincirli Dede ayağımı tuttu, haber verdi. Oğlum olacaktı. Mediha teyzeni çağır, kurtarsın beni.” dedi. Gerçekten de annem doğum yaptı, erkek kardeşimiz oldu. Zincirli Dede haberini verdi önceden (KK12).

Zincirli Dede (3) (37)

Bir gün sabaha karşı, sabah ezanında uyandım. Evin avlusuna çıktım. Bir de baktım siyahlar içinde, her yerinden zincirler sarkan Zincirli Dede. Dış kapıdan çıkıp gitti. Karşı komşu Mediha teyze de o sırada dışardaydı. “Gördün mü?” diye sordum. “Gördüm gördüm. O Ödemiş’e gitti artık.” dedi bana (KK12).

Çıtlık Dede (38)

Tire Lisesi Öğretmenevi civarında yer alan mezar, asırlık çıtlık ağacının yanında. Bu yüzden Çıtlık Dede deniyor. Denen o ki Kandil gecelerinde ve mübarek günlerde bu Çıtlık Dede’nin mezarına nurlar inermiş. Bu da onun ne kadar mübarek biri olduğunu gösteriyormuş (KK11).

İbn-i Melek (39)

İbn-i Melek’in babası, zamanında hacca gitmiş. Giderken de hamile eşi ve karnındaki çocuğunu önce Allah’a sonra da komşularına emanet etmiş. Tabi o zamanın imkanlarıyla Tire’den çıkıp Arabistan’a gitmek aylar sürmüş. Hac ziyaretinin ardından da aylarca yol geldikten sonra Tire’ye varmış. Evine geldiğinde eşini evde bulamamış. Komşuları ise eşinin karnındaki bebeğiyle birlikte önceki gün öldüğünü ve defnettiklerini söylemiş. Bunu duyan acılı baba “Ben onları Allah’a emanet ettim. Ölmüş olamaz. Görmek istiyorum” diyerek mezarın açılmasını istemiş. Mezarı açınca bir de bakmışlar ki ölen eşinin ayak ucunda ağlayan bir bebek. Komşuları da hayretler içinde bırakan bu bebeğin ismi ise “Melek Oğlu” anlamına gelen İbn-i Melek olmuştur. Bundan dolayı İbn-i Melek kapalı yerden korkar olmuş. Vasiyet etmiş “Mezarımın üstü açık olsun.” diye. Bu yüzden türbesinin üstü açıktır (KK13).

İbn-i Melek (2) (40)

İbn-i Melek Hazretleri'nin türbesinin karşısında oturan bir kadın, her gün İbn-i Melek'e gidip Allah'a ona verdiği saadet, eve huzur dolu günler için şükredip dualarda bulunurmuş. Kadını kıskanan biri kadına büyü yapmış ve kapısının önündeki paspasın altına okunmuş bir ceviz koymuş. Kadın evinden çıkıp türbeye gideceği vakit sağ ayağı ile cevizin üstüne basmış, ceviz kırılmış ve o an kadının bedeninin sağ tarafına felç inmiş ancak o anda kadının gönlüne ferahlık veren bir ses ona "Falanca hocaya git sana o derman verecek." demiş. Kadın evlatlarına durumu anlatmış ve çocuklarıyla ve bu tür konulara inanmayan bir komşusu ile hocaya gitmişler. Hoca yapılan büyüyü bozmuş, kadın iyileşmiş. Sağlığına kavuşan kadın eskisi gibi her gün İbn-i Melek'e dua etmeye devam etmiş (Aydınoğlu,2005, s.45).

Sır Hatunlar (Yedi Uyurlar) (41)

Sır Hatunlar yukarıda Kaplan köyünün altında yatan Buğday Dede'nin yedi kızları olduğu söyleniyor. Onlar da Buğday Dede gibi yokluk zamanında halka buğday dağıtırlarmış ama buğdayları hiç bitmezmiş. Bir gün sırları ortaya çıkınca birdenbire Buğday Dede gibi ölmüşler. Evliya insanlarmış. Mezarları da Kavakdibi mevkinde (KK14).

Soğan Dede (42)

Çarşının içinde Akyol Caddesi'de iki katlı bir binanın altında bir mezar vardır. Soğan Dede'nin türbesidir o. Kendisinin bir evliya olduğunu söylüyorlar. Efsaneye Soğan Dede'nin torunlarının torunları bu binayı yapmışlar. Bu binada kalan kiracılara da "Türbenin üstündeki odada uyumayın." diye tembihlemişler. Bir tane genç merakına yenik düşmüş, bir gece bu odada yatmış. Gecenin bir yarısı yer sarsıntısıyla uyanmış. Camdan bir bakmış ki dışarıdan kafil halinde eski dönem üniformaları giymiş askerler, efeler, kağnılarla silah taşıyan kadınlar hatta elinde kılıç olan askerler bile görmüş. Bunu gören genç korkudan bayılmış. Sabah ezanı okunurken kendine gelmiş. Dışarı baktığında hiçbir şey görememiş (KK20).

Soğan Dede (2) (43)

Soğan Dede'nin kerametine dair anlatılan bir rivayet şöyledir: Eşine çok eziyet eden adam Soğan Dede Türbesi'nin yakınlarında bir dükkânda bekçilik yapıyormuş. Bir gece dükkânın demir kapıları birden açılmış, içeri eli fenerli yaşlı bir adam girip "Sen karın

Ayşe'ye çok eziyet ediyorsun, bundan sonra iyi ol” demiş. Adam o yaşlının Soğan Dede olduğunu anlamış ve eşine kötü davranmaktan vazgeçmiş (Aydınoglu, 2005, s.116).

Alamadan Dede (44)

“Bir Alamadan Dede vardı Tire'de. Bu isim nasıl, neden ve kim tarafından verilmişti? Bilen yoktu. Asıl adı Ali Han Dede idi. Deli derlerdi. Derlerdi de gerçekten deli miydi? Yoksa çok akıllıydı da deli görünmek mi istiyordu Bunu o zamanda yaşayan ulular da halk da bilmiyordu. Bilinen, alim bir kişi olduğuydu.

Alamadan Dede gönlünce yaşayan biriydi, gönlünün hükmünce... Yeryüzü ve gökyüzü, nurlu ışıkların en nurlusu olarak Alamadan Dede'nin gönlündeydi. Allah oradaydı. Ummanlar dolusu sevgi, nehirler boyu saygı ve insanları hoş gören bugün tolerans dediğimiz o engin bakış ve geniş düşünce, o mutlu gönüldeydi. Bir yanda o yıllardaki Tire'nin zenginleri, uhrevi ve bitip tükenmeyen dünyevi sohbetler içinde kaybolmuşken...

Öte yanda şehrin hastası, yoksulu, yaşlısı için, onların huzuru, mutluluğu, yüzlerinin gülmesi için çalışan ve çırpınan bir Alamada Dede vardı.

İnsanların yeryüzü nimetleri sarhoşluğu içinde, birbirlerini yiyen çırpınışlarına üzüntülü gözlerle bakan bir garip kişi, bir garip Alamadan Dede.

Yoksullar için, hastalar için ve kimsesizler için, yorulan bir baş, bu insanların yarınları için korka korka atan bir yürek. Göze, başa ve yüreğe yön verme çabası içinde huzursuz bir gönül... Bencilliğin, dünya zenginliğine döndüğü, akıl... Öte yanda gönül... Allah'ın taht olan gönül. Mal yoksulluğu ama sevgi zenginliği... Çıplak bakınca delilik, ama gönül ile bakınca ulu bir velilikti bu!.. İşte bu, Alamadan Dede idi. Böyle biriydi. Fakire, garibe, gurabaya, yaşlıya, hastaya durmadan ama hiç durmadan yardıma koşardı.

En çok da yoksul ve yaşlılara temizlensin diye su taşırdı. “Su” derdi, "Temizliktir, temizlik imandandır." Derdi. Uyuduğunu, pek gören yoktu.

O, velhasıl, sabah aksam, yaz kış yardıma muhtaçların yanındaydı. Yıkardı, temizlerdi, kendi elleriyle yedirir ve içirirdi.

Bir gün Alamadan Dede ölmüş dediler. Konu komşu koşuştu. Onu o viran odasından aldılar. Yakındaki caminin bahçesine göturdüler. Birkaç kişinin yardımı ile soydular, yıkanması için teneşire yatırdılar. Cenazeyi yıkayacak İmam Efendi geldi. Alamadan Dede'nin cesedi çıplak vaziyette, öylesine, boylu boyunca teneşirin üzerinde yatıyordu. Yüzünde sevdiğine kavuşanların sevinç gülümsemesi vardı. İmam Efendi cesede baktı. "Bir de onun bunun yardımına koşuyor diyorlardı. Onun bunun

yardıma koşan insanın şu vücuduna bak, bedeninin kirini bile temizleyememiş" diye aklından geçirdi.

İmam böyle düşünürken bir anda sanki zaman durdu. Mekân bir başka türlü büyüdü, o anda ortalıkta, teneşir, cami, ağaç, çiçek, kuş kalmadı ve birden daha ilerisi de oldu. Alamadan Dede yatırıldığı teneşirin üzerinde birden doğruldu ve...imama dönerek: "İçimi temizlemekten, dışıma fırsat kalmamıştı İmam Efendi." Deyiverdi (Göçmen, 2022, s.31-32).

Tire Saruhanlı Köyünde Denктаş (45)

Zaman ne zamandır bilinmez. Zamanın birinde, mevsimlerden kış mevsimiydi. Saruhanlı köylüleri köy meydanına toplanmıştı. Kırbıyık Osman'ın oğlu heyecan içerisinde, koşarak köy meydanına geldi.

"Çay köprüyü böldü, çay köprüyü böldü!" diye bağıırıyordu. Köylüler koşuştu.

Ağa: "Olacağı buydu." dedi

Evet olacağı buydu. 15-16 gündür aralıksız yağın yağmur, sel sularını getirmiş. Sel suları da yığma taşla yapılmış köprü ayaklarını alıp götürmüştü. Her yıl en az bir defa köprüyü sel alır, götürür, köylüler baharda yenisini yapardı. Olan yine olmuş, köprüyü yine sel götürmüştü. Köyün ağası: "Birgün toplanalım da bu işi esaslı bir konuşalım." dedi.

Aynı günlerde, Saruhanlı Dağı'nın zirvesinde bir çoban yaşardı. Koyun ve keçileri vardı. Cümle dünya nimetlerine sırtını dönmüştü, Mal hırsı bilmezdi. Dertleştiği koyunları ve keçileriydi. Karanlık gecelerde, gökyüzünü inceler, sonsuzluğu hakkında kendi kendine düşünürdü. Gökyüzünün büyüklüğünü düşündükçe Allah'ın büyüklüğüne varırdı.

Her akşam üzeri, ağıla dönen koyunların, kuzuları ile nasıl buluştuklarını, koyunların analık telaşlarına bakar, bunların arkasındaki büyük gücü düşünürdü: "Bunu göremeyenlerin gönül gözü kördür." derdi. Bazı geceler duygu dolunca, kavalını alır, üflerdi. O anda sanki yıldızların, elini uzatsa degecek kadar kendine yaklaştığını hissedirdi. Pek nadir olarak dağın zirvesinden köye iner, koyunlarını Allah'a emanet ederdi. Kimseden bir şey istediği yoktu. İnsanlara bakan gözleri sevgi doluydu. Köylülerin arasına pek karışmazdı.

Köylüler, onun adını bilmezlerdi. Saruhan'dan geldiği duyulmuştu. Nasıl ve ne zaman geldiğini bilen yoktu. Bu yüzden köylüler ona "Uzun Çoban" adını takmışlardı.

Yaklaşık 15 gündür yağan yağmur yüzünden yiyeceği tükenmişti. Atı ile köye indi. Bu sırada köylüler köy meydanındaydılar. Uzun çoban onları görünce geri dönmek istedi. Ama geç kalmıştı. Köylüler de onu gördüler. İçlerinden biri: "Gel Uzun Çoban gel." dedi. Çoban sıkıldı. "Rahatsızlık vermeyeyim, biraz azık alıp gideceğim." dedi; dedi ama yüreği pırıplandı.

"Gel, gel." dedi Ağa. "Sel köprümüzü yine götürdü. Ne yapacağız diye meşveret (tartışırız) ederiz." dedi. Bunun üzerine Çoban: "Yaaa" dedi. Durdu, kuzu uysallığındaydı. O sırada Gertli Durmuş söze girdi: "Ona ne, o bir garip çobandır. Onun elinden ne gelir? O koyunu, keçiyi bilir. Bırakın gitsin. Onun kafası bu işleri almaz. Onunla zaman kaybetmeyelim." dedi.

Çoban bos bulundu. Konuştu. Sesinde bir sitem ve diklenme vardı: "Köprüyü selin almaması için selin götüremeyeceği büyüklükte iki taş ayak ister." deyiverdi. Bunun üzerine Gertli Durmuş: "Bunu biz de hesap ediyoruz. Ama o kadar büyük taş ayakları nereden bulacağız? Konuşmak kolay. Elinden geliyorsa taşları buluver de görelim, kuru lafa karnımız tok." dedi. Bunun üzerine diğer köylüler gülustü. Uzun Çoban onlara şöyle bir baktı. Ve: "Yarın yaylaya gelin, size iki büyük denктаş vereyim. Ayaklık yaparsınız." dedi. Dedi ve atını sürdü gitti. Herkes donup kalmıştı. İlk konuşan Ağa oldu: "Eee... Biz de yarın gider alırız. Sabaha hazır olun." dedi gülerek, Çoban o geceyi dualarla geçirdi. "Yarabbi beni mahcup etme bugüne kadar beni yalnız komadın. Yine koma. İşte elim, sana uzattım, ellerimi bos çevirme yarabbi, sen sana uzanan eli boş çevirmezsın. Bunlar da benim ellerim ne olur boş çevirme." diyordu. Bütün gece bu niyazlarda geçti. Dünya küçüldü, küçüldü ve adeta çobanın avuçlarına geldi. O avuçlar doldu. Doldu, doldu, boşaldı.

Çoban, günün ilk ışıkları ile kalktı. Kuru dereye gitti. İki büyük kaya seçti. Elleri sanki keski idi, elleri sanki balyozdu, elleri sanki onun değildi. O eller sanki kendi kendine çalışıyorlar gibiydi. Bir büyük güç, birkaç saat içinde bir boy yüksekliğinde iki kol açımı genişliğinde denктаş hazırladı.

Vakit kuşluğa geliyordu. Ağa ve köylüler gülüşerek yaylaya geldiler. Ağa etrafındakilere: "Epeydir sıkılmıştık, iyi bir eğlence olacak, biraz gülüşürüz." diyordu. Çobanın çadırının bulunduğu yere geldiler. Koyunlar yayılıyor, kuzular oynayıyordu. Çoban ortalıkta yoktu. Onlar bakınmalarda iken çoban çıkageldi. İşini bitirmişlerin rahatlığında idi. Gülümseyen gözlerle köylülere "Ağalar hoş geldiniz." dedi. Köylüler birbirlerine bakiştılar ve "taşlar" dediler: "Taşlar nerede?" "dediler ve gülüşüyorlardı. Küçümsemelerdeydiler.

Çoban: "Hazır, hazır, Kuru Dere'deler." dedi. Bunun üzerine köylüler: "Eee... Biz nasıl çıkaracağız?" dediler. Çoban, taze bir kuzu telaşında idi. "Siz buyurun oturun, ben, ikisini de alıp gelivereyim." dedi. Kalktı, telaşla dereye koştu. Köylüler birbirlerine yine baktı. Biri: "Kaçıyor, haydi arkasından gidip ne yapacak bakalım." dedi. Arkasına düştüler. Çoban dereye indi, iki büyük taş birer koltuğunun altına aldı. Ve "Ya Allah" dedi. O esnada dağ, tas, ova, bayır, çayır, yayla adeta hepsi sese gelerek cevap verdi. "Ya Allah." Ve Uzun Çoban boyundan uzun, iki kulaç genişliğindeki taşları tutup kaldırdı. Tam yokuşa saracağı sırada köylüler onu, o köylüleri gördü. Bir bilinmeyen ortaya çıkması çobanı orada eritiverdi. Uykusu geldi. Taşları dikkatlice yere koydu. Oracığa yatıverdi. Köy imamı bağırdı: "Eyvah ne yaptık? Koşun koşun." dedi. Köylüler yanına ulaştığında Uzun Çoban çoktan Yüce Rabbine kavuşmuştu. Gözlerinde sevdiğine kavuşanların mutluluğu vardı. Köylüler çadırının olduğu yere onu gömdüler.

O gün bugündür o tepeye "Saruhanlı Tepesi" derler. Bugün dereye iki büyük ve düzgün taş yan yanadır. Aralarından atla geçilir. Adlarına "Denktaş" derler.

Ben mi? Gittim gördüm. Sizin de yolunuz düşerse gidip görmenizi dilerim" (Göçmen,2022, s.71-74).

Aktaş- Karataş (46)

"Yüzyıllar, yüzyıllar önceydi. Yeri belli değil, zamanı belli değil bir çoban vardı. Adı neydi? Nereden gelmişti? Kimse bilmiyordu. Sırt kamburdu. Anadolu'nun deniz kenarlarından bir yerinde çobanlık yapıyordu. Adına "Kambur Çoban" diyorlardı. Ufak tefekti, kamburluğundan mı, yoksulluğundan mı, yoksa bunlar yüzünden utandığından mı hayatında hiç mektep, medrese görmemişti. Dolayısıyla bir iki kelime bile öğrenememişti. İbadetini yapabilmek için küçük yaşlarda iken anacığına, Allah'a nasıl yalvaracağını sormuş, anası: "Yat, kalk ve aktaş karataş de yeter" dediği için bu iki kelimeyi mukaddes bilmişti.

Çocukluğundan itibaren, köyün sığırlarını, koyunlarını, keçilerini gütmeye başlamıştı. Bundan dolayı kimseyle konuşmaya konuşmaya nerede ise dilini unutacak hale gelmişti. Ancak, sığırının, davarının önünde onları otlatmak için kıra çıktı mı; kurdundan kuşuna, çiçeğinden böceğine, ağacından dalına varıncaya kadar bir gizli konuşmanın sırrına ermişti. Gün gelmiş sığır ve davarları ile halleşmiş; gece gelmiş yıldızlarla, ayla halleşir olmuştu. Böylece kendisi de farkında olmadan bir bilinmeyen zenginliğin sırrı ile dolmuştu.

Sığırları ve davaları ile halleşmesinden, yıldızlarla konuşmasından başka, kendi kendine bulduğu ve ışıyla ışıkanıp dolduğu Yüce Allah 'ı ile de kendince alışveriş eder olmuştı. Fakat bu alışveriş candan öyle samimi olurdu ki hemen hemen hiçbir canlıya nasip olmayacak kadar samimiydi. Bu anda, kambur çoban, birden içinde bir şeyin coşup taştığını, kabına sığamadığını hisseder ve oturduğu yerden fırlar, dönmeye başlar ve sonunda secdeye kapanarak bildiği o iki kelimeyi söyler, söyler, söylerdi. "Aktaş, Karataş"

Bildiği ve tekrarladıkça huzur duyduğu kelimelerdi bunlar.

Günlerden bir gün, kambur çoban böyle coşkunkuluk halinde iken iki derviş çıkageldi. Dervişler bir kambur çobanın kepeneye bürünmüş dönüp durduğunu ve arada secdeye kapanıp "Aktaş- Karataş" diye bağırıp durduğunu gördüler. Önce şaşırdılar. Sonra "Delidir bu" diye düşündüler, onun kendisine gelmesini beklediler. Bir süre sonra çoban kendine geldi. Dervişler bu halinin sebebini sordular. Çoban şaşırmıştı. Utanarak: "Allah'ıma ibadet ediyordum." dedi. Boynu bükük kala kaldı.

İki derviş, büyük bir bilgiçlik içinde, nasıl ibadet etmesi gerektiğini kambur çobana uzun uzun anlattılar. İbadetin şeklini gösterdiler.

Anlatacaklarını anlattıklarına kanaat getirince gitmek için müsaade isteyip yakınlarındaki deniz kenarına indiler. Kambur çoban da onlarla deniz kenarına indi. İki derviş orada buldukları bir salın üzerine çıkararak, salı kendi haline bırakarak denizin üzerinde yol almaya başladı. Kıyıda Kambur Çoban hayret içerisinde onlara baktı. Neden sonra kendine geldi. "Adam sende, neme gerek." diye düşündü. Ve "Ben, yarım kalan ibadetimi tamamlayayım." dedi. Dedi de "fakat nasıl" diye düşündü. Dervişlerin anlattıklarının hemen hemen hepsini unutmuştu.

Şimdi ne yapacaktı? Allah'ına nasıl ibadet edecekti?

Endişe ile birden yerinden fırladı. Dervişlere doğru bağırmaya başladı: "Hey!", "Durun!", "Söylediklerinizi unuttum ben, durun! durun!.." Heyecanla böyle bağırırken bir yandan da dervişlere doğru koşmaya başladı. Koştuğu yer denizin üstüydü, deryaydı. Adeta düz bir yolda gider gibi denizin üstünde koşuyordu.

Dervişler suya salarak bıraktıkları salın üzerinde çok büyük bir anlık içinde durumu seyrettiler. Kısa bir süre sonra ikisi birden, "Dur, Allah aşkına dur!, Sen var ibadetini bildiğin gibi, nasıl biliyorsan öyle yap." diye bağırıldılar. "Kardeş, var bildiğin gibi yap ibadetini sen bildiğin gibi yap." Diyorlardı" (Göçmen, 2022, s.84-86).

Tire'de Doyuran Dede (47)

“Doyuran Dede, konar-göçer yörüklerdendi. Aşiretinin adı da "Doyuran Aşireti"ydi. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun Türk ve İslam coğrafyasında ebedi olarak var olması çalışmalarına katılmıştır.

Yıllar yılları kovalarken, Doyuran Dede'nin önderliğinde çevre yörükleri kışlağa ve yazlığa konup göçerek yıllarını geçiriyorlardı. Artık, civardaki herkes Doyuran Dede'yi tanıyordu. Doyuran Dede de bütün civar insanları tanıdığı gibi onların hayvanlarını da tanır olmuştu. Civardaki bütün hayvanların tedavisini o yapıyor, herkese yardıma koşuyordu. Herkes, ondan sevgi ve saygıyla bahsediyordu.

Bir yıl, yazlıktan kışlık yerleri olan bugünkü Doyuran Köyü'nün olduğu yere gelip kondular. Doyuran Dede ise çadırın obanın dışında, dağın zirvesiyle obanın arasındaki bir tepeye kurmuştu.

Onların çadırlarını kurdukları düzlüğün altında, çok zengin bir Rum'un büyük bir çiftliği vardı. Bu çiftlik sahibi Rum tüccar, bir gün yörüklerin lideri durumundaki Doyuran Dede ile görüşmek istedi. Zenginliğinin verdiği şımarıklıkla, Doyuran Dede'yi ayağına çağırttı. Doyuran Dede: "Gelemem." dedi, Her dediğini yaptırmaya alışmış olan Rum, bu ise çok sinirlendi. Tekrar arabalar gönderdi. Doyuran Dede: "Beni görmek istiyorsa söyleyin o buraya gelsin." diye haber gönderdi.

Araya arabalar girdi, ancak Doyuran Dede, Rum zenginin öfkesinden sert, gururundan daha katı: "Hayır!" demişti. Durumu duyan yörük obasındakiler de sonucun nereye varacağını merak etmeye başlamışlardı.

Rum zenginin gururu kırılmıştı. Zengindi, ağaydı, onca adam vardı, itibarı da kırılmıştı. Öfkeden küpten küpe binmiş, hop oturup hop kalkmıştı. Sonunda dayanamayarak atına bindi, düzlüğün başına gitti ve kendisine karşı gelen, buyruğunu dinlemeyen bu Türkmen göçerine, bu dağ adamına karşı olanca öfkesi ve sesiyle bağırdı: "Bre dağlı, in gel, in de gel bre!.."

Doyuran Dede sanki bu buyruğu bekliyordu. Dağ sanki bu buyruğu, gökler sanki bu buyruğu, yerler sanki bu buyruğu bekliyordu. Daha sözler Rum ağanın ağzından çıkar çıkmaz o tepe bulutlara şan, toprağa nişan veren tepe, bir sallandı ki yerinden şöyle bir yekindi. Görenlerin donup kaldığı bir şeyler oldu. Bu sallanma ve yekiniş sonrası o tepe, paldır küldür eteğe, Rum ağanın bulunduğu yere doğru kayıp inmeye başladı.

Bunu gören çevredeki insanlar kaçışırken Rum ağanın yüzü bembeyaz oldu. Ölüm, adeta göz bebeklerinde halkalandı, ecel teri diz kapaklarında damla damla toplandı, dudakları korkudan çatladı, çaresiz kalan Rum Ağa: "Aman bre dur! Dur! Gelme... İnme, ben vazgeçtim."

Doyuran Dede, tepeden Rum ağaya kırmızı, pembe, beyaz sanki yeşil yapraklarla gülümsüyordu. Doyuran Dede o anda, ipek gibi, pamuk gibiydi; yumuşak ve sıcaktı. Bugün, o tepede Doyuran Dede'nin mezarı vardır. Bugün o tepeye onun ad verilmiştir, "Doyuran Dede Tepesi" diye söylenir. Her yıl baharda o tepede Doyuran Dede'nin adına yemekler yapılır. Her yıl orada binlerce insan karnını doyurur. Doyuran Aşireti'nin bir bölümü bundan yaklaşık 80 yıl kadar önce, o tepenin altına Doyranlı Köyü'nü kurarak orada yerleşik düzene geçmiştir. İkrâm günlerinde o köy, gülle karışık yumuşak bir tebessüm gibi kokar" (Göçmen, 2022, s.90-92).

Eskici Dede Türbesi (48)

Rivayete göre Hacı Sinan külliye yaptırdığından dolayı kibirlenebileceğini düşünerek camiye gitmez. Bunu duyan devrin komutanı yaverine "Camiyi yaptıran adamı camiye getirmezsen seni cezalandırırım." der. Yaver Eskici Dedeye durumu anlatır. Dede, yavere sabırlı olmasını tavsiye eder. Daha sonra Eskici Dede ayağa kalkar önündeki önlüğü çıkarır, yavere "Elini ver ve sağ ayağını ayağıma bas ve gözünü yum." der. Bir süre sonra Dede yaverden gözünü açmasını ister. Yaver karşısında Kabe'yi görür. Dede yavere bu olayı kimseye anlatmamasını aksi halde bulundukları yerde hemen öleceğini söyler. Cuma namazını Kabe'de kıldıktan sonra geri dönecekleri zaman yaver oraya gidip de döndüklerinin kanıtı olarak bir hurma dalını meyvesi ile beraber koparır. Geri dönerler. Komutan yavere Eskici Dede'yi niçin getirmediğini sorar. O da daha fazla dayanamayarak üzerinde hurma bulunan dalı gösterip her şeyi anlatır. O anda Dede evinde yaver de komutanın yanında ruhlarını teslim eder. Her ikisinin de bugün türbenin bulunduğu yerde gömülüdür (KK25).

Tire'de Eskici Baba (49)

"Timur'un ordusu, başlarında Emir Timur olduğu halde 1402 yılının sonlarında Tire'ye gelerek şimdiki Eğrek mevkiinde bulunan Su Çardağı'na kondular. Timur, Tire'ye gelmeden, bu şehirle ilgili pek çok bilgi sahibi olmuştu. Rakibi Yıldırım'a Tire Hafsa Hatun'u gelin vermişti. Bunu biliyordu. Bu şehir Aydınoğulları Beyliği'ne başkentlik yapmış evliya ve ulemalar yatağıydı. Timur, öncülerini göndererek kendisi gelmeden şehre dokunmamasını emretmişti. Öncüleri, bugünkü Karacalı ile

Cambazlı köyü arasında o tarihlerde mevcut bir köyü yerle bir ederek Tirelilere adeta gözdağı verdiler,

Timur, beyleriyle arkadan gelerek otağını bugünkü Su Çardağı'na kurdu. Şehre haber göndererek çeşitli isteklerde bulundu. Ve şehre düşünmesi için makul bir süre tanıdı. İstekleri yerine getirilmediği takdirde, şehri yakıp yıkacağını ilan etti.

Timur'un gelip su Çardağı'na konduğu günlerde Bahçekahve semtinde yaşayan bir Eskici Baba vardı. Kimdi, neydi, nereden gelmişti? Kimse bilmemekteydi. Yaşlı, genç herkesin sevdiği bu yaşlı eskici, kimseye kötü söz söylemediği gibi hiç kimseye de kötü davrandığını gören olmamıştı. İnsanlara bakan gözleri daima sevgi doluydu. Yaradılanları, yaradandan ötürü sevmekteydi. Irmaklar kadar derin, duru, gülümseyen gözleri, kendisine bakanları sevgiyle kucaklamaktaydı.

Bahçekahve'de, etrafında küçücük bahçesi olan barakamsı dükkânı vardı. Dükkânı iki bölümden oluşuyordu. Dükkâna girdiğiniz anda, ki burası birinci bölümdü, burada tamir edilecek ayakkabılar, çizmeler, çedikler bulunurdu. Ayrıca yine bu bölümde eşya olarak bir tamir masası, küçük hasır bir sandalye, çiriş çanağı, birkaç parça deri, tahta çivi çanakları, içinde deri ıslatılan mermerden yapılmış büyükçe bir su kabı (dağar) vardı. İkinci bölüme gelince; o bölüme dükkânın içerisinden geçiliyordu. Burası Eskici Baba'nın eviydi. Bir göz odaydı, bu bir göz odada; yerde bir hasır, bir seccade, bir rahle ve üzerinde yatıldığı anlaşılan tahta bir sedir vardı.

Dükkânın çevresindeki bahçede Eskici Baba, yıllar son Tire'nin sembolü olacak karanfilleri yetiştirirdi. Baharda mis gibi karanfil kokuları çevreye yayılırdı. Eskici Baba karanfilleri ile konuşu onlarla halleşirdi. "Çiçekler" derdi. "Sadece dinlerler, dostturlar, sabırlıdırlar, vefalıdırlar. Onlar, öldükten sonra bilirsin ki yeniden dirileceklerdir." derdi. Geceleri ise dualarla niyazlarla geçirdi. "Ya Rabbi! Günahkar kullarını bağışla, onlar senin ne bağışlayıcı olduğunu bilmiyorlar, ne affedici olduğunu bilmiyorlar, veren de sensin alan zavallılara yardımını esirgeme gerekirse cezayı bana ver." diye dualar ederdi. Eskici Baba'yı yatarken veya boş dururken hiç ama hiç kimse görmemişti.

Tamir edilecek ayakkabılar kalmadıysa, bahçesinde çalışırdı. Çalışmanın ibadet olduğuna inanırdı. Hiç kimseden şimdiye kadar yaptığı işlerin olduğuna karşılığı olarak bir ücret talebinde bulunduğunu gören olmamıştı. Dudakları kıpır kıpır daima duadaydı.

Tireli onu çok; sevmişti. Yolu başka yerden geçecek olanlar bile onu görüp iki laf edebilmek için yolunu değiştirir olmuşlardı. Her gelenle ilgilenir ve onlara:

"Buralardan geriye dönüş yok, buraları yurdumuzdur, toprağımızdır, can vereceğiz ama sahip çıkacağız." diyordu.

İşte Timur'un Su Çardağı'na gelip konduğu tarihlerde Tire'de böyle insanlar vardı. Verdiği mühlet dolmadan, bir gün Timur, şimdiki İstiklal Okulu'nun yanında bulunan hamama yıkanmaya gitti. Banyosunu yaptıktan sonra methini duyduğu Eskici Baba'yı görmek istedi. Vakit akşama geliyordu. Timur, muhafızlarıyla Eskici Baba'nın dükkânının önüne geldi.

Eskici Baba, o sırada dükkânının önünde oturuyor, gözleri bir bilinmeyende, derin düşüncelerde iken gülümseyerek yerinden kalktı, gelenler Tanrı misafiri idi. Türk'ün töresi Tanrı misafirini "O'ndan" gelmiştir diyerek en iyi şekilde ağırlamaktı. Eskici Baba da böyle düşündü ve düşündüğünü yaptı.

"Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz." Dedi.

Timur: "Eskici Baba sen misin?"

"Ben eskicilikle geçinen, kendi halinde garip bir dervişim. Babalığım ise Tirelilerin bana uygun görerek taktığı bir isimdir." dedi.

Eskici Baba'nın gülümseyen gözlerinde adeta bütün yeryüzü ve gökyüzü ile tertemiz yüreği görünüyordu. Timur, kendine bakan bu yaşlı adama karşı bir yakınlık duydu. Kendiliğinden atından indi. Eskici Baba'nın kulübesine yürüdü. Kulübenin bahçesindeki karanfilleri gördü, onlarla ilgilendi. O, şimdiye kadar ne gülü görmüş, ne karanfilin kokusunu fark edebilmişti. O, hep büyük hırsı, hep iktidar hırsı ile yanmış ve çevresindekiler için hep kan, hep gözyaşı olmuştur. İlk defa içinde bir huzur hissetti.

Timur: "Baba, bahçen güzelmiş, karanfillerin boynunu bükmüş, susuzluktan mı? Nedendir?" diye sordu.

"Sultanım, bahçem eskiden daha güzeldi. Karanfillerim ise boyunlarını ne bakımsızlıktan ne susuzluktan büktiler. Onlar boyunlarını üzüntüden büktiler. Çünkü şimdilerde kardeş kardeşin mülküne göz koydu diye sıkıntılıdır. Ya... Timur Bey'im çiçek deyip geçmeyin." dedi Eskici Baba.

Timur, iğneyi anlamıştı. Kızacak gibi oldu. Birden başını kaldırdı. Eskici Baba'nın gözlerinin içine baktı. Ancak, o gözlerin içini ısıttığını hissetti. Bir şey söylemek için ağzını açtı. Ama ağzından başka sözler döküldü: "Seni sevdim baba, dönüşümde gel seni de Semerkant'a götürüyüm, benimle gelir misin?"

Eskici Baba: "Ey Emir Timur Bey, biz buralara oralardan geldik. Amacımız, buraları Türk'e yurt yapmaktır. Kaldı ki ben doğru bildiğimi hep söylerim. Siz, benim gibileri götürüp de ne yapacaksınız? Bursa Kadısı Molla Fenari'yi bile götüremedikten

sonra! Ben ki bir eskici parçasıyım, ilim bilmem, saray adabını hele hiç yapamam.” Dedi.

Emir Timur, Bursa Kadısı Molla Fenari adını duyunca irkildiğini hissetti. İçinden, kendi kendine "Ne çabuk da yayılmış" diye düşündü.

Hikâye şu idi:

Ankara Savaşı kaybedilince, Osmanlı devlet adamlarından pek çoğu Timur'un eline esir düşmüştü. Bunların içerisinde Molla Fenari de vardı. Timur, Molla Fenari'ye "Kadı Efendi, sen Yıldırım Beyazıd'ı mahkemeden kovalamış kadısın, gel seni Semerkant'a götürüyüm, benim Kadım ol.” demiş, Molla Fenari de "Ben sözümü sakınmam, doğru neyse onu söyler, onu yaparım, sizinle bir arada olamayız.” deyince, Timur Molla Fenari'yi sınamak için: "Söyle bakalım Kadı Efendi, senin gözünde benim değerim nedir? Kaç akçe ederim?" diye sormuş. Molla Fenari: "On akçe" diye cevap verince, bunun üzerine Timur: "Oldu mu ya? Kadı Efendi, sadece üstümdeki elbiseler o kadar eder.” devince Molla Fenari de: "Ben de sadece onlara değer biçtim zaten, içindeki adam adam olsa onun bunun ağzına bakıp iki kardeş Türk devletin i birbirine kırdırmazdı." deyivermişti. Bunun üzerine Timur: "Doğruymuş Kadı Efendi, sen bana yaramazsın. Osmanlı'da kal." diye cevap vermişti,

Bu hadiseyi hatırlayan Timur biraz sinirlendi. Sinirli bir sesle: "Pekey, Eskici Baba, şimdi de bakalım bana, isteklerimi yerine getirmezse, bu şehrin başına neler gelecek? Bilir misin?"

Eskici Baba gayet yumuşak ve inandırıcı bir sesle: "Evet! Hiçbir şey olmayacak, bu şehre hiç kimse bir şey yapamayacak. Bu Emir Timur bile olsa." dedi.

Eskici Baba'nın ilk defa sözlerinde ve gözlerinde bir diklenme ve bir meydan okuyuş vardı. Timur sordu: "Pekey, kim engel olacak, sen mi?"

Bir bilinmeyeni açıklamanın verdiği sıkıntı içindeydi. Eskici Baba Timur'a baktı: "Bunu benden sorma." der gibiydi. Bu bakıştaki manayı yanlış anlayan Timur diklendi ve: "Sen mi engel olacaksın? Be hey eskici!" dedi.

Eskici Baba birden rahatladığını, hafiflediğini hissetti. Artık borcunu ödemeye hazırlanan borçlunun rahatlığındaydı. Gülümseyerek: "Gel göstereyim "dedi. Timur'u dükkânına davet etti. Dükkâna girdiler. Timur, dükkânın içini inceliyordu. Neler yoktu ki; eski ayakkabılar, deri parçaları, eski biri masası, derilerin ıslandığı bir su dağarı vardı.

Eskici Baba gülümseyerek ona su dağarını gösterdi, o an Timur'a bir baba şefkati gösteriyordu. Timur bunu anlamadı: “Su dağarına bak görürsün kim engel olacak.” dedi, Eskici Baba.

Bu çocukça oyun Timur'un hoşuna gitmişti. Gülerek geldi, suya baktı. Suyu bakmasıyla gülümsemesi dudaklarında dondu kaldı. Çünkü Eskici Baba'nın gösterdiği suda Timur, binlerce eli kılıçlı, sarıklı ve cübbeli dervişin üzerine doğru geldiklerini görmüştü. Hiçbir şeyden korkmadığını defalarca ispatlamış olan Timur'un gözlerinde korku pırıltılar dolaştı. Yavaş yavaş başını kaldırdı. Eskici Baba'ya ilk defa böyle bakıyordu. O ise hala gülümsemelerdaydı.

Timur: "Haklıymışsın Baba." dedi. “Bu şehrin sizin gibi koruyup kollayanı olabileceğinin hesabını yapamadık, kusura kalmayın. Bundan sonra Emir Timur ve ordusuna yalnızca size misafir olmak yakışır artık. Eh.. Siz de misafirinizi size yakışır şekilde ağırlarsın. " dedi.

O gurur ve dik baş gitmiş, Timur'un omuzlar düşmüştü. Geldiği gibi değil, sessiz sedasız Su Çardağı'ndaki otağına gitti. Eskici Baba onun arkasından gülümseyerek bakıyordu.

Tireller Timur'u kendilerine yakışır şekilde ağırladılar. Günü geldi Timur Semerkant'a geri döndü. O gittikten kısa bir süre sonra Eskici Baba ortadan kayboldu. Nereden geldiği bilinmediği gibi nereye gittiği de bilinmedi.

Onu merak edenler: "Kim bilir nereye sevgisini yaymaya gitmiştir." diyorlardı” (Göçmen,2022, s.94-100).

Ali Yüz (Yoz) Kavağı (50)

Tire'nin girişinde bir kavak ağacı vardır. Onunla ilgili büyüklerin anlattığı bir hikâye var. Vaktiyle Ali adında acımasız bir eşkıya varmış. Herkesi soyar, acımasızca öldürmüştü. Doksan doz kişiyi öldüren bu kişi ne olduysa bir gün yaptıklarından pişman olmuş. Muhterem bir zatın yanına gitmiş. Yaptıklarını anlatmış. “Ben tövbe ettim. Acaba Allah katında affolur muyum?” Bu zat “Günahların çok büyük ama affolursun. Günahkâr birini vurursan suçların affedilir.” Ali “Ben adam öldürmeye tövbe ettim. Yapamam. Başka yolu yok mu” demiş. “O zaman bir aşevi yapacaksın. Gelenin geçenin karnını doyuracaksın. Bir de kuru bir kavak bulup dikeceksin. Her gün sulayacaksın. Kavak yeşerdiğinde günahların da affedilecek.” demiş.

Ali sevinmiş, hemen bir aşevi yaptırmış. Yoldan geçenleri adamları durdurup karnını doyuruyor, aç olmayana da zorla yediriymiş. Aynı zamanda kuru kavak fidanını da

suluyormuş. Ardan yıllar geçmiş ama kavağın yeşerdiği yokmuş. Buna çok üzölmüş Ali, günahlarının affedilmeyeceğini düşünmüş.

Bir gün yolda atlı bir yolcuyu yemek yemesi için durdurmuşlar. Adamın acelesi olduğu için attan inmek istememiş. Ne yaptılarsa da adamı ikna edememişler. Yemek yemeden geçmemesi gerektiğini düşönen Ali “Ben bunun atını vurayım, mecbur durmak zorunda kalacak. Hem yemek yer hem de yeni bir at hediye ederim.” demiş içinden. Silahını çıkarıp atı vurmaya çalışırken ne olduysa eli titremiş, adamı vurup öldürmüş. Ali yeminini bozduğu için üzüntüler içindeymiş. Ama bir bakmış ki kuru kavak yeşermiş. Öğrendiklerine göre öldürdüğü ama Tire’de bir kadına iftira için yazılan mektubu kadının kocasına götürüyormuş. Ali günahkâr birini öldürmüş. Böylece yüz kişiyi öldürdüğünden yeşerttiğı kavağa da “Ali Yüz Kavağı” denmiş (KK17).

Seyyid Dede (51)

Köyde yaşayanlar anlattı. Eğridere köyündeki Seyyid Dede mezarının Şeyh Bedreddin’nin oğluna ait olduğuna inanılıyor. Köy halkı ona Seyyid Dede diyorlar. Eğridereliler, ona her mevsim yiyecek götürürler. Hatta Osmancık ve Yenişehir köylöleri ölülerini ona yakın olmak için Eğridere Mezarlığına gömme adetleri var. Yemek verirken Seyyid Dede’nin mezarında yağmur duası da ediyor (KK26).

Ödemişli Davut Dede (52)

“Bir gün Davut Dede köyün güneyinde Soğukluk Vadisi’ne gitti. Amacı çift sürmek için sabanlık ağaç bulmaktı. Önüne bütün tüyleri dökölmüş bir kurt çıktı. Kurdun bütün bedeni cılk yara idi. Davut Dede kurdun peşine düştü. Kurt yakındaki bir bataklığın içine yattı. O çamurda güzelce belendi. Sonra oradan kalkarak oradan kayboldu. Davut Dede “Bunu bana gösteren rabbimin bir hikmeti olmalı.” diye düşöndü. Aradan birkaç ay geçtikten sonra Davut Dede, tekrar Soğukluk Vadisi’ne gitti. Vadide bir inilti duydu, sesin geldiğı yere gidince bütün vücudu cılk yaralar içinde kalmış bir kadın gördü. İzdırabından kadın hiçbir şeyin farkında değildi. Buraya yaraları yüzünden atılıvermiş biriydi. Davut Dede’nin aklına daha önceden gördüğü kurt geldi. Kadını kucakladı daha önceden kurdun içine girip yattığı bataklığa götürdü. Utanıp sıkılmayı bir kenara attı. Kadının görölmemesi gereken yerlerdeki bezleri de sıyrıp olduğı gibi onu çamura yatırdı. Her yanını çamurla ovdu. Dudakları kıpır kıpır duadaydı: “Rabbim çamur da senin, insan da senin, çıban

da senin, derman da senin, merhametliyim diyorsun...öyleyse ne duruyorsun? Rabbim! Ne duruyorsun?...Senden olanlara uzatsana elini, hadi yarab hadi Rabbim hadi. Göster merhametini!” Gözlerini kapatmıştı, bir bilinmeyen mekanda ve zamanda yolculuk eder gibiydi. Bu durum ne kadar sürdü bilinmez. Gözlerini açtığında kadının inlemelerinin kesildiğini ve çamurun içinde iyileşmiş bir halde oturduğunu gördü.

Davut Dede, kadını eski bezlerine sararak mekan tuttuğu zaviyesine getirdi. Kadının iyileşmesi çevrede büyük yankı buldu. Artık çevre köylerdeki bütün hastalar Davut Dede’ye getiriliyordu. İyiliği ve güler yüzü gören insanlar zaviyeye sohbet için sık sık gelir olmuşlardı. İslamiyet’te ve Türklere sevgi çevrede renk renk açılmış çiçekler gibiydi. Onların bu sevgisini duyan başka Türkmenler de gelip Adakome’ye (Adagüme) yerleşmeye başladılar” (Göçmen,2022, s.49-50).

4.4. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler

Lanetli Kitap (53)

Necip Paşa Kütüphanesi’nde gizli bir bölüm ve o bölümde saklanan bir kitap varmış. Bu kitabı açan veya dokunan ölüyormuş (KK6).

Mezarlıktaki Sürü (54)

Olay 1940’lı yıllarda geçiyor. Benim babaannemin babası ve kardeşi sabah tarlaya ekin biçmeye gideceklermiş. Sabah dört beş gibi gitmeleri ve giderken de buradaki mezarlığın içinden geçmeleri gerekiyormuş. O zaman saat olmadığı için anneleri demiş ki ben o saatlerde tuvalete kalkıyorum. Sizi de uyandırırım. Anneleri o gece çok su içmiş, karpuz yemiş. Bu yüzden gece bir gibi kalmış, saat geldi diye çocukları uyandırıp göndermiş. Mezarlıktan geçerken tavuk sürüne rastlamışlar. Yakalamak istemişler, peşlerinden koşarken tavuk sürüsü kaz sürüsüne, kazdan örnek sürüne dönüşmeye başlamışlar. Babaannemin babası hoca olduğundan bir terslik olduğunu anlıyor, başlıyor okumaya. Sürü yok oluyor, kendilerine geldiklerinde dizlerine kadar gölün içinde olduklarını görüyorlar. Meğer üç harflilere rastlamışlar (KK21).

Mezarlıktaki Gelin (55)

Benim annemler Tire’de asli mezarlığın karşısında oturuyorlar. Annemin çocukluğunda komşuları anlatırmış. Şevket Amca sürekli karısına “Seni istemiyorum, çek git, ben

evleneceğim, yeni gelin alacağım.” diyormuş. Adam bir gece kahve dönüşü mezarın kapısında bir gelin görüyor. Gelin adamı alıp mezarlığa, bir mezarın üstüne götürüyor. Adama “Sen gelin istiyordun, ben seninle evlenmeye geldim.” diyor. Duvaklı muvaklı gelin. Bu ikisine düğün yapıyorlar, sabaha kadar eğleniyorlar. Ertesi gün bakıyorlar Şevket Amca yok. Arıyorlar, bir mezarın içinde buluyorlar. Bulduklarında Şevket Amca’nın dilinin tutulduğunu, konuşmadığını görüyorlar. Bir hafta konuşamıyor. Dili açılınca olanları anlatıyor. Geldiler, sabaha kadar düşün yaptılar, ezan vakti kayboldular diye anlatıyor (KK21).

Melek Kanatlı Çocuk (56)

Tire’de Balkan göçmeni çoktur. Benim anne tarafı da Balkanlardan göçmüştür. Bu efsane burada Balkan göçmenleri arasında anlatılır. Bir kadınla adamın erkek çocukları olmuş. Çocuğu annesi hiç dışarı çıkarmaz, kimseyle görüşürmezmiş. Babası da buna şaşırırsa da bir şey dememiş. Köylüler artık çocuğu merak etmişler. Bir gün muhtar evlerine ziyarete gelmiş ve adama “Oğlun nerede? Büyümüştür artık.” diye sormuş. Adama oğlunu muhtara göstermek istese de kadın göstermek istememiş ve çocuk hasta diye göndermişler. Adam daha fazla dayanamamış ve karısına çıkmış. Kadın da daha fazla saklamayacağını söyleyip oğlunun üstünü çıkarmış. Çocuğun melek kanatları varmış (KK21).

4.5. Dönüşüm Efsaneleri

4.5.1. Taşa Dönüşme Efsaneleri

Taştepe Efsanesi (57)

Söylenene göre Taştepe bölgesinde taşlar aslında deveymiş. Zamanında kervanlar gelip gidermiş buralarda. Taştepe denilen yerde kervan giderken, tabii o zaman etrafta su yok, kadın çocuğu tuvaletini yaptıktan sonra kışını ekmekle silmiş. Allah da hem onları hem de kervandaki develeri taş etmiş. Orada deve şeklinde taşlar durur (KK18).

Alaylı Köyündeki Ayı Taşı (58)

“Bugün Tire'den Selçuk istikametine giderseniz yol sizi Alaylı Köyü'nün yanından geçirir. Alaylı Köyü'ne yaklaşırken, soldaki kayalık tepelere baktığınızda duvar gibi

dik kayaların batı ucunda, iri bir ayıya benzeyen kayayı görürsünüz. O civardaki insanlar o kayaya "AYITAŞI" derler.

Efsanesi mi? işte efsanesi:

Yüzlerce yıl önceydi. Doyran yörüklerinin bir bölümü kışı geçirmek için hayvanlarıyla bugünkü Alaylı Köyü'nün olduğu yere gelir, konar olmuşlardı.

Bu obada yeni evli bir çift de vardı. Erkeğin adı Yiğit Bey, esinin ad ise, Nur Hatun'du. Yüce Allah onlar adeta birbirleri için yaratmış gibiydi. Obadakiler onların nazara gelmesinden korkuyorlardı.

Bugünlerden birinde Nur Hatun'un ellerinin tırnak diplerinde iltihaplı yaralar oluştu. "Dolama" dediler. Dolamanın ilacı "Tuzlu bal" dediler. Nur Hatun, durumu eşine anlattı. Yiğit Bey: "Bal bulurum. Geçenlerde dik kayalarda bal arılarını gördüm. Bir kovukta yer tutmuşlar. Bir kovukta ağzından ballar sızıyordu. Gider oradan alırım." dedi.

Ertesi günü sabah, gün doğarken dik kayalardaki kovuğa tırmanmaya karar verdi. Korkmuyordu; korku söyle dursun başaramayacağından kuşkulandı bile. Kollarında bacaklarında tırmanmak için yerinde duramayan bir kaynama vardı, yüreği kendinden önce tırmanıyordu; kayalara, bir adım kalıncaya kadar böyle devam etti. Sabah olması dolayısıyla dik kayaların dibi koyu gölge idi. Kayalara bir adım kala yüreği son adımını atmadı, biraz önce hissettiği duygular duruvermişti. Geceye has ürpertiler: sarındığını sandı, derisinden tere benzer bir sarhoş bayılma aktı; elin ayağını bağladı, dik kayaların tepesinden ancak güneş ışığına has bir ses, anlamadığı bir söz söyledi. Yerle gök arasında aslı kalmış bir sarhoşluktu ki Yiğit Bey, şimdiye kadar böyle bir şey duymamıştı, bilememişti. Ve son adımını bu havada attı.

Yürüdü. Kayalara tırmandı. Bal dolu kovuğa vardı. Balları yanındaki kaba doldurdu. Oradan yukarıya, dik kayaların zirvesindeki düzlüğe çıktı. Artık düzlükteydi. Sıcak, sıcak, sıcak bir nefes hemen her yanını sardı; bir taze gelin buğulandı hemen her yanında, "Nur Hatun" demeye dil can attı. Nedendir bilinmez, nutku tutuldu. Kolları adeta, delice çırpındığı halde Nur Hatun'a uzanamıyordu.

Tam o sırada karşısına iri bir ayı çıktı. Ayının gözü baldaydı. Yiğit Bey'e saldırdı, boğuşmaya başladılar. Ayı çok iriydi, güçlüydü. Yiğit Bey'i dik kayalardan aşağıya attı.

O anda, Yiğit Bey, bir yığın bahar kokusu, bir yığın bahar ısınması, bir yığın bahar gevşemesi hissetti göğsünün üstünde: "Nur Hatun" diye fısıldadı. Ama aşağıda Nur

Hatun yoktu. O gelmekte değildi. Dik kayalar yoktu, bal yoktu, ayı yoktu, dünya var mıydı bilemiyordu. Gökyüzünün var olduğunu hissetti sadece.

Sonra...Sonra mi? Binlerce yıldız... Obadakiler, yanına ulaştığında Yiğit Bey ölmüştü.

O anda, bir yörük kadını: "Rabbim yoluna yolcu oldu, toz oldu." ilahisini söylemeye başladı.

Nur Hatun'un gözlerinden hiç yas akmıyordu Yiğit Bey'in baş ucunda, ayağında kara kuzu derisi çediklerinin üzerinde dimdikti.

Nur Hatun Bunu sadece: "Taşa gelsin, Yiğit'ime bunu yapan, taş gelsin." diyordu. Bunu defalarca tekrarlardı. Bunları söylerken başını dik kayaların zirvesine doğru kaldırmıştı.

O anda dik kayaların zirvesinde bir sis bulutu belirdi. O bulut bütün zirveyi kapattı. Bir süre sonra bulut kalktığında zirvenin yan tarafında oldukça iri bir ayı vardı. Taşlaşmıştı.

Bana bu efsaneyi 1974 senesinde, Alaylı Köyü'nden yaşlı bir dost anlattı, ben de öylece yazdım" (Göçmen,2022s.s.34-38).

Kara Kız (59)

"Tire'nin Büyükkale köyündeki Kara Kız'ı ziyaret edip dualarda bulunanların tez zamanda çocuğu olacağına inanılmaktadır. Rivayetlere göre Kara Kız'ın çocuğu olmamaktadır. "Yeter ki çocuğum olsun, o doğduktan sonra taş kesileyim." demiş ve evladı dünyaya gelince taş kesilmiştir. Kara Kız'ı ziyaretinde bellerine ip ya da çember bağlarlar, bunu kayanın etrafında üç kez dolaşırlarsa çocuklarının olacağına inanırlar" (Aydınoğlu,2005, s.52).

Ayı Taşı (60)

Bu efsane Tire'de de çok anlatılır. Bir gün kızın biri çalı toplamaya ormana gider. Çalıları toplayım derken akşam oluverir, çalıları hemen sırtına yükleyip dönüş yoluna koyulur. Kız ormanda yürürken bir anda karşısına bir ayı çıkar. Ayıdan kaçmaya başlayan kız bir süre sonra daha fazla kaçamayacağını fark eder ve yere çöküp "Allah'ım bu ayıdan daha fazla kaçamayacağım, beni ya taş ya da kuş et." der. Dileği kabul olan kız taşa dönüşürken ayı ona ulaşır ve birlikte taşa dönüşürler. Bu kayalar Ödemiş yolu üzerinde, Tire'ye yarım saat uzaklıktadır. Tire'nin doğu köyleri bu efsaneyi takip ediyor (KK25).

4.5.2. Hayvana Dönüşme Efsanesi

Puhu Kuşu (61)

İki kardeş varmış, bunlar üvey annelerinin elinde. Üvey anneleri ufak bir hatalarında bunlara hakaret edip, bağırıp çağırıyormuş. Bu çocuklar çoban. Üvey annelerinin çok kıymetli bir kuzusu varmış. Birgün koyunları güderlerken bu kuzu kayboluyor. Eve gidecekler, bakıyorlar annelerinin en sevdiği kuzu yok. Ne yapacağız ne edeceğiz diye düşünürken gidip bu kuzuyu arayalım diye karar veriyorlar. Çıkıyorlar dağa, koyunların gittiği yere, arıyorlar ama bulamıyorlar. Ablası kardeşine “Sen bu tarafa git, ben de diğer tarafa. Bulursak birbirimize sesleniriz.” diyor. Ancak gittikleri yerde bu çocuklar kayboluyorlar. Ablası bağırıyor: “Yusuf kara kuzuyu buldun mu?” O kadar korkuyorlar ki sonunda abla puhu kuşuna dönüyor, kardeşi taş haline geliyor. Puhu kuşunun ötüşü de “Yusuf” diye seslenir gibi dinlediğimizde (KK5).

4.5.3. Ağaca Dönüşme Efsanesi

Derekahve'deki Çınar (62)

Bu derelerin üzerinde önceden köprü yokmuş. Sallarla karşıya geçiliyormuş. Karşıya geçerken kadın suda boğulmuş. Boğulduğu yerde de bir çınar ağacı büyümüş. Büyüyen çınar ağacının gövdesinde de bir kadın motifi oluşmuş. Çınar ağacı sarmaşıkların arasında, açıkçası ben göremedim kadın motifini (KK8).

4.6. Gelenek ve İnançla İlgili Efsaneler

Kolları Bacakları Olmayan Çocuk (63)

Bugün Buğday Dede yatırının başına gelip dilek dilerler. Özellikle çocuğu olmayan kişiler türbesine gelir. Çocukluğumda duydum, bir kadın sekiz on sene evli kalmasına rağmen çocuğu olmuyormuş. Üzerine kuma getirilmek istenmiş. Bu duruma çok üzülen kadına Buğday Dede'ye gidip dua ederse ve gördüğü ilk böceği yutarsa çocuğu olacağı söylenmiş. Kadın türbeye gidip duasını etmiş, bir tane böcek görmüş. “Ben bu böceği böyle yutamam, boğazıma takılı.” deyip böceğin bacaklarını koparmış ve öyle yutmuş. Kadın bir süre sonra hamile kalmış. Doğurduğu çocuğun da kolları ve bacakları yokmuş (KK1).

Hıdırellez (64)

Hıdırellez’de bir küpün içine genç kızların yüzükleri konulur. Gülün dibine gömülüyor. Hızır burayı ziyaret eder. Sabah güneş doğduktan sonra oradan çıkarılıyor. Bir kişi küpün içinden bir yüzük çekiyor. Kimin yüzüğü çıkarsa ilk onun evleneceği söyleniyor. Eskiden Hıdırellez’de bunu yapan kızlar evlenirler, çok da mutlu olurlarmış. Annemin komşusu Hatice teyze söylemişti. Bana da yapmıştı (KK3).

Yağmur Duası (65)

“Birgün, Müftü Efendi'nin isteği üzerine cuma bir günü yağmur duası yapılacak dendi. Ama beklenen yağmur yerine sıcaklık daha da arttı. Bazı varlıklı kimseler, şehri terk ederek yakındaki Gölcük Yaylası'na gitmeye başladı. Tabi ki çözüm bu değildi. Ya neydi çözüm? Çözüm, "O"ndaydı.

Öğlen namazında cami tıklım tıklım doldu. Şehrin hocası, hocası, uleması, eşrafı, subayı, öğretmen, çiftçisi, esnafı camiye koşmuştu. Tireli, Tireli olalı Ulu Cami'yi böyle görmemişti.

O gün, öğlen namazı bir başka kılındı. Eller bir başka açıldı. Bir başka türlü okundu dualar. Şükürlerle kılınarak tamamlandı namaz. Sıra yağmur duasına gelmişti. Müftü Efendi'nin sesi duyuldu: “Ey Cemaati Müslimin, yağmur duasını yaptırmak için Küçük Hacı Hafız'ı almaya arkadaşlarımız gitmişlerdi. Kendisinden rica ettik. Yağmur duamızı yaptırmak için geldi. Kendisi buradadır, size bir diyeceği varmış.” dedikten sonra: "Buyur Hacı Ağabey" diyerek seksen yaşını çoktan geçmiş Küçük Hacı Hafız Efendi'yi davet etti. Küçük Hacı Hafız Efendi, Müftü Efendi'nin yanına iki kişinin yardımı ile geldi. Adeta sinek vızıltısı gibi, zor işitilebilen incecik bir sesle: "Günlerdir bu yağmur duasını kim yaptırabilir diye; düşündüm. Herkes yaptırabilir. Amma benim diyeceğim şudur; içinizden kim ki mükellef olduğu günden bugüne kadar ikindi namazının sünnetini kaçırmamışsa geçsin öne, yağmur duasını o yaptırın." dedi.

Bu istek müezzinlerce caminin içindeki ve dışındaki tüm cemaate duyuruldu. Kimse ortaya çıkamadı. Camide "çıt" çıkmadı. Müftü Efendi tekrar sordu: "Ey cemaat, istenileni duydunuz, bu şartları taşıyan içinizde kimse yok mu?" Herkes çevresine bakınıyordu. Tam ümitler kesilmişken orta sıralardan, bir asker çıktı, yüzbaşı rütbesinde idi. Ön safa Müftü Efendi'nin yanına gelerek: "Müftü Efendi, mükellef olduğum on bir yaşından bu ana kadar, beş vakit namazımı hiç geçirmedim. Ancak, mesela pazartesi aksam yatıp çarşamba sabahı uyanmışsam ve arada salı gününün

geçtiğini kimse bana bildirmemişse veya ben kendim de anlayamamışsam, ikinci namazımın sünnetini ancak öyle kaçırmışımdır." dedi.

Bunun üzerine Müftü Efendi gülümseyerek yüzbaşının sırtını sıvazladı ve: "Sarıkla cübbeyi giy ve geç bakalım imamete Komutan!" dedi.

Ve... Yüzbaşı imamete geçti. Yüzbaşı ile cemaat duaya başladı. Saf, saf Müslümanlar duada, niyazdaydı. Cemaat artık tek yürek, tek tek nefesti. Hepsi öndeki yüzbaşındaydı. Eller, parmaklar aşağıya doğru uzanmış, bir damla yağmur için duadaydı.

Affetmeyi seven, bağışlayıcı Yüce Allah'tan kendilerinin affını, bilir bilmez işledikleri günahlarının bağışlanmasını ve bereketlerinin verilmesini bükük bir boyunla dilemekteydiler.

Temiz bir kalple, iyi ve güzel için açılan elleri ve gönülleri hiçbir zaman mahsun bırakmamış olan Yüce Allah, Bu duayı da karşılıksız bırakmadı. Daha cemaat camide iken Güme Dağı'nın arkasından kara ama bereket yüklü bulutlar kabarıverdiler. Bu bulutlar, önce Fesat Tepe'yi örttüler. Sonra şehrin üstüne geldiler. Arkasından da boşaltıverdiler yüklerini.

Yağan rahmetti, yağan bolluktu, yağan bereketi ve yağan temizlikti. Yüce Allah adeta: "Alın, açtım rahmet kaplarını." diyordu. Yağdı, yağdı ve yine yağdı. Cemaat camiden çıkamadı. Dağ, tas, ova, bayır, çayır, suya doydular. Doymakla kalmadı, taşı. Cemaattan ağlayanlar vardı. O gün o yağmurlar öyle yağdı ki, Tire sokaklarında bulunan, benim diyen eşyaları bile sel suları aldı götürdü.

Not: Bu olayı 1970 senesinde Aydın- Bozdoğan -Yeniköy'deki Hacı Kavcı Durmuş Yılmaz ağabeyimden dinlediğim gibi aynen yazdım.

Umarım ruhu şad olmuştur" (Göçmen,2022,150-152).

Salı Pazarına Neden Yağmur Yağar? (66)

Tire'nin salı pazarı ünlüdür. İzmir'den bile Salı pazarını gezmeye gelenler olur. Ama ne talihsizliktir, o hafta yağmayan yağmur salı günü yağar Tire'ye. Bunun da bir nedeni varmış. Bir gün Tire dışından biri gelip pazara tezgâh açmış. Tire esnafı da bu geleni dışlamışlar, kötü davranmışlar. Adam da bunun üzerine Tire esnafına beddua etmiş. O günden sonra her salı pazarına yağmur yağıp esnafı sıkıntıya sokmuş. (KK15)

4.7. Bitki ve Ağaçlarla İlgili Efsaneler

Kanlı Pelit (67)

Yukarıda Töptete mevki altında bulunan bir pelit ağacı var. O ağaca “kanlı pelit” denir. Efsaneye göre burada bir bey, beyin de güzeller güzeli bir kızı yaşarmış. Bu kız bir gün çarşıda dolaşırken bir delikanlıyla göz göze gelmişler. O anda birbirlerine sevdalanmışlar. Ama genç fakir bir işçiymiş. Buna rağmen delikanlı gidip kızı beyden istemiş. Gencin fakir bir işçi olduğunu gören bey onu küçümseyip kızını vermemiş. Bunun üzerine kız üzüntüden yataklara düşmüş. Bey kime gittiyse kızının hastalığına çare bulamamış. Beye Hindistan dağlarında bir çiçeğin yapraklarını kaynatıp içirirse iyileşeceğini söylemişler. Ama o kadar uzak bir yere kim nasıl gitsin? Bizim delikanlı gitmeye talip olmuş. Ama o da nasıl gideceğini düşünüp durmuş. Günlerce dua etmiş, Allah’a yalvarmış. Bir gün kapısı çalmış, kapıya gelen bir dervişmiş. Elllerinde kız iyileştirecek çiçekler varmış. Gencin iyi yürekliliğinden dolayı çiçekleri vermiş. Genç koşup sevdiğine çiçekleri götürmüş. Kaynatıp içirmişler, kız iyileşmiş. Bey yaptığından dolayı gencin kızıyla evlenmesine izin vermiş. Ama kızı isteyenler çokmuş. Düğününden önce bu kıskanç talipler genci kaçırmış. Bu bahsettiğimiz pelit ağacına asmışlar. Ertesi gün kız sevdiğinin ağaçta asılı görünce feryat etmiş, ağlamış. Ağladıkça gözünden kanlar gelmeye başlamış. Bu iki sevdalının halini gören pelit ağacı da kız gibi kan ağlamaya başlamış. O günden sonra her Cuma bu pelit ağacından kan gibi sıvılar gelir. Onun için adı “kanlı pelit”tir diyorlar (KK16).

Pyramos ile Thisbe Efsanesi / Tire (68)

Tire ile ilgili efsanelerden biri de bölgede yetişen dünyanı en lezzetli karadutlar ile ilgilidir. Efsaneye göre birbirlerine delice aşık Pyramos ile Thisbe, komşu olmalarına karşın aileleri evlenmelerine rıza göstermez. Ancak görüşmeye kararlı sevdalılar evlerini ayıran yüksek duvarın pek kimsenin görmediği bir bölümünde, sarmaşıkların arasında bir yarık keşfeder ve ortalıktan el ayak çekildiği zaman kimseye görünmeden o yarıktan birbirini görür, konuşur ve birbirlerine öpücük bile gönderirler.

Ancak gene de bu duvar yarığından konuşmak onlara yemez ve bir yaz gecesi, تنها bir yerde bildikleri bir dut ağacının altında buluşmak için sözleşirler. O gece randevuya önce Thisbe gider ancak yakındaki pınardan su içmeye gelen bir dişi aslanla karşılaşır. Aslanın ağzında ve yüzünde henüz öldürüp yediği bir öküzün kan izler vardır. Thisbe aslanı görünce çok korkar ve oradan hızla kaçarak yakıda

bulunan bir mağaraya saklanır. Ancak kaçarken de başındaki örtünün düştüğünü fark etmez.

Aslan düşen örtüden tahrik olur ve yanına giderek örtüyü kanlı ağzı ile birkaç kez dişleyip didikler ve sonra oradan uzaklaşır. Az sonra oraya gelen Pyramos, dut ağacının altında Thisbe nin kana bulanmış ve parçalanmış örtüsünün yanındaki izlerle birlikte görünce, sevgilisini vahşi bir hayvanı parçaladığını düşünür. Biraz daha erken gelip de onu koruyamadığı düşüncesiyle duyduğu vicdan azabıyla kılıcını böğrüne saplar. Kılıcın bir atar damara gelmesiyle Pyramos'tan fışkıran kanlar, ağaçtaki hepsi olgunlaşmış olan dutların tümünü kızıla boyar.

Az sonra aslanın gittiğini düşünerek saklandığı mağaradan çıkarak yeniden dut ağacının altına gelen Thisbe önce dutların rengini görür ve yanlış bir ağaca mı yaklaşıyor diye duraksar. Ancak son nefesini vermekte olan sevgilisini kanlar içinde görüp, başörtüsü ile kılıcı da fark edince olan biteni anlar

Sevgilisinin ölümünden bu kez de o kendisini sorumlu tutar ve Pyramos'un kılıcını bedenine saplayarak o da intihar eder

Çocukların ölümünden sonra aileler çok pişman olur ve hiç olmazsa orada birlikte olmaları için yaktıkları sevgililerin küllerini aynı vazoya koyarlar (Ürük,2012, s.167-168).

Mübarek Serviler (69)

“Tarih, Şubat 1920. Tire'nin genç işgal kuvvetleri kumandanı Yüzbaşı Alkibiyades, döner koltuğuna yaslanmış, ayaklarını masaya uzatmış, sigarasını keyifli keyifli çekerek ağzından çıkardığı dumanlarla halkalar çizmeye çalışıyordu.

Alkibiyades kendi kendine: "Ne tuhaf Batı Anadolu 'da Türkler hemen her şehre bu serviler ve minarelerle adeta kendi damgalarını vurmuşlar. "diye düşündü Sonra: "Uydurma bir sebep bulup da şu minareleri yıktırmak, şu kara servileri kökletmek acaba bir kuvvetleri komutanı için mümkün olabilir mi?" diye düşündü.

Alkibiyades, onun omuzuna samimi bir arkadaş gibi vurarak onu demin kendisinin bakındığı, pencereye götürdü. Tepelerdeki Tire evlerini, camileri ve servileri gösterdi. Ve ona: "Bak Aleksis, burada, şu odanın içinde istediğimiz kadar bütün kasabaya hakim olduğumuzu iddia edelim, Tireliler bizim her istediğimize bas eğsinler. Ama Su minareler ve su serviler bize baş eğmiyorlar. Onlar baş eğmeyince Türkler adeta onlardan güç alıyorlar. Ne yapalım ki minareler ile servilere de hakim olduğumuzu kabul ettirelim?"

Pencerenin önünde manzaraya bakarken karşılıklı birer sigara yaktılar. Birlikte düşündüler, birlikte konuştular ve nihayet Yüzbaşı Alkibiyades, sanki o sırada aklına gelmiş gibi: "Buldum!" dedi. "Yorgos, bak şu tepeye bütün kasabaya hakim değil mi? Bütün ova bastan başa onun ayağı altında değil mi? O tepede heybetli gövdesi ile duran kara servi sanki göklere de hükmedercesine durmuyor mu?"

Yorgos gözlerini kırptırdı, sağ kaşını küstah bir eda ile yukarı kaldırdı. Sol elini bıyıklarına götürerek: "Servileri keseriz, bizim için kolaydır. Ama tepeyi yıkamayız Kapitan." dedi. Bunun üzerine Yüzbaşı gülümseyerek: "Kesmek, yıkmak yok." dedi. Ondan sonra: "O kara servinin tepesine bayrağımızı çekersek herkesin inadını kırmış olmaz mıyız?" diye sordu.

Görev emrini komutan Alkibiyades'ten alan Aleksis Yorgos, ertesi gün sabahı, gün doğmadan, bir manga askerle kara servilerin dibine varmıştı. Şehir henüz uykudan uyanmamıştı. Sokaklarda sabah namazından dönen bir iki ihtiyar Türk'ten başka kimseye rastlamamışlardı. Bir gün önce yüzbaşı ile kararlaştırdıkları gibi yapacaklarından kimseye bahsetmemişlerdi. Sabah güneşi doğduğu anda bu ulu servinin tepesinde dalgalanan mavi-beyaz Yunan bayrağını selamlayacak şehir halkı, kim bilir ne kadar şaşıracaktı?

Bir manga Yunan askeri ulu kara servinin etrafını halka şeklinde çevirdiler. Yorgos içlerinden birine: "Haydi vire!" dedi. Genç asker tüfeğini arkadaşlarına teslim etti, çavuştan bayrağı aldı, sabah rüzgarlarının tesiriyle bir sağa bir sola zikreder gibi hafif uğultularla sallanan serviye yaklaştı. Fakat ulu ağacın gövdesi çok kalındı, onu kavrayıp kucaklayamadı. Bunun üzerine çavuşun işaretiyle iki asker ona yardıma koştu. Bayrak taşıyan askere omuz vererek onu zorluklarla servinin alt dallarına kadar kaldırdılar. Artık zorluk kalmamıştı. Palikarya (Yunan askeri) koynuna yerleştirdiği bayrağıyla servinin dallarına basa basa yükselmeye başladı. Ayağı bazen kuş yuvalarına tesadüf ediyor, aşağıdakilerin üzerine çöp, tüy, kırık yumurta kabukları dökülüyordu. Bu sırada ağacın dallarına konarak güneşin doğuşunu seyretmeye hazırlanan kuşlar kaçışmaya başladılar. İşte tam bu sırada sabah rüzgâr çıkmıştı. Bu rüzgarla servideki uğultular fazlalaştı. Rüzgârın hızı çoğaldıkça servi ağacının uğultusu da çoğalıyordu. Ağaç "hu...hu" şeklinde sesler çıkararak gittikçe hızlanan bir hale bürünmüştü. Palikarya ne yapacağını şaşırdı. Daha ağacın yarısına kadar bile yükselememişti. O anda kollarında bir dermansızlık hissetti, kalbi göğsünü şiddetle yumrukluyor gözleri kararıyordu. Ağaç, bir bilinmeyen güçle gittikçe artan bir tempoda adeta zikir ediyordu. Ağacın altındaki askerler aşağıdan arkadaşlarını takip ediyorlar, arkadaşları biraz durakladığı zaman ona gayret vermek

için hep bir ağızdan "vira vira "diye bağıryorlardı. Bu arada birkaç kuş yumurtası daha aşağıdakilerin başlarına düştü. Yuvası dağılan kuşlar bir görünmeyenden yardım ister gibi çığlık çığıya ötüşerek ağacın etrafında uçuşmaya başladılar. Muazzam bir ibadethaneden geliyormuş gibi çoğalan ağacın uğultuları Palikarya'nın ellerinin iyice titremesine ve ayaklarının karıncalanmasına sebep oldu. İşte tam bu sırada askerin tepesine topuz gibi ağır bir şey "Küüüt" diye indi. Asker ne olduğunu anlayamadan aşağıdakilerinin ayaklarının dibine bohça gibi pat diye düşüverdi.

Askerler üzerine koşuştular, düşen askeri kucaklarına aldılar, nabzını yokladılar, kalbini dinlediler ama nafile Palikarya'nın çenesi kilitlenmişti. Dudaklarının arasından kan sızıyordu. Gözleri ve bakışları matlaşmıştı.

Makam odasında Buğday Dede Tepesindeki kara servilere bakan Yüzbaşı Alkabiades, sigarasının birini söndürüp birini yakıyordu. Ancak zamanın ilerlemiş olmasına rağmen kara servilerin tepesinde bayraklarını göremiyordu. Bir süre o vaziyette pencereden dışarıya baktı. Bu sırada oda kapısı açıldı. Odaya birinin girdiğinin farkına vardı ama gözleri halen kara servilerin ucundaydı. Arkasına bakmadan elini sallayarak: "Ne istiyorsun söyle." Dedi. Gelen Aleksiş Yorgos idi. Heyecan içerisinde: "Kapitenim, Kapitenim" deyince yüzbaşı basını çevirdi: "Ne var? Hani bayrak nerede?" Aleksiş Yorgos: "Ah kapitenim, bayrağı asmaya çıkan Niko ağaçtan düştü ve öldü."

Genç yüzbaşı öfkeden çıldırarak gibi oldu. Odasının içinde mahmuzlarını şakırdatarak tepindi durdu. Neden sonra kendine gelerek Aleksiş Yorgos'a: "Yarın yine gideceksiniz, o bayrak oraya asılacak. Anladın mı?" dedi sertçe.

Ertesi gün yapılan ikinci denemede aynı bir önceki günün tekrarı gibi oldu. Genç kumandan artık başka bir denemeye cesaret edemedi. Zaten cesaret etseydi bile bu işi üzerine alabilecek babayiğit (!) bulamayacaktı.

Durum Tire'de duyuldu. Dedikodular şehirde ağızdan ağız dolaşıyordu, düşman serviye bayrağını asmaya çıkınca karşılarına büyük beyaz kavuklu, yüksek ve geniş alınlı, çatık gür kaşlarının altındaki gözlerinden çakmak çakmak kıvılcımlar fışkıran bir yeniçeri askeri görüyormuş. Uzun kaftanının altından "Ya Allah...Destur!" diye büyük bir topuz çıkararak Yunan askerinin kafasına vuruyormuş diyorlardı.

Ve 4 Eylül 1922 gününe kadar Yunan askerleri Buğday Dede Tepesine işgal bayrağını çekmeden gittiler.

Ey bu servilerin altında fani vücutlarını bu toprağa emanet eden mübarek ruhlar. Ey bu mübarek şehitlerin başlarına sevgili elleriyle temiz yüreklerinin en asil inançlarıyla bu servileri dikmiş olanlar; biliniz ki asırlarca bu güzel vatanın taşına

toprağına, suyuna, ağacına sinmiş olan o asil ruh, ona kastedecek yabancıları her zaman bu hikâyedeki gibi çarpacaktır.

Sevgili hocamız Mahmut Özay'ın aziz hatırasına saygılarımızla...” (Göçmen, 2022, s.143-147).

Tire’nin Laleleri (70)

Tire’de çiçek bahçeleri her evin olmazsa olmazıdır. En mütavazı ailenin bile evlerinde saksılarda çiçekleri vardır. Tire bugün değil özellikle Osmanlı zamanında çiçekleriyle meşhur bir yer olmuştur. Özellikle Tire’deki karanfil ve lale cinsleri hiçbir bölgede rastlanmayacak kadar güzeldir. Bunları küçüklüğümüzden beri büyüklerimiz bize anlatırdı. Özellikle bir rivayet var ki hiç unutmayız. İstanbul’un dünyaya yayılan ünlü lalelerinin Tire’den gittiği söylenir. Hatta götürülen laleler sağlıklı olsun diye sulandığı sular dahi Tire’den gitmiştir (KK11).

SONUÇ

Toplumların sosyal hayatını ve kültürel özelliklerini en iyi yansıtan türlerin başında ise efsaneler gelmektedir. Efsaneler, geçmişle bugün arasında kültür aktarımını sağlayan, kuşaklar arası bağlantı kuran, kültürel yapının anlaşılmasına katkıda bulunan, toplumsal hafızaya sahip edebi ürünlerden biridir. Bu nedenle Tire Yöresi Efsaneleri Derleme ve İnceleme Çalışması adlı çalışmamızda, kültürümüzün zengin kaynaklarını içinde barındıran bir bölge olan Tire'nin sözlü ve yazılı edebiyatında önemli bir yer tutan efsaneler incelenmeye çalışılmıştır.

Tire efsanelerini incelediğimizde karşımıza şu özellikler çıkmaktadır: Öncelikle hepsi günümüz dünyasında geçmektedir. Konusunu yer ve kişilerden alan bu efsaneler olağanüstü özelliklere sahip kişiler ve yerleri anlatmaktadır. Bu olağanüstülüklerin büyük çoğunluğunun gerçek olduğuna inanılsa da zamanla inandırıcılığını yitirmiş efsaneler de vardır. Büyük çoğunluğu milli olmasının yanında kendinden önce yaşamış kültürlerin izlerini taşıyan efsaneleri görmek de mümkündür. Anadolu'nun birçok yerinde anlatılan gezici efsanelere burada da rastlanmıştır.

Tire efsanelerinin yapı yönünden incelediğimizde anlatıcıyla birlikte şekillenen nesirler olduğunu görmekteyiz. Tire efsanelerinde; anlatıcının eğitim durumuna, anlatım becerisine ve üslubuna göre yer yer edebî sanatlara da başvurulabilmektedir. Süslü, sanatlı ve ağır bir dilin tercih edildiği az sayıdaki efsane, daha çok en az lise düzeyinde eğitim almış kaynak kişiler tarafından anlatılmıştır. Toplumun içinde şekillenirken yapı özelliklerini bu süreçte kazandığı tespit edilmiştir.

Tire efsanelerinde genel olarak Tire'nin sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili konular, Tire'deki geleneklerin devamıyla ilgili konular, Tire'deki coğrafi mekânlar, din ve inançlar, tarihî şahıs ve olaylar, olağanüstü varlıklar, ağaçlar, dönüşüm ve oluşumla ilgili konular işlenmektedir. Bu kapsamda Tire efsanelerin muhteva özellikleri incelendiğinde 3 olağanüstü varlık, 1 Gök Tanrı kültü, 3 atalar kültü, 2 dağ kültü, 5 ağaç kültü, 2 su kültü, 1 kurt kültü, 16 dinî unsur, 11 tarihî unsur, 12 sosyal hayatla ilgili unsur ile ilgili motifler tespit edilmiştir. Tire efsanelerinin muhteva özelliklerine bakıldığında önemli bir yer tutan konular dini içerikli konular olduğu tespit edilmiştir. Tire efsanelerinde kutsal bir niteliğe sahip olan veli, ermiş ya da evliya olarak anılan kişilerle ilgili anlatılan efsaneler incelendiğinde “keramet” motifinin ana motif olduğu görülmektedir. Bu evliyalar bolluk ve bereket getirmek, aynı anda iki farklı mekânda bulunmak, insanlara yardım etmek,

savaşta düşmanın mağlubiyetini sağlamak gibi pek çok kerameti vardır. Efsanelerde geçen evliyaların birçoğunun bugün türbe ve mezarları vardır. Bu kerametler halk nazarında hala devam ettiğini düşünülmektedir çünkü bugün dilek dileme, çocuğu olmayanların çocuk istemesi gibi dertlerine deva arama, yağmur duaları, mezarın bulunduğu yerlerde her yıl toplanılıp yemek verilmesi gibi türbe ve mezar etrafında bazı inanışların oluşmasına neden olmuştur.

Stith Thompson'un "Motif Index of Folk-Literature" adlı çalışması ışığında incelenen efsanelerde görülen motiflerin ana başlıkları içinde en yaygınları; olağanüstülüklerle ilgili olanlar, dinle ilgili olanlar, cemiyetler, mükâfat ve cezalarla ilgili olanlar ve sihirle ilgili olanlardır. Tire efsanelerinde en sık görülen motiflerden biri dönüşümdür, özellikle taşla dönme motifleri ile karşılaşmıştır. Motifler içinde en az yoğunlukta olanlar ise mizahla ilgili olanlar ve hayvanlar ile ilgili olanlar şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Tire efsaneleri incelendiğinde, Tire halkının ahlaki kurallarını, geleneklerini, inançlarını, toplumsal değerlerini genç kuşaklara aktarmayı, aynı zamanda toplumsal yapının kurum ve kurallarını korumayı, bunları yaparken de eğlenceli zaman geçirmeyi amaçladığı görülmektedir. Efsaneler anlatıldığı toplumun sosyal hayatında etkili olur. Efsaneler aracılığıyla korumak, saklamak istediği değerleri ve dile getirmek, yaymak istediği düşünceleri üzerinde etkili bir rol oynamaktadır. İnsanlar açıkça söyleyemediği duygu ve düşüncelerini efsaneler vasıtasıyla dile getirirken iyi-kötü, güzel-çirkin, haklı-haksız gibi kavramlar efsaneler vasıtasıyla genç nesillere benimsetilmeye çalışılır. Efsanelerde kötüler ve kötülükler cezalandırılıp iyiler ve iyilikler mükâfatlandırılarak insanlar iyilik yapmaya teşvik edilir. Birbirini seven insanlara saygı gösterilmesi, merhamet etmesi gerektiği, ayrımcılığın kötü sonuçlar doğuracağı yine efsanenin mesajları arasındadır. Bazı insanların olağanüstü vasıflara sahip olduğu, bunlara yaşarken de öldükten sonra da saygı gösterilmesi gerektiği efsanelerin öğretileri içinde yer alır. Gelenek-göreneklerin güzelliği ve unutulmaması gerektiği, geçmişten gelen maddi-manevi mirasın korunmasının neden önemli olduğu somut şekilde efsaneler tarafından aktarılır. Folklorun işlevi bağlamında bakıldığında yapılan çalışmada ve mülakatlar sırasındaki gözlemlerden yola çıkılarak Tire efsaneleri özellikle akşamları, bir topluluk içinde hoşça vakit geçirmek için sıklıkla anlatıldığı tespit edilmiştir. Tire Türk-İslam kültürünü eskiden beri çok canlı yaşamış bir yerdir ve bu bağlamda oluşan değerler ve gelenekler efsane aracılığıyla korunmakta ve

aktarılmaktadır. Bununla birlikte gelişen kültürün ve toplumsal ahlak kurallarının öğretilmesi açısından bir araç niteliği taşımakta, bu öğretilerle toplumun tasvip etmediği davranış kalıplarından kaçınılıp uyum onlara uyum sağlama konusunda da öğretici yönü Tire efsanelerinin işlevi konusunda yapılan tespitlerdendir. Efsanelerin bu kadar çok işlevi yüklenmişken onların unutulmaması ve efsane türünün halk bilim bağlamında hak ettiği yeri alması da akademisyenlerin görevidir.

Sonuç olarak farklı kültürlerin yaşatıldığı ve bu yönüyle de özel bir yere sahip olan Tire’de çok sayıda efsane anlatılmaktadır. Diğer efsane çalışmalar bakıldığında bir ilin efsane derlemesine oranla bir ilçe olan Tire’den bu denli çok efsane çıkması kültürel temelinin sağlam olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tire çevresindeki yerleşim yerleriyle geçmişten günümüze kültürel alışverişte bulunmuş bir coğrafyadır. Küçük Menderes Havzası olarak anılan bu coğrafyanın başta efsane derlemesi ve diğer halk bilim çalışmalarına konu olacak maddi-manevi malzemelerinin toparlanması coğrafyayı bir bütün olarak okumak adına önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

Kaynak Kişiler

- KK1-**Zeynep Atalay, 1960 doğumlu, lise mezunu, esnaf, Tire merkez.
- KK2-**Semiha Dinlem, 1948 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Tire merkez.
- KK3-**Melahat Tezcan, 1965, ilkokul mezunu, ev hanımı, Tire-Dündarlı köyü.
- KK4-**Mehmet Bacaklı, 1960, ilkokul mezunu, terzi, Tire merkez.
- KK5-**Yakup Çöpoğlu, 1961, lisans mezunu, emekli öğretmen, Tire-Dereli köyü.
- KK6-**Zazan Tüfek, 1995, yüksek lisans mezunu, kitap pataloğu, Tire merkez.
- KK7-**Bayram Arkaya, 1970 doğumlu, lisans mezunu, Karahasan Cami İmamı, Tire.
- KK8-**İsmail Can Törün, 1998 doğumlu, lise mezunu, garson, Tire-Eskioba köyü.
- KK9-** Bayram Adıgüzel, 1982 doğumlu, lise mezunu, Tahtakale Cami imamı, Tire.
- KK10-** Sezai Pehlivan / Pir Pirişah, lise mezunu, 1971, şair(tekke edebiyatı), Tire.
- KK11-**Yiğit Tuna,1988 doğumlu, lisans mezunu, mühendis, Tire.
- KK12-**Ayten Tezcan, 1951 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Tire.
- KK13-**Adnan Sertdemir, 1970 doğumlu, ortaokul mezunu, esnaf, Tire.
- KK14-**Metin Bayraktar, 1976 doğumlu, lise mezunu, esnaf, Tire.
- KK15-**Serkan Özatak, 1979 doğumlu, lise mezunu, esnaf, Tire.
- KK16-**Mehmet Beyazıt Yıldırım, 1988 doğumlu, lisans mezunu, sigortacı, Tire-Kahrat köyü
- KK17-**Mehmet Akkoyunlu,1988 doğumlu, lisans mezunu, özel sektör çalışanı, Tire-Akkoyunlu köyü
- KK18-**Şükrü Arslan,1953 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Tire.
- KK19-**Sefa Ekemen, 1978 doğumlu, lise mezunu, işçi, Tire.
- KK20-**Gürkan Özkanca, 1972 doğumlu, lise mezunu, işçi, Tire.
- KK21-**İrfan Demirakı, 1968 doğumlu, lise mezunu, esnaf, Tire.
- KK22-**Ali Osman Sağlam, 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, muhtar, Tire.

- KK23-**Cezmi Bulugil, 1956 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Tire-Akmescitköyü.
- KK24-**Zekai Sazcı, 1956 doğumlu, lisans mezunu, emekli öğretmen, Tire-Boynuyoğun köyü.
- KK25-**Tuğçe Torun, 1991 doğumlu, lisans mezunu, öğretmen, Bayındır.
- KK26-** Ceren Cansın Değirmenci, 1991 doğumlu, ön lisans mezunu, özel sektör, Belevi.
- KK27-**Jale Sepetoğlu, 1937 doğumlu, ortaokul mezunu, ev hanımı, Tire.

Yazılı Kaynaklar

- Aça, M. (Ed.) (2019). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Alpaslan İ. (1992). Prof. Dr. Saim Sakaoğlu ile Efsane Üzerine Bir Konuşma *Millî Folklor Dergisi* 13.
- Alptekin A.B. (2014). *Efsaneler ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptürker İ. (2013). *Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Armağan A. M. (2003). *Devlet Arşivlerinde Tire*. İzmir: Bilkar Bilge Karınca Matbaacılık. 2003.
- Artun E. (2021). *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Aydinoğlu B. (2005). *Tire Merkezindeki Halk İnanışları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boratav, P. N. (2019). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Başaran M. (2015). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*. İzmir: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çobanoğlu Ö. (2013). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memorat ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ.
- Elçin Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ergun M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Devellioğlu, F. (1997). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Kitabevi Yayınları
- Göçmen Y. (2022) Bizden Efsaneler/Türk -İslam Efsaneleri. İzmir: Efe Ofset Matbaacılık.
- Keleş E. Yazıcı M. (2018). Seyahatnameler Işığında Tire ve Yakın Çevresi, *Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu Bildirileri* (Cilt 1) İzmir: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Koca S. (2012). Türk Kültüründe Sembollerin Dili. (Basılmamış Doktora Tezi) Sakarya: Sakarya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Luthi, M. (2003). Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı. *Milli Folklor Dergisi* 25.
- Mete Z. “Tire”. İslam Ansikopedisi (Cilt 41). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı. 2012.
- Ögel, B. (2020). *Türk Mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)* (Cilt 1). Ankara: Altınordu Yayınları.
- Sakaoğlu S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Seyidoğlu B. (2016). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ürük Y. (2012). *İzmir Efsaneleri*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Thompson, S. (1966). *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fables, Jest-Books and Local Legends*. 6 vols. Bloomington: Indiana University Press.
- Tokluoğlu F. (1973). *Tire Çevre İncelemeleri*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Uğurlu S. (2022). Sözlü Gelenekte Hızır Konulu Memoratlar. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 31.
- Türkçe Sözlük*, (1988). 1. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Geçmişten Günümüze Tire (2021). *Tireden Yansımalar* 19.
- Tire Tarımı. (2024, 18 Mayıs) T.C. Tire Kaymakamlığından alınmıştır. <http://www.tire.gov.tr/tarimin-kenti-tire>
- Tire Tarihi. (2024, 18 Mayıs) T.C. Tire Kaymakamlığından alınmıştır. <http://www.tire.gov.tr/tire-gece-manzarasi>

EK

Ek 1: Tire-İbn-i Melek Türbesi

Ek 2: Tire-Tahtakale Cami

Ek 3: Tire-Karahasan Cami

Ek 4: Tire-Yahşı Bey Cami

Ek 5: Tire-Derekahve Köprüleri

Ek 6: Derekahve-Meryem Ana Ayazması

Ek 7: Tire- Buğday Dede Türbesi ve Serviler

Ek 8: Tire-Buğday Dede Türbesindeki Bayrak

Ek 9: Tire-Sır Hatunlar Türbesi

Ek 10: Ali Baba Türbesindeki Şifalı Çeşme

Ek 11: Tire- Boynuyogun Köyü-Ali Baba Türbesi

Ek 12: Tire- Çıtlık Dede Mezarı

Ek 13: Tire- Yalınayak Cami

Ek 14: Tire-Soğan Dede Türbesi

Ek 15: Tire- Eğridere Köyü-Seyyid Dede Mezarı

Ek 16: Tire- İcra Bağlamı- Kaynak Kişi 23

Ek 17: Tire- İcra Bağlamı- Kaynak Kişi 12

Ek 18: Tire- İcra Bağlamı- Kaynak Kişi 2

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Kıymet KOÇYİĞİT TUNA	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Ankara Üniversitesi
Fakülte	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1. Koçyiğit Tuna, K., (Haziran 2024) “Halk Anlatılarının Epik Kuralları Işığında Kirmanşâh Hikâyesinin İncelenmesi”, TÜRÜK/ Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi Haziran 2024 sayısı	